

t. robeanu
la suceava
în cetate

t. robeanu

la suceava în cetate

editura „mușatinii”
2015

Consiliul Județean Suceava
Președinte: *Ioan Cătălin NECHIFOR*
Vicepreședinți: *Ilie NIȚĂ, Alexandru RĂDULESCU*

Centrul Cultural „Bucovina“
Manager: *Viorel VARVAROI*

**Secția pentru Conservarea
și Promovarea Culturii Tradiționale Suceava**
Director: *Călin BRĂTEANU*

Editura „Mușatinii”
Suceava, str. Tipografiei nr. 1,
Tel. 0230 523640, 0757 076885 (I.D.)
Director general: *Gheorghe DAVID*

Moto: „Între învinșii păcatelor noastre, între acei pe care i-au ucis prostia și răutatea din acest neam, nu știu nici unul, de pe urma căruia să trebuiască atâtea lacrimi. A fost aur curat, în calea celor care, împodobindu-se cu plumbul, l-au călcat în picioare” (**Nicolae Iorga**).

Moto: „Privindu-l cum scrie, peste umeri, Uhland ar putea zâmbi mulțămît de opera lui T. Robeanu. Când scrie astfel, în felul baladei germane, cu mici urme în felul „dulcelui bard din Bolintin”, T. Robeanu este limpede ca un istoric, plastic ca un sculptor” (**George Bogdan-Duică**).

Moto: „Tinerimea bucovineană, al cărei conducător a fost, precum și toate societățile culturale din Bucovina sunt datorare să-și arate prinosul lor de recunoștință, adunând banii necesari pentru editarea operelor lui Gh. Popovici, pentru care se va afla, cred, cineva care să le strângă, să le copieze sistematic și să le publice” (**Ion Grămadă**).

O lacrimă pentru George Popovici

Acuma două săptămâni, aveam bucuria de a vedea în casa mea pe George Popovici. Era bucuria prietenului care-și vede prietenul și bucuria pe care o simți, totdeauna, la desfășurarea unei inteligențe așa de puternice, de largi și de fine, cum era inteligența lui. Era, căci acum nu mai este.

Aflarăm, pe rând, moartea prietenului, care plecase de lângă noi, plin de o așa de puternică viață a minții luminoase și a frumosului trup de viteaz, de cavaler mândru, apoi moartea silnică, moartea prin otravă, într-un hotel oarecare, moartea în chinuri și fără o față iubită, fără o față cunoscută lângă dânsul. Aflarăm și pentru ce a făcut jertfa vieții sale scumpe: pentru ca să nu aibă rușinea de a nu putea plăti o datorie pe care n-o făcuse pentru dânsul, ci pentru viitorul poporului nostru din Bucovina, căruia i-a fost lumina cea mai curată și călăuzul cel mai chemat.

Ieri, vineri, am primit din Cernăuți, unde întrebasesm, această știre scurtă: „S-a înmormântat astăzi”. Sunt, acum, ceasuri de când zace supt pământ, și niciodată n-o să-i mai văd ochii blânzi, zâmbetul bun, mâna lui n-o să se mai razime pe umărul meu, și în nopțile lungi de iarnă, când te simți mai singuratec, nu voi mai auzi niciodată glasul lui cald și tânăr, vorbind cu aceeași măiestrie, cu același simț ales pentru adevăr și frumos, cu aceeași bogăție ușoară, despre lucruri și despre oameni care-i erau cunoscuți, așa de intim și așa de adânc. Numai cine n-a trăit o grea viață de luptă, în care toate gândurile îți

sunt prefăcute, toate sentimentele cele mai bune tălmăcite în rău, în care zilnic vezi plecând un prieten mai fricos sau mai iubitor de sine și te înfiori, câteodată, de cât gol este împrejurul tău și a idealului pe altarul căruia slujești, numai cine n-a fost ofensat și batjocorit, prigonit și urmărit pentru acel puțin bine ce este în sufletul său, numai acela nu va înțelege nemărginita durere ce o simt acum, când scriu cu lacrimi încete pomenirea bunului meu prieten, George Popovici. Mi se pare așa, că aceasta e ultima scrisoare pe care i-o scriu, o scrisoare la care nu mai poate răspunde sufletul lui frumos și deplin, pe care nu mai știu unde să-l caut.

*

Să ajung eu să-i spun viața, pentru ca s-o știe acei care vor ceti aceste rânduri ca orice altă pagină de biografie, ca un necrolog de toate zilele.

Prietenul nostru, săvârșit din viață, era fiul părintelui Eusebiu Popovici, cleric și profesor la Universitatea din Cernăuți. Între câți preoți au urmat cursurile Facultății de Teologie bucovinene, nu este unul singur, care să nu pomenească cu evlavie numele acestui venerabil bătrân, care e, pentru dâșii și pentru oricine-l cunoaște, un sfânt, un sfânt al științei și al Bisericii sale și care e, acum, mucenicul fără mângâiere al celei mai mari dureri ce o poate suferi un suflet omenesc pe această lume. În casa acestui mare învățat, a acestui devotat învățător al școlarilor săi iubiți, a acestui Român bun și harnic și a acestui om de o superioară valoare morală – numai bunătate și jertfă – George Popovici a căpătat o creștere asemenea cu aceea ce se dădea în cele mai nobile timpuri ale antichității.

Cu puterea lui de cugetare, frumosul student voinic – căci Popovici era însăși icoana celei mai puternice frumuseți bărbățești – a mântuit, jucându-se, Facultatea de Drept, pe care a urmat-o, nu în Cernăuți, unde e slabă, ci în centre mari ale științei germane din Austria, în Innsbruck și Viena. Zâmbea, vorbind, de acele zile de

școală, când profesorii rămâneau uimiți de cunoștințele ce le avea studentul care nu părea capabil de atenție și de sârguință. A trecut, în chip strălucit, doctoratul.

Cariera funcțiilor, a unei avocaturi răsplătitoare, îi stătea deschisă. El însă voia altceva. Coborâtor al țaranului român din Bucovina, fiu de preot român bucovinean, el îmbrățișa cu o caldă iubire pe acest purtător, pururi jertfit, al conștiinței noastre naționale din pământul lui Ștefan cel Mare, supus străinilor. Dorința lui era să fie deputatul țăranilor. S-a dus între ei, le-a vorbit în graiul lor, ca un învățat, frate mai tânăr, i-a unit așa de mult în suflet cu dânsul, încât, deunăzi, la Putna, după ce el își părăsise țara de naștere, unde venea, acum, numai ca un oaspete al serbărilor pentru Ștefan cel Mare, țăranii, adunați în preajma mormântului sfânt, purtau pe pieptul lor cinstit chipul deputatului de odinioară, pe care nu-l uitaseră și pe care, acum, îl vor fi plângând ca pe un binefăcător și pe un consângean, în căsuțele lor, din muntele Câmpulungului.

Popovici a fost ales cu o mare majoritate. În Camera din Viena, el a ținut memorabile discursuri, predicând o alipire către Austria a Românilor din toate părțile, ce ar fi asigurați, prin această alianță sinceră, de pieirea cu care-i amenință alte neamuri.

A doua oară, s-au luat măsuri ca să nu mai fie ales. Om sărac, împovărat cu toate sarcinile ce-i le pusese pe umeri niște alegători de prin orașe, care nu înțelegeau să-și aibă degeaba deputatul la Viena, el nu putu să lupte cu presiunile și corupția care porneau din locuri ce erau în stare să-l răpună. Peste câteva luni, era în România, ca un învins și ca un pribeag fără nici o nădejde.

*

Aici – și atâția ar trebui să simtă cele mai strașnice muștrări de cuget –, aici el n-a fost înțeles, recunoscut și sprijinit, ceea ce era cu atâta mai de nevoie, cu cât el însuși era cel mai îndatoritor față cu alții și omul cel mai lipsit de grijă pentru sine, chiar pentru

interesele de căpetenie ale vieții lui, pe care l-am cunoscut vreodată. Văzându-l că nu se înfățișează și nu-și face loc, dând în lături atâția netrebnici și nemernici, care nu meritau locurile lor, toți l-au uitat.

În orice parte, el ar fi fost un factor neobișnuit, prin nobleță lui desăvârșită, prin bogăția culturii sale temeinice, prin frumusețea vorbirii sale – de care ne-a dat dovadă, vorbind, odată, românește la Ateneu –, prin experiența lui politică și legăturile ce păstrase în Austria și care s-au văzut, acum, la moartea lui neașteptată, când cuvintele cele mai pioase și mai înțeleghătoare au venit de acolo. Dar, pentru ca să facă politică în România, i-ar fi trebuit o mlădiere morală, un dispreț pentru credința față de principii și de oameni, o îndrăzneală în afirmarea însușirilor sale, pe care nu le avea. Puținii săi prieteni știu, însă, ce bine și ce aspru judeca el acele partide ale noastre, care au crezut, cu toate, că n-au nevoie de un om ca dânsul.

Odată, scrisese versuri, de care zâmbea, însă, fără dreptate, căci baladele, tipărite în „Convorbiri literare”, ale lui „T. Robeanu” sunt mai frumoase decât cântările atâtor, care, cu mai puțin talent și mai multă stăruință, sunt, astăzi, pentru oricine, poeți recunoscuți ai neamului. Inspirația versurilor sale era cea istorică și, prin cetiri neconținute, Popovici ajunsese cel mai bun cunoscător al vechii istorii moldovenești, iar în cunoașterea dreptului nostru de odinioară, el era singurul.

A tipărit însă puțin: în „Convorbiri literare” și în „Prinosul D. A. Sturdza”, chiar în câte un ziar. Trata puncte speciale din trecutul Moldovei și așezămintelor ei, dar în marginile înguste, ce și le impusese, se grămădea un material nespus de bogat și, în mare parte, cu totul nou, care dădea încredințarea că acel ce a scris puținele pagini ale memoriului e stăpân desăvârșit al întregului câmp, pe o brazdă a căruia se oprișe, adâncind-o. De curând, începuse a lucra la opera lui cea mare, „Istoria dreptului român”, și, deunăzi încă, el spunea că vrea să rămână în București, toată vara, pentru a lucra la cartea cea pe care el n-a scris-o și, multă vreme, n-o va putea scrie

nimeni; o carte a cărei pierdere trebuie s-o deplângem, cu atât mai mult, cu cât ea era întreagă, ca idei conducătoare și ca amănuntele cele mai mici, în gândul și în notele sale, carte de maturitate deplină, definitivă și mănoasă, pe care au nimicit-o urmările otrăvii.

Academia îl alesese membru corespondent și trebuia să fi văzut cineva sfiala cu care el lua, în ședința trecută, un loc, pe care atâția l-au compromis și-l compromit. Era vorba, era dorința lui, și cu mult mai mult dorința noastră, să fie profesorul de drept român al Universității din București, dar, când se cunoscuse această dorință, o mare furtună se stârni împotriva lui, din toată dușmănia sufletelor neisprăvite și păcătoase: un bucovinean făcu scandal în ziare, în ziarul „Conservatorul”, acoperind de insulte pe acest om corect și bun, modest și delicat, care n-a jignit niciodată pe nimeni; o tabără întreagă se alcătui, în Facultate, pentru a-i opri intrarea. Noi știm cât de adânc l-a rănit acea insultă, al cărei făptaș îl știa și tocmai de aceia vedea că nu poate cere nici o satisfacție, și, față de împotrivirea acelor profesori de Universitate, neînțelegători și răi, știm cu cât dezgust spunea că „nu mai ține, astăzi, la acea catedră”.

*

Dacă a fost, vreodată, o viață de om chinuită și jertfită pentru aleasa gingășie, pentru nemărginita bunătate, pentru mărinimia superioară a sufletului regal care o stăpânea și nu putea să stăpânească și împrejurările unor vremuri nenorocite, a fost viața prietenului nostru George Popovici. Între învinșii păcatelor noastre, între acei pe care i-a ucis prostia și răutatea din acest neam, nu știu niciunul, pe urma căruia să trebuiască atâtea lacrimi. A fost aur curat, în calea acelor care, împodobindu-se cu plumbul, l-au călcat în picioare. Aceasta nu se va înțelege nici acum, când asasinatul s-a săvârșit. Iar cât despre noi, puținii lui prieteni, cărora n-a fost bine pe care să nu ni-l dorească, nici îndatorire pe care să nu ne-o ofere, rugându-se numai să nu-i mai vorbim de dânsa – astfel, mie mi-a revăzut stilul

întregii „Istorie a Românilor”, în limba germană, și a stăruit hotărâtor ca numele lui să fie trecut supt tăcere – noi nu vom putea scrie un rând, fără să vedem, neconținut, lângă noi, peste hotarele morții, pe omul acela, care s-ar fi bucurat mai mult de scrisul nostru, de munca și de izbânda noastră.

16 iulie 1905

Nicolae IORGA

(Sămănătorul, Anul IV, No. 3, 24 Iulie 1905)

Finis

Fără veste, fără nume, am să ies din lumea lor,
Nici un ochi de-azur n-a plânge, nu s-a stinge nici o stea,
Numai poate-un glas de clopot va-ncerca o tânguire
Și un dascăl sur și gârbov va rosti un Tatăl-nostru.

Lângă tine ei m-or pune, o, iubit și palid tată!,
Mut zaci tu, și rece-i fruntea și închis e ochiul sfânt,
Ce-n jeliri fără cuvinte mă vedea de lacrimi plin,
Rătăcit în labirinturi de păcat și nebunie.

Nici nu pot să cer iertare și căință să-ți arăt;
Amândoi tăcuți și galbeni zacem unul lângă altul;
Ale sufletului rane s-au uscat și nu ne dor,
Blândă peste noi se lasă noaptea veșnicei uitări.

Cernăuți (*Convorbiri Literare* 1885. No. 2)

Un mort

Nu ard luminile de ceară, cântări de groapă nu răsună,
Să mă privească înc-odată prietenii mei nu s-adună,
Și, totuși, stau tăcut, zadarnic bătaia inimii s-ascult,
Când fiecare gând la tine îmi zice c-am murit de mult.
Și-atunci te văd venind spre mine, din vremi pierdute-o arătare
Și ochii mari și plini de milă de vină grea îmi dau iertare.

(*Convorbiri Literare* 1885. No. 12)
și (*Revista Bucovinei*, nr. 5/1943, p. 215)

În zadar

O, de-ai veni încă o dată,
Iluzie de tinereți,
Și iar să-mi spui povești la lună
Și a visa iar să mă-nveți,

În tainicul mormânt de doruri
S-ar pogorî sclipit de stele
Și-a inimii uitate glasuri
Cum s-ar trezi voios acele!

Și iarăși, albă, visătoare,
Copila dulce, ce-am iubit,
Ar învia la glasul tainic
Al dorului nebiruit.

(*Convorbiri Literare* 1885. No. 12)

Alcovul e în umbră

Alcovul e în umbră și tu vii să te culci,
Copilă cu ochi negri și buze moi și dulci;
Încet ridici perdeaua și-n zare un balaur
Îți pare cerul nopții cu ochii săi de aur.
El zborul lui de nouri spre tine îl îndreaptă...
Tu nu cobori perdeaua și nu ești înțeleaptă.

Ci gândul de copilă din depărtări lumești
Pe Făt-Frumos îl cheamă să vie ca-n povești,
Cu farmec de iubire din suflet de viteaz
El dorul să-ți adoarmă și iar să-l facă treaz
Și tu în a'lui brațe voioasă să te culci,
Copilă cu ochi negri și buze moi și dulci.

(*Convorbiri literare* 1886, No. 7)

Romanță

Când albă și cu brațe goale
Tu lângă mine vii la bal,
Cu ochii sufletului dornic
Pe Venus văd ieșind din val.

Și caldă, vie, poftitoare,
M-atingi cu brațele fierbinți,
A ochilor vorbire dulce
E plină de făgăduinți,

Dar nu-n păduri de portocali,
Pe țărmul mărilor albastre,
Și nici la Gange, unde sfinte
De lotus flori ne-ar face castre,

Nu vom fugi, ca-n veci să piară
Și al meu nume și-a ta veste!...
Tăcut și tainic e alcovul
Și plin de farmec de poveste!

(Convorbiri literare 1887, No. 2)

Nufărul

Legănându-se pe-adâncuri
Albul nufăr înflorește,
A mrejarului copilă
Visătoare îl privește.

Și ea-i albă ca un nufăr...
Gândul de mi-ar fi de vrajă
Și-mprejurul ei aş pune
A prăpăstiilor strajă.

(*Convorbiri literare* 1887, No. 2)

Drăguță pierdută...

Drăguță pierdută, tu nu-mi ieși din gând!
Zadarnic dispar pe albastre aripe
De fum vestitorii tăcuți a dulci clipe:
Foițele albe c-un singur mic rînd,
Drăguță pierdută, tu nu-mi ieși din gând!

Cu ochii tăi umezi și plini de minuni
Un înger de pază îmi ești și alungi
Ale dragostei visuri în nopțile lungi,
Și ziua, râvnirea la-ale lumii cununi,
Cu ochii tăi umezi și plini de minuni.

Și-n nopțile albe, sub sclipet de stele,
Bărbatul ce-ți spune cât el te iubește
Nu știe că-n sufletul tău se trezește
A mea amintire cu glasuri de jele...
În nopțile albe, sub sclipet de stele.

(Convorbiri literare 1887, No. 2)

De când te-ai dus...

De când te-ai dus, copilă dragă,
S-a stins pe cer o lume-ntreagă.
Stejaru-n codru s-a uscat,
Mii de morminte s-au săpat.

Cu părul ca argint de lună
Aș vrea să-ți zic o noapte bună,
Dar de la mine, pân' la tine
Sunt mări adânci și țări străine

Și numai gândul meu pribeag
V-ajunge-n taină al tău prag
Și nevăzut va săruta
Și ochii tăi, și inima.

(*Convorbiri literare* 1887, No. 2)

Cântec vechi

La Suceava, în cetate,
Ceas de miază-noapte bate,
Păzitorii cântă-n uliți
Răzimați în albe suliiți.

La Suceava, în cetate,
Ceas de miază-noapte bate,
Zidul vechi adânc răsună:
„Noapte bună, noapte bună!“

Și din plai și de la mare
Visurile vin călare,
Din risipe-ncetișor
Crește-un mândru foișor.

La prag luna ține strajă
Înlăuntru doarme-n vrajă
Fata cea de voievod,
Cu păr galben pus în nod.

Cine vine și-l dezleagă
Nu se duce noaptea-ntreagă

Și cui vine s-o sărute
Toate nopțile-s pierdute.

Copiliță mult nătângă,
Ochii tăi cu mâna stângă
Să-i acoperi; iar cea dreaptă
Facă drum celui ce-așteaptă

Ca în ceasul din povești
De la dragile-ți ferești
În ispită să nu-l ducă
Albul număr de nălucă.

(*Convorbiri literare* 1887, No. 8)
și (*Revista Bucovinei*, nr. 5/1943, p. 215)

Azi

De pe balconul casei tale
Albastre flori de mult nu cad,
În parc, înspre bătrânul brad,
Crescut-au buruieni în cale.

Eu nu te mai aștept la dânsul
Să vii ca și o căprioară
Tremurătoare și ușoară
Iubirea s-o sfințești cu plânsul.

În săli ce scânteie-n lumină
Și-n luciul de oglinzi înalte
Tu stai, răsând cu celelalte,
Schimbată-n suflet și străină.

Și eu, plecat pe-antice scrieri,
Uitat-am dorul de copile,
Zadarnic luna ca-n idile
Discretă-i, și-n câmp cântă grieri.

(*Convorbiri literare* 1887, No. 8)

Voievodul

În tăcute bolți din veacuri doarme-n pace Voievodul,
Măinile scăldate-n sânge stau pe piept, evlavioase,
Peste dânsu-n risipire zace lumea lui cea veche
Lespezi vechi și slove șterse, candelă ce nu mai ard.
Și la căpătâi se roagă un călugăr ce nu știe
Că din aburul albastru Dumnezeu a dispărut.
Dar în ceas de miază-noapte clopotul când sună jalnic
Voievodul se trezește

„Eu din vechea strălucire vreau să ies azi la divan,
Logofete, mergi de adă din muzeu pecetea țării
Și spătarul să aducă spada mea vândută-n Londra!“
Logofătul nu-l aude și spătarul său nu vine –
Goale-n ceas de miază-noapte oasele-i sclipesc în lună.

(*Convorbiri Literare* 1886, No. 10
și *Junimea literară*, nr. 9/1905, pp. 132-133)

La crâșma verde

La crâșma verde pe vâlcea
Voios m-abat din calea mea;
La masa de stejar mă pun,
Nimic nu cer, nimic nu spun.

Dar crâșmărița cea nurlie
Ea mă cunoaște și mă știe
Și sprintenă și mlădioasă
Aduce cupa cea frumoasă;

Pe umeri brațul mi-l așază
Lumina ochilor să-mi vază,
Și pentru vesele cântări
Primesc drept plată sărutări.

O, filosofi cu gând greoi,
Când oare-ți înțelege voi
C-a fericirii dulce cheie
E-n vin, în cântec și-n femeie?

(*Convorbiri Literare* 1888, No. 2)

În umbra de gardine

Tânăra copilă brună,
Îmi vădești a ta iubire
Cum deschide-n nopți de lună
Dulcile culori bobocul.

O, ascunde în căință
Rugătorii tăi ochi negri,
Amoroasa suferință
Să o văd, de mult nu-s vrednic.

Vină-n umbra din gardine,
Fruntea mică și fierbinte
Înspre geamuri să se-ncline
Ca un nufăr peste ape.

Pune-le pe piept să zacă
Blândește mâini amândouă,
Biata inimă să tacă,
Tu s-ascuți a mea poveste.

Sufletul meu visuri n-are,
Numai surd în el jelește
Doritoarea ta chemare
Ca un ecou în ruine.

Căci în arzătoare doruri
De-a vedea ascunsul tainei
El a-mpins ale lui zboruri,
Tânăr, la oprite raiuri.

Și-a răpit a cunoștinței
Poamă plină de blestemuri,
Oarba pâclă a credinței
I-a căzut în risipire.

Însă cu privirea clară
N-a văzut nimica alta
Decât pustiire-amară
Ce s-a coborât într-însul.

Și de-atuncea stă-n omături
Troienit ca polul nordic.
Lângă mine tu, alături,
Vrei să torci visare dulce?

Dacă și mă ispitește
Casta ta întâi iubire
Și sub raza ei sclipește
Palid gheața stinsei inimi,

Numai trecător, pe-o clipă,
E în stare să m-atingă
A norocului aripă
În sărut de buze calde.

Mâni acum o comedie
Mi-ar părea delirul nostru,
Pentru-un ceas de poezie
Tu ai plânge-o viață-ntreagă.

De-ar fi veacul cel de aur
Eu încununat cu mirtă,
Al amorului blând laur,
M-aș ruga-n genunchi zeiței:

„Venus, pune-ndurătoare
Mâna sfântă pe-a mea frunte,
Iar să fie crezătoare
Mintea-n gingașele taine

Și din ochii mei sărută
Neagră-a lumii oglindire,
Ca icoana cea căzută
De iluzii să re-nvie,

Iar în inima mea rece
Pune-o veșnică scânteie
Ca să nu mai poată trece
Patima mea pentru dânsa”!

Dacă pe altare sfinte
Nu mai este alba Venus,
Trebuie să fii cuminte,
Draga mea cu ochi de mură...

Astăzi, când cu foi cernite
Ghiocelu-ntâiei dragosti
Moare, vin gândiri cumplite
Și-ai voi să mori cu dânsul.

O, dar în curând, copilă,
Vei uită romanul tragic,
În o searbădă idilă
Vei găsi noroc și pace.

Vor veni la mijloc anii...
Unde-i mai gândi la mine,
Tu, muștrându-ți băiețanii,
Pieptănând copile blonde?

Numai-n vis de noapte-adâncă
Poate-i tresări odată,
Când voi fi pierit pe-o stâncă
Singuratec ca un vultur.

(*Convorbiri Literare* 1888, No. 2)

Dă-mi floarea albă

Dă-mi floarea albă de pe sân
Și lasă-mă să plec în lume;
Și dulcea ta întâi iubire
Cu mine lasă să se-ndrume;
Să-mi pară că mă are-n pază
Un înger cu aripi de rază.

Dă-mi floarea albă de pe sân
Și lasă-mă să plec în lume;
De-aș rămânea, s-ar duce poate
Visarea mea ca fum și spume;
Căci cine știe, cine știe
Ori credincioasă mi-ai fi mie?

Dă-mi floarea albă de pe sân
Și lasă-mă să plec în lume;
În urma mea cădea-va pâcla,
Uitat va fi și al meu nume;
Dar, ca acum, oricând curată
Mi-a fi icoana ta de fată.

(*Convorbiri Literare* 1888, No. 5)

Istorie de noapte

Liniștită doarme cărșma,
Fetele în vis vorbesc.
Plopi cu frunză argintie
Împrejur o străjuiesc.

Chiar stelosul iaz uitat-a
Tainic ne-nțelesul grai,
Dar cu plutitoare neguri
Vine tropotul de cai

Și s-apropie de cărșmă;
Sunt panțiri în neagră zea;
Cum le strălucește coiful,
Cum zângăună spada grea!

Cel mai tânăr și mai ager
Frâiele aruncă jos,
Pe părete s-oglindește
Chipu-i nalt și mustăcios.

Cu mănunchiul spadei sale
Bate-n ușă de trei ori,
De trei ori tresar zburdalnic
Pintenii cei sunători.

„De ai vin și-o fată blondă,
Scoală-te, crâșmar bătrân;
Eu, cu toți ai mei tovarăși,
Noaptea-ntreagă-aici rămân,

Dar de ai o fată brună,
Crapă ușa pe tăcut,
Numai eu să intru singur,
Numai eu să o sărut”.

(*Convorbiri Literare* 1888, No. 8)

Fantasie

Ca adierea de iasmin
E-mbătătoarea ta cântare,
O, dulce bard din Bolintin,
Tu, glas rămas din vreme mare,
Când pe a harfei tale strună
Balada în amurg răsună.

Dai luciu-apus la tristul colț;
Ca-n vis pier hâdele oteluri
Și-n loc răsar înalte bolți
De mănăstiri și de casteluri,
Cu egumeni ce nu știu carte,
Cu turnuri ce scilipesc departe.

Un domn cu suflet de oțel
Se duce-n luptă sângeroasă,
Domnița-n foișor la el
Gândește credincios și coasă
Cu mâna ei de alabastru
Epitrahilu-n fir albastru.

Cu soarele ce-apune roș
În a pădurilor tăcere

Aseamnă pe un strămoș
Ce glorios din lume pierе
Călugărul ce în chilie
O veche cronică prescrie.

Iar Făt-frumos momit de dor
Din vizunia de balaur
Își dezrobește-nvingător
Copila lui cu păr de aur,
Și cum în brațe o ridică,
Privighetori încep să zică.

Apoi pierzi frâiele de-argint,
Pegasul rățăcește-n nourі,
Și în stelosul labirint
Vezi tu fantastice tablouri;
Culori de curcubeu noptatec
Iubesc doar geniul tău sălbatec.

Chiar dac-aș fi murit de mult
Din gropi pe negură călare
Eu aș veni ca să ascult
În miez de nopți a ta visare
Și te-aș îmbrățișa fierbinte,
Tu, palid chip de oseminte.

Dar nu te-aș mai chema să vii
Pe căile de-argint de lună,
La cripta unde-ntr-un sicriu
Rod viermii gloria străbună,

La versurile-ți triumfale
Să-nvie mortul Vodă-n zale,

Și un strălucitor alai
S-aducă semnele domniei,
Cu barba albă ca un crai
Din basmele copilăriei,
Bătrânul domn să-nainteze
În tronul țării să s-așeze.

O, eu îl știu din multe nopți
Ce am vegheat plecat pe pagini,
El sta în creierii necopți
Ca cea mai dragă din imagini,
Ades am părăsit copile,
M-am dus la el în colb de file.

Dar azi, când în amurg aud
În melodie dulci confuzii
Cu ochiul de durere ud
V-aș plânge, tinere iluzii,
Căci toată-a voastră strălucire
A fost vedenie-n delire.

Ți-a fost menit să fi așa
Ca un potop de primăvară,
Sălbatecă-n pornirea ta
Tu, vreme veche și amară;
Din oase albe și cenușă
Făcut-ai gloriei o ușă.

Ea intră plină de lumini,
Dar în porfirica ei rază
În landuri sub cununi de spini
Poporul meu îngenunchează
Cu frunțile în glod și sânge,
Cu ochiul stins ce nu mai plânge!

O, de-ar luci cu farmec sfânt
Întreagă-a stelelor icoană
Și diamanții din pământ
Pe-a voievozilor coroană,
Tot aş zvârli-o eu în valuri:
Noi avem alte idealuri!

De crește lemn pentru-a lor tron
Să-l sfarme vinetele fulgeri
Și pergamentul cel slavon,
Întăritor de-atâtea smulgeri
Sub sticlă în muzeu să șadă
La molii și-nvățați spre pradă.

Iar tu, poet ce ai murit
Cu doru-n piept de-acele vremuri,
Visarea-ți de s-ar fi-implinit
Mult ai avea tu ca să tremuri,
Ș-acum când ruginești supt cruce
Mă tem un plâns să nu te-apece.

(*Convorbiri Literare* 1888, No. 8)

La izvorul din pădure

La izvorul din pădure
Pe un trandafir sălbatec
Şede-un cuc cu pene sure.

La-izvorul din pădure
Mers-a gingaşa copilă,
Albă şi cu ochi de mure.

Şi-ntr-acolo în pădure
Vine vânătorul tânăr;
Cum s-ar duce el pe-aiure?

La izvorul din pădure
Cântă-atunci nespus de dulce
Cucul cel cu pene sure.

(*Convorbiri Literare* 1888, No. 8)

Tu, palidă și tristă floare

Tu, palidă și tristă floare
Ce crești pe stâncile fecioare,
Mâhnirea de călugăriță
Din față-ți pentru lumea oarbă,
Nici raza caldă să o soarbă
Nu e în stare, albumiță.

Nici melodia nu încântă
Singurătatea ta cea sfântă;
O, cât e dorul tău de jalnic
Când prin văzduhurile clare
Ridici tu casta ta visare
La plutitorul vultur falnic.

Tu știi, că-i scris în neagra carte
Nici când de el să nu ai parte,
Dar vrei măcar să mori aproape.
Iar noi, drăguța mea pierdută?
O, vino!, tristă mă sărută
Ș-apoi lavina să mă-ngroape!

(*Convorbiri Literare* 1889, No. 4)

Strofe Carpatine

Prin întuneric de codru de brad,
Ploi de lumini din stele cad.
Și umplu de-argint izvoarele clare
Și inima de dor și visare.

Așa tânără, fragă, ca amorul dintăi
Înflorește o roză la răscruce de căi,
Înflorește-așa dulce, ca tine, la care
Mă duce, iubită, ascunsă cărare.

Sub pasul rar și discret de cerbi
Se-nfioară încet vârful de ierbi;
Din vale negura se ridică
Căruntă ca o legendă antică.

Se clatină brazii, salută în somn:
Prin visul lor trece Dragoș domn.
În pălărie o veselă floare,
În mână cornul de vânătoare.

(*Convorbiri literare* 1891, No. 6)

În ger, pe troienita stradă

E vis? Dar nu, eu sunt pe stradă,
Călcâiele-n omăt scrâșnesc;
Un aspru ger prin lume trece
Și stelele învinețesc.

Pe-o creangă s-așează păsări de aur
Cu glas de-argint și legendar
Și cântă dornic, și cântă dulce
Și ca o fantomă-n lună dispar.

Ademenit tresare ramul
Și mi se rumpe inima,
Cu trupuri tinere și nude
Acopăr flori visarea sa.

Ca un surâs de primăvară
Oaza fragedelor vieți
Adie candidă, senină
În mijlocul mortalei gheți.

N-ai zile, gingașă minune!
Realu-i rege autocrat,
Din legile lui din vecie
El nici o iotă n-a cedat.

Mori, chiar de te-ar sădi pumnalul
În sân entuziast, virgin
Să-i bei căldura lui. Pieirea
E a iluziei destin.

În ger, pe troienita stradă,
A mele tample bat arzând.
E vis? Întâia mea iubire
Cu ochi plânși mi-a trecut prin gând.

(*Convorbiri Literare* 1892, No. 3)

În bolta de la „Craiul Negru”

Suceava e avută-n turnuri
Ca muntele bogat în stânci,
Ea are strade glorioase
Și are pivnițe adânci

În bolta de la „Craiul Negru”
Acolo-i vinul minunat.
Acolo trei voinici aseară
Într-un ungher s-au așezat

Au pene roșii-n pălărie
Și tinerețe în obraz.
Mustățile, așa de dârze
Și vorbele așa cu haz.

Crâșmaru-n umbră clipocește,
Mănunchi de chei i-atârână-n brâu,
Nepoata are ochi albaștri
Și-i blondă ca un spic de grâu.

Aduce vin în cupe clare,
Roșind, celor trei darabani,
Ei au mustăți atât de dârze,
Ea numai optsprezece ani.

Și unul sare în picioare,
Zâmbind mânuțele i-a prins.
Gurița-al doilea îi sărută
În șagă mai, mai înadins.

Iar cel din urmă stă deoparte
Așa de palid, chinuit –
Ah, mult amar și, totuși, dulce
În ochii săi ea a citit.

(*Convorbiri Literare* 1893, No. 8)

Cântece

I

Era-n Cotnar cândva un diac,
Lui i-a murit iubita
Frumoasă ca ispita.
Ea doarme sub un liliac
Și casa văduvă, pustie
Se-ntunecă-n melancolie.

El capul își îngroapă-n mâini
În piept bat mii acuze.
Ia-n vezi și doamnei Muze
Se-ntristă ochii dulci, păgâni.
Ca fierul cel fierbinte-o doare
Cum sufletul lui tânăr moare.

Și degetele fine prind
Dezmierdător în strune,
Și ele-ncep să sune
Ca râuri limpezi de argint,
Ca simfoniile de sfere
Îmblânzitoare de durere.

Și tot mai des, ca fulgii ies
Scânteii de-argint și zboară
Și demoni se coboară
La-al ariei bachant exces.
Și inima-i de farmec beată
Ca sclava tânără, uitată.

II

Aseară, gândul meu era,
Iubita mea, la tine.
De-aceea, puiule, ai plâns,
Icoana mea la piept ai strâns.

La tine gândul meu era,
Neîncetat la tine.
De-acea ai zâmbit în vis
Când ochișorii ai închis.

De-aceea mi-a murit de dor
În miază-noapte somnul.
Uimit m-a salutat din ceți
Luceafărul de dimineți.

(*Sămănătorul*, Numărul de Paști 1907)

Novela de Castel

Pe podele de-alabastru
Joacă razele de-apus,
Și gândirile s-au dus
Ca un stol de rândunele
În departele albastru;
N-are preț acum, ca pleava,
Tot castelul de Suceava.

Din Polonia cea albă
Steaguri au plecat în drum;
Au să vină-acum, acum,
Cetele strălucitoare.
Sveltă ca un ram de nalbă,
Tânărul copil de Vodă
Părul galben își înnodă.

Din Polonia cea albă
Steaguri au plecat în drum;
O să vină-acum, acum,
Mirele frumos ca ziua.
Scânteie mărgele-n salbă,
Dar mai viu lucesc lumine
De sub gene lungi și fine.

„Radule, copil de casă,
Mierlă veselă de huci!
Unde gândurile-ți duci?
Stihuri legi, ce mâine, seara,
Vor slăvi pe o mireasă?
Haide, spune cu ghitara
Cântecul de mâine, seara!”.

Cum spre argintia lună
Trist pământu-ntunecat
Își ridică disperat
În durere-nchisă, mută,
Noaptea, fața lui cea brună,
Astfel spre-a lui Vodă fică
Radu ochii săi ridică.

Cu privirea-nnourată
Îi dezmiardă chipul el,
Capul blond și frumoșei,
Umerii cei goi și candizi,
Silueta delicată;
Și-i o liniște virgină...
Strunele încet suspină:

„Aș vrea să fiu Regele Mai!
Flori albe și roșii s-ar închina
Și-n dor și rouă ar tremura;
Dar numai pe tine, înger bălai,
Numai pe tine te-aș sărută.

Aş vrea să fiu regele Mai!
În raza de lună-n grădina ta
Privighetorile dulce-or cânta,
Dar numai pe tine, înger bălai,
Numai pe tine te-aş asculta.

Aş vrea să fiu Regele Mai!
Şi tânăr să mor, înflorit abia.
Vezi, soare, crini, nimic n-aş lua,
Dar numai pe tine, înger bălai,
Numai pe tine nu te-aş lăsa!”.

Buzele lui tremură încă,
Cântul s-a sfârşit de mult.
El, vrăjit în al ei cult,
Tace; în cadenţe de valuri
Mari simţirea lui adâncă
Bate-n piept, cum în pădure
Lovitura de secure.

Cum un tainic nor de seară
Trece alb peste un lac
Unde ape-n visuri zac,
Astfel şi prin ochii fetei
Peste luciul de primăvară
Umbritor călătoreşte
Ce ea tulbur bănuieşte

Un moment, apoi senine
Undele azure scald

Iarăși soarele cel cald.
Și în dulce bunătațe
Sub bărbie mâna-și ține
Ea și îl întreabă fraged:
„Ce să-ți dau, tu, glas de faged?”

Vorba-i ca o melodie,
Ca un cântec de amor;
El înnebunește-n dor.
Din ruinele căzute
Iar speranța lui învie
Ca o fulgerare nouă
Și-i despică gându-n două.

N-a căzut pe-nchisa floare
Un fior recunoscut?
Și-o deschide-ncet, tăcut?
Cine poate lui să-i spuie?
Ah, e clipa când sub soare
Numa-s singuri, ea și dânsul,
Ea și iadul cel dintr'însul.

Și privirile lui arse
Cad pe sânul ghiocel;
Și-ar voi în suflet el
Să-i pătrundă ca o pară;
Supt privirile lui arse,
Ce adoră, ce imploră
Bruma ultimă să moară.

„Ce să-ți dau? Alege darul!”
Și în ochii lui un foc
Luce de suprem noroc.
El din creștet se-nfioară,
Parcă simte cum paharul
Fericirii negrăite
Se apropie-n ispite.

„Ce să-ți dau? Alege darul!”
De pe turn răspunde-un tun,
Buciumele toate sun’.
„Wladi!”, strigă ea-n delire...
El țâșnește-atunci ca varul:
„De pe haina de mireasă,
Dă-mi frânghia de mătăasă!”.

(Reprodusă, la 1894, într-o broșură
din *Gazeta Bucovinei*, IV, No. 25).

Alte texte recuperate

Blondă ca grâul

O, la ce-ar vesti bătrâna
Poezie-n neagră haină
Cum ești blondă tu ca spicul
Și știi săruta în taină?

Și de ce-s la față palid
Ce-are lumea să o știe?
Numai blondul grâu s-audă
Cântecul de ciocârlie.

(Inedite, în *Junimea literară*,
nr. 9-10/1908, pg. 185)

Icoana Maicii Domnului

Antreul stă iluminat!
Te văd din cap cum clatini,
Prietenul meu mult stimat,
Că epicele datini
Frivol le-am aruncat deoparte
Și-aduc pericol castei arte.

Vezi, am așa temperament
Și sunt sfădit cu-o muză.
Să o invoc? E evident
Că n-a vrea să m-auză.
Și Aron Densușianu-mi scrie
Că nici la el nu vrea să vie.

Antreu – portal de paradis –
Marmorică splendoare.
Se-neacă pasul ca în vis
În mutele covoare
Oglinzile lucesc feeric,
Afară-i glod și întuneric.

Stau ca fantastice tiviri
Fenici la portiere;

În candidе încremeniri
Zeițe în unghere.
În glas de-argint de pe părete
Acum bat ore-ntârziете.

Lacheul cască somnoros,
Apasă pe cravată
Extrem, discret și grațios
Bărbia diplomată.
Și ochii sfîncși încet se-ngroapă.
După perdelele de pleopă,

În orient și-n occident
E ordinul acesta.

(Inedite, în *Junimea literară*,
nr. 9-10/1908, pg. 185)

Agnes

Ard candelabrele-n antreu...
Te văd din cap cum clatini
Și mă numești barbar ateu
Că epicile datini
Și clasicismul castei arte
Frivol l-am aruncat deoparte.

Sunt, de când perii suri răsar,
Sfădit cu doamna muză.
Să chem superba? E-n zadar,
Ea nu vrea să m-auză.
Și Aron Densușianu-mi scrie
Că ea nîcîcînd n-a vrut să-l știe.

Îmi șuiet cântu-n orice ceas!
Numiți-mă chiar cinic.
Nu vreau să moară fără glas
Avântul meu sanguinic:
A' tinereței dor și jale,
Potop rebel, oprit în cale

Antreu, portal de paradis,
Marmorică splendoare...
Se-neacă pasul ca în vis

În mutele covoare.
Oglinzile lucesc feeric.
Afară-i gol și întuneric.

Stau, ca fantastice tiviri,
Fenici la portiere,
În candido încremeniri
Zeite în unghere.
În glas de argint de pe pãrete
Acum bat ore-ntãrziète.

Lacheul cascã somnoros.
Apasã pe cravatã
Extrem, discret și grațios
Bãrbia diplomatã;
Și ochii sfincși încet se-ngroapã
Dupã perdelele de pleopã.

Destinul generos i-a dat,
Din cornul sãu de haruri,
În leagãn de orfelinat
Așa drãguțe daruri,
Cu ele-n valea de la Istru
Putea s-ajungã prim-ministru.

A cui vina, dacã tont
Nu s-a înãlțat în scarã?
Ei! cel imparțial ia cont
Fumând a sa țigarã,
Cã în livrea sau în mătasă
Ce-i rasã tot rămâne rasã.

În orient și occident
Lacheul dominează:
Vizir și pașă opulent
Sau cardinal cu vază
Își bate joc din înălțime
De lupta palidei mulțime.

Scurt și energic a sunat...
Din gânduri Jean tresare.
Rădică capul parfumat,
Patetic dă intrare
Stăpânilor, ce-n timp hidropic
Vin de la balul filantropic.

E-n țară cel dintâi bancher,
Iar ea o damă cultă
Și cea mai tristă din muieri
Din cele ce ascultă,
Xantipele în roșe bluze
Din cântecul meu sunt excluse.

Dar crinul cel abia-nflorit
E Agnes a lor fată,
E parcă Venus a ieșit
Din valuri încă-odată.
Umbriți de șalul cu dantele
Ard tainic ochii-unei gazele.

(Inedite, în *Junimea literară*,
nr. 9-10/1908, pg. 184)

Fragment

Peste Tajo doarme noaptea leneșă în vis pierdută,
Gingaș vânt de primăvară o dezmiardă și-o sărută
Și-n zburdalnică poftire se încearcă să-i răpească
De pe tănuite sânuri neagra ei manta regească,
Iară sus, în moarta mare cu talazuri albăstirii,
Luna gânditor aruncă mrejele ei argintii
Și pe-o scară de lumină, jos, la Tajo, se coboară
Pe-a lui valuri visătoare, pe molatice covoare
Scrie-a lumii ne-nțelese tainice și dulci povești,
Presură nisip deasupra auriții solzi de pești.

Ochi aprins al fanteziei, tu aștepti din val să iasă,
Scuturându-și părul umed, a poveștilor crăiasă?
Spuma străvezie țese în zadar pe nurii tineri
Valuri albe și vrăjite de cuvântul goalei Vineri,
Ochii mari, țintiți la tine, două lacuri de safir,
Cu încremenite cercuri, de pe-un câmp de trandafir,
Și al buclelor ei aur plutitor în valuri moi
Se răsfire peste fața-i; ea îl dă lin înapoi
Și el lunecă molatic, cade-ncet pe albul gât
Ca șerpi scuturați de soare pe iernaticul omăt.

Vis ce-apari pe vremi trecute ca un negru curcubeu
Peste norii deși și negri zugrăvit de Dumnezeu,
Unde-s lumea ta de basme și fantasticul alai,
Tânăra regină tristă și posomorâtul crai,
Făt-frumos cu ochi de mură și cu părul creț de aur
Ce-n pădurea neumblată, cătând urmă de balaur,
Rătăcit, cu greu agață povârnișul unei culmi,
Zâne albe, ce se scaldă în izvorul cel albastru,
Și nebunul plin de minte, și tonatecul sihastru?

Ai ieșit din valul umed, o, femeie, vis, minune,
Și ai sărutat poetul și i-ai pus pe cap cunune,
Și-ai aprins în pieptul tânăr dor nespuns, cerești văpăi,
Gândurilor sficioase ai dat aripe de zmei!...

Cernăuți, 11 martie 1881

*(Junimea Literară, anul VI, nr. 3-4,
Constantin Loghin, Scriitori bucovineni, 1924, pp. 81, 82)*

Notiția biografică și bibliografică

George Popovici s-a născut, în ziua de 8/20 noiembrie 1863, la Cernăuți. Tatăl său, Eusebiu Popovici, care e una din figurile cele mai venerate din Bucovina și e profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți, s-a îngrijit a-i da educația cea mai aleasă.

George Popovici a absolvit gimnaziul, în 1882, Facultatea de Drept, în 1886 – amândouă în Cernăuți; în timpul studiilor academice, intră, în 1884, și în armată, ca voluntar, și deveni, peste un an, locotenent. Profesorii lui, fără deosebire, recunoscără, de la început, o fire excepțională. În afară de clasă, își agonisise cunoștințe întinse, mai cu seamă în studiile sale favorite, care, la gimnaziu, erau Istoria, Literatura și Filosofia, iar la Universitate, Istoria Dreptului.

Studiile speciale, în care îi plăcea să se adâncească, pe deoparte și politica națională, care începuse să-l pasioneze în cel mai înalt grad, l-au făcut să nu-și ia doctoratul decât în 1894. Ca student în Cernăuți, a fost președinte al societății Academice „Junimea”.

Semestrul de vară 1890, l-a petrecut la Universitatea Innsbruck, unde s-a ocupat cu studiul său de predilecție, care era Istoria Dreptului. Mai cercetă, apoi, cursuri la Cernăuți și se mută, în urmă, după ce, în 1895, fu greu bolnav de aprindere de plămâni, la 1896, la Viena, spre a se pregăti, acolo, în vederea unui loc de docent. Dar, în primăvara anului 1897, fu ales deputat în Camera austriacă și deveni, în 1898, redactor al „Foiile legilor imperiale”. În același an, o nenorocire neașteptată îl lovi: logodnica lui, misterioasa și dulce

figură ce apare în versurile sale, muri subit. Tot în 1898, fu ales deputat și în Dieta Bucovinei, unde dezvoltă o activitate strălucită. La 1899, își dă demisia din postul ce-l ocupa, cu toate încercările ministrului de interne, de pe atunci, de a-l îndupleca să rămână.

La 1900, era și membru al Delegației austriece la Pesta, unde ceru, cu energie, o tratare mai dreaptă a românilor din Monarhie. La 1900, dizolvându-se senatul imperial, își puse, din nou, candidatura, dar, de data asta, câzii la alegeri. Atunci se retrase și din Dieta provincială.

Căsătorindu-se, la 1901, trece în România, unde fu încetățenit. Aici își continuă studiile sale de Istoria dreptului român și pregătea o lucrare monumentală, care-l îndreptătea să aspire la o catedră de această specialitate, la prima noastră Universitate. Pe când, însă, se aștepta apariția acestei lucrări, el se sinucise, în noaptea de 12 iulie 1905, la Munkacs, în Ungaria.

George Popovici e înmormântat la Cernăuți.

Activitatea sa literară, publicată sub pseudonimul „T. Robeanu”, a fost sporadică, dar cuprinde adevărate mărgăritare. Manuscrisele, corespondența sa politică, precum și toate notele rămase după el sunt în păstrarea Academiei Române.

Iată-le:

I. Studii și cercetări cu privire la vechiul drept românesc:

- 1) Ai carte, ai parte;
- 2) Jurământul cu brazda în cap;
- 3) Republica câmpulungeană;
- 4) Dignitățile și oficiile din vremea lui Alexandru cel Bun;
- 5) Ober die deutsch-rechtlichen Elemente in der altromanischen Städteverfassung;
- 6) Das mold. Stadtwesen
- 7) Das mold. Scholtuzenamt;

8) Capitanatus moldaviensis.

II. Documente, acte și corespondență:

9) privitoare la alegerea lui G. Popovici ca deputat al Câmpulungului, în Parlamentul din Viena, la 1895; discursul rostit la Pesta, în Delegațiuni, la 26 Mai 1900; diferite cestiuni politice, administrative și publice din Bucovina (1897-1900); corespondență română și germană de interes literar, cultural politic și particular;

10) „O zi în Abdera, foi rupte din Albumul unui cernăuțean”, de M. Democritos (manuscris copiat de o mână străină sau poate rătăcit printre hârtiile sale).

Cât privește lucrările tipărite, cităm următoarele:

1) Vechile așezăminte românești („Convorbiri literare”, a. X. No. 8);

2) Mihaiu-Vodă și Moșnenii din Suharul (C. Lt. a. XX No. 12);

3) Cronica lui Ureche despre școalele jugaene (C. Lt. a. XXIV, No. 12);

4) Anul dela Martie în Moldova în timpul lui Alecsandru-cel Bun (C. Lt. a. XXXIX, No. 3 și în ediție separată);

5) Runc, glosă la o colecțiune de documente Moldo-Câmpulungene (C. Lt. XXV, No. 12);

6) Despre starostia sepenicensa (în volumul „Titu Maiorescu, Omagiu”);

7) Ordinea de succesiune în moșiile donative moldovene în sec. XIV-lea (în vol. „Prinos lui D. A. Sturdza”, scos și în broșură separată);

9) Index Zolkiewensis, opt documente române privitoare la mănăstirea Putna (1707-1778), în revista teologică „Candela” a III-V, Cernăuți).

Activitatea sa politică se poate urmări de-aproape în colecțiile ziarelor unde a colaborat: „Revista politică” din Suceava, „Gazeta Bucovinei”, „Patria”, „Deșteptarea” și „Tribuna” din Sibiu. (v. „Junimea literară”, a. II (1905), precum și articolul „Ziaristica română din Bucovina”, de G. Tofan, în „Viața Românească”, a. I.).

Aceasta e viața și opera lui George Popovici.

Șt. O. IOSIF

T. Robeanu. Poezii Postume

„Biblioteca Minervei” (Nr. 6) împlinește un act de pietate, întrunind, într-un volumaș de 70 de pagini, poeziile lui T. Robeanu (Dr. George Popovici).

Eram de mult în Cernăuți și nu-l cunoșteam încă. Dar îi auzisem de faimă. Orașul povestea legende ce se pot povesti despre un tânăr care studiază și iubește.

Când l-am văzut mai de aproape, legende mi s-au părut firești. În trupul lui mare, reînviat parcă de sub un dolmen, puteai bănui multă viață; totuși, ochii lui trădau mai mult curiozitatea de a asculta, decât dorința de a vorbi însuși. Era un om care, în conștiința valorilor sale, prefera să rămână un pas înapoi, știind că oricând poate înainta doi-trei; era om care ura arta de a se vâri în sufletul oamenilor și care cerea și pentru sine aceeași cruțare. Ne-am cruțat, în acest înțeles, unul pe altul și am fost buni prieteni. O singură dată n-a fost sincer: nu mi-a spus că voiește să moară.

Moartea nu i se păruse niciodată îngrozitoare. De mult ea era, pentru el, o simplă „veșnică uitare”, care se scoboară „blândă” peste noi și în care intri „fără veste”.

De mult iluziile tinereților îl părăsiseră: un vânt mai mult moleșitor, decât spulberător fusese și Schopenhauer. Avea conștiința că-i vinovat de ceva și-l rugase, discret, în versuri, de iertare pe tatăl său – o, ce enorm și sfios respect avea el de acest tată! –, pe ea. Era, pe atunci, un om întârziat în viață, dar înaintat în idealuri,

simțind dureros durerea altora că el nu poate fi altfel. Îl așteptau toți, se împăcaseră toți cu firea lui, dar el se priveghea și, văzându-se limpede, negăsind în sine puțința unei mari energii lumești, suferea în sine. Și, cât putea, fugea de lume.

Gândul morții zboară ușor spre astfel de suflete, cum zboară păsărica pe creanga abia înflorită și-o scutură de flori.

Când l-am cunoscut eu, fondul acesta trist sufletesc îl stăpânea mai puțin. Se simțea, nu-i vorbă, foarte bine în căsuța ce-și închiriasă în Cernăuți, departe de centru, într-o curte părăsită, să citească... încă (!) pentru doctorat – eu l-am găsit, odată, citind un vechi drept austriac, scris în limba medievală germană; dar se simțea tot atât de bine în crângul de la Horecea, pe pajiște verde, la o masă cu pahare; ori, iarna, în câte-o excursie la Sadagura, între păreții înguști ai unei odăi cu o fereastră mare spre uliță, unde ne încălzeam cu un vin bun, de ne ținea de cald până la podul Prutului, loc de repaus și contemplații. O seamă de studenți aveau dreptul meritat de a ne însoți în aceste tinerești colindări, cu prilejul cărora se vorbeau frumoase lucruri.

În bolta de la „Craiul Negru“
Acolo-i vinul minunat.
Acolo trei voinici aseară
Într-un ungher s-au așezat

Au pene roșii-n pălărie
Și tinerețe în obraz.
Mustățile, așa de dârze
Și vorbele așa cu haz...

Și unul sare în picioare,
Zâmbind mânuțele i-a prins.
Gurița-al doilea îi sărută
În șagă mai, mai înadins.

Iar cel din urmă stă deoparte
Așa de palid, chinuit –
Ah, mult amar și, totuși, dulce
În ochii săi ea a citit.

Privindu-l cum scrie, peste umeri, Uhland ar putea zâmbi mulțămît de opera lui T. Robeanu. Când scrie astfel, în felul baladei germane, cu mici urme în felul „dulcelui bard din Bolintin”, T. Robeanu este limpede ca un istoric, plastic ca un sculptor, impecabil ca istețime când alege scena ori pointa, original; vezi, de pildă, „Novela de castel”.

Este păcat că T. Robeanu n-a voit – nu s-ar putea zice: n-a putut – să facă din aceste evocări ale trecutului o intenție mai stăruitoare și mai rodnică.

Când trebuie să-și cante viața sa, claritatea se micșorează; i-o micșorează sfiala-i firească; poezia lui devine o aluzie delicată, nu o mărturisire fără rezerve, care iubește descripția brutală:

Și numai gândul meu pribeag
Va trece-n taină al tău prag
Și, nevăzut, va săruta
Și ochii tăi, și inima.

„Viața nouă” crede că T. Robeanu „singur nu pune desigur mult preț” pe poeziile sale. Și eu cred aceasta. Dar eu știu că aceeași atitudine o avea și față de cercetările sale istorice, a căror culegere o cere numita revistă. El n-a emoționat lumea prin mulțimea lucrărilor, dar a ținut mult să arate cum ar face el ce alții fac atât de fără duh. Fragmentul este deseori mai bun decât întregul. / **G. Bogdan-Duică** (*Luceafărul*, Anul VII, nr. 23/1908, pp. 555, 556).

T. Robeanu. Poezii Postume. Prefața de N Iorga. Acel George Popovici, bucovineanul ale cărui calități de om luminat nu au rămas nimănui necunoscute, a fost și un adevărat poet de talent. Aceasta reiese din chiar culegerea de față a poeziilor, pe care George Popovici le iscălea, prin reviste, T. Robeanu (*Tribuna*, Anul XII, nr. 240/1908, p. 6).

„Revista fraților bucovineni, „Junimea Literară”, după 3 luni de sistare a apariției sale, reapare cu articole despre Tudor cav. de Flondor și C. Porumbescu, cu versuri de G. Rotică, Leandru și Huțan, cu o traducere a povestirii din viața basarabiană, „Pe cuptor”, de Coțiubenschi-Luncașu, și cu trei poezii inedite ale regretatului poet T. Robeanu, păstrate, până acum, la amicul său, Victor Olinschi din Cernăuți. T. Robeanu s-ar fi îndeletnicit și cu literatura dramatică și a început și o nuvelă, „Nurmahal”, despre care se va vorbi în coloanele „Junimii Literare” de redactorul ei, Iancu Nistor, de prezent în Berlin” (*Foaie Diecezană*, Anul XXIV, Caransebeș, 11 ianuarie 1909, p. 6).

„Un cântăreț al Sucevii: T. Robeanu”. Sub acest titlu și-a tipărit dl Leca Morariu frumoasa dumisale conferință, ținută, în cadrul „Ligii Culturale”, la Suceava. Harnicul și neobositul cercetător al trecutului cultural moldovenesc și, îndeosebi, bucovinean, care este dl Leca Morariu și care dă la lumină, tot mai des, studii lingvistice și documentate cercetări de istorie literară, purtându-ne, cu cărțile dumisale, când pe drumurile albe ale satelor bucovinene, când pe „urmele lui Creangă” sau ale „frășinilor Eminescu”, acum pune în lumină opera poetică, pe nedrept, uitată a subtilului poet T. Robeanu, pe numele său adevărat Dr. Gh. Popovici.

Așezat în cadrele trecutului intim moldovenesc, a cărui colorată zugrăvire o face autorul în cele 19 pagini de introducere ale broșurii șale, figura literară a poetului T. Robeanu se proiectează vie și în adevărata ei valoare nu numai pe câmpul îngust al literaturii

bucovinene, ci într-un anumit gen și pe câmpul larg al literaturii române moderne. Cântăreț delicat al iubirii și al trecutului, spre cercetarea căruia îl îndrumau puternice moșteniri sufletești (el însuși bun istoric, era fiul profesorului de istorie Dr. Eusebiu Popovici), din cauza sfârșitului său tragic și al faptului că „poezia la el a fost un refugiu, un loc de hodină, o streșină de umbră, sub care a căutat un loc de adăpost liniștit, fericit că nu știe nimeni unde se ascunde – din scrisoarea lui Șt. O. Iosif către Sextil Pușcariu) a rămas, „un precursor, incontestabil, care nu s-a manifestat însă ca diletant și nu și-a desăvârșit opera, fiind ocupat, desigur, în altă direcție (Idem).

Câteva poezii, însă, între cari sugestivele și sonorele strofe din „Cântec vechi”, „Istorie de noapte” și „Novelă de castel”, arată urmele unui adevărat talent poetic, nu numai în privința sensibilității delicate, care freamătă în ele, dar și în privința formei.

Scrisă vioi și colorat, îmbrățișând larg amintirile istorice ale cetății Sucevii, pe care a cântat-o poetul, și amintirile prietenilor asupra lui, cărțulia dlui Leca Morariu are darul să șteargă colbul, așezat prea devreme, peste versurile luminoase, iscălite discret T. Robeanu. E o lucrare pioasă, pentru sufletul atât de zbuciumat al celui ce-a scris „Cântecul vechi” sau versurile din „Finis” și-al aprigului luptător naționalist, pe care batjocura sorții l-a făcut să-și „cerșească” un mormânt în pământul Ungariei (*Cosânzeana*, Anul X, nr. 16/1926, p. 170)

„Scriitorul Traian Chelariu a tipărit o broșură „Pagini de antologie din poezia bucovineană”, edit. „Arta”, conferința ținută la radio, înfățișând o trecere în revistă a poezilor bucovineni. De remarcat este faptul că poetul Tr. Chelariu a reamintit de T. Robeanu, poetul care, acum 40 de ani, a scris poezia „Strofe carpatine”, așa cum nu oricare clasic ar fi dăruit o mai clară și prețioasă poezie, în literatura contemporană” (*Front Literar*, Anul II, nr. 1-3/1937, p. 8).

Răsfoind corespondența lui Gheorghe Popovici

În arhivele Academiei Române, se află. De pe urma lui Gh. Popovici, vrafuri de scrisori de la particulari, articole din jurnale, discursuri și studii în domeniul vechiului drept românesc.

Un sentiment de pietate față de memoria lui, așa de scumpă tinereții bucovinene, dar și curiozitatea m-au îndemnat să răscolesc aceste manuscrise, foaie după foaie, căutând să dau peste vreo poezie inedită, peste vreo scrisoare de interes literar sau biografic, să cetesc studiile lui nepublicate despre vechiul drept românesc, dar, fiind mai ales cu gândul la detestabila dezlănțuire de patimi josnice, ce-au otrăvit, iarăși, în timpul din urmă, inimile bucovinenilor, doream ca, răsfoind aceste manuscrise, să retrăiesc, cu gândul măcar, în acea neuitată vreme de redeșteptare națională, când a apărut, a trăit și a luptat el în viața noastră politică jertfindu-și toată averea pentru noi. Această jertfă prea mare a fost motivul principal al morții sale năprasnice.

Răsfoind aceste manuscrise, care vor servi, cândva, ca documente pentru istoria Bucovinei, am aflat și alte lucruri, am intrat, fără să vreau, în intimitățile intelectualilor români din Bucovina, văzându-i pe mulți nemascați. Pe o mulțime dintr-înșii, care, în Bucovina, trec drept români buni, dezinteresați, i-am văzut în altă lumină, și m-am încredințat că sunt români de paradă, niște figuri de carton. M-a înspăimânta primejdia culturii și limbii germane, care

fac ravagii în rândurile românilor bucovineni, cari nu-și dau seama de acest pericol amenințător.

Toate partidele noastre politice au luptat când în contra rutenilor, când în contra evreilor, dar nicicând împotriva superioarei culturi germane, care, la noi, nu produce altceva decât niște „catări intelectuali” neproductivi, cum a spus-o un distins profesor universitar din București (Nicolae Iorga – n.n.).

Între scrisorile adresate lui Gh. Popovici, sunt o sumedenie de felicitări de sărbători, dar mai ales cu ocazia alegerii lui ca deputat în Parlamentul din Viena. Bucovina întreagă e reprezentată în aceste scrisori și cărți de vizită, pe care el nu le-a distrus, cum a făcut cu cele mai de seamă, ci le-a lăsat parcă anume ca să servească de documente ale păcatelor și indolenței noastre. Trei sferturi din aceste felicitări, trimise de preoți, advocați, medici, învățători, judecători, profesori, ba chiar și de deputați, sunt scrise și tipărite în nemțește! Și să nu se uite că scrisorile acestea, care nu erau destinate pentru publicitate, sunt oglinda cea mai fidelă, tocmai pentru că-i intimă, a culturii și mentalității românilor bucovineni.

E interesantă constarea ce-am făcut-o: pe toți acești gratulanți „intelectuali” i-am aflat, după vreo lună de la alegerea lui Popovici ca deputat, venind cu alte scrisori, în care cereau o parohie mai bună, o permutare, un sprijin de la Dietă sau protecție pentru ocuparea unui post de copist etc., dar și aceste cereri, precum și multe alte epistole, erau toate în limba germană sau într-o oribilă și stâlcită limbă românească.

Am aflat, însă, și o scrisoare de la un țăran sau, mai bine zis, muntean din Câmpulung, o scrisoare care-i și naivă, și frumoasă, și serioasă. Și ce credeți că cerea acest muntean cuminte și cinstit? Pământ, vreo parohie grasă, vreun post de copist sau poate mijlocirea lui Popovici pentru o subvenție? Ferit-a Dumnezeu! El cerea școală, un liceu românesc la Câmpulung! Iată cât de frumos scrie el românește, cu mult mai frumos decât toți „intelectualii” noștri la

un loc! Adresa e așa:

„Cătră mult doritul nostru d. doctor Gheorghe Popovici, mult iubitul nostru deputat și Luminătorul Românilor din Bucovina. Dumnezeu să-l trăiască și să-l ferească de dușmani, și nouă să ne fie tuturor veșnic!

Noi ne-am ruga la mare mila d-tale să ni faci un Gimnaziu, ca să mai vie și Românii la o cinste, că nu ți-ar trebui alt bine să faci, că mulți copii de-ai noștri s-ar folosi, și mare bine ni-ai mai face pentru neamul nostru românesc, cât de curând în Câmpulung, și în anul viitor; că mulți oameni își iau băieții de la Suceava pentru depărtare, și cărțile-s scumpe, dar aici tare bine ar fi. Noi avem băieți cari învață foarte bine; s-ar putea să ni iasă domni, dară până la Suceava îi foarte departe; și noi pentru aceia te-am ruga, ca și pentru celelalte treburi fi neajunsuri, dacă dă bunul Dumnezeu să-ți lungească anii vieții, să biruești ce-ai gândit. Amin!

Că tare se mai bagă toți veneticii la alegeri și împing pe Români, ca să rămânem de rușinea veneticilor, dar Dumnezeu să te binecuvânteze și mulți ani să-ți dăruiască. Amin. Ormă (?) Alexandru Rusu a scris aceasta”.

Am rămas foarte emoționat, cetind scrisoarea aceasta, scrisă cu litere mari, greoaie, într-un caietel mic, cu învelitoare verde, de acelea, pe care le cumpără țărani noștri pentru pomelnicul morților neuitați. Generații întregi, zeci și sute de ani, vor vedea acest caietel verde, în Arhivele Academiei Române, împreună cu scrisorile și cărțile de vizită nemțești și franțuzești ale „domnilor”, care scrisori vor fi o mustrare neîncetată la adresa intelectualilor români din Bucovina, doritori de pensii, de posturi lăptoase și subvenții nemeritate. Caietelul cel verde, însă, e un testimoniu de laudă pentru țărănimea noastră, care știe că deputații, aleșii ei, au să lupte numai pentru cultura și drepturile întregii națiuni românești, nu pentru

favoruri personale, după cum cred „domnii”.

Se vor întreba cetitorii: cum, și în Bucovina se tipăresc cărți de vizită în franțuzește? Da, din fericire am aflat numai una și pe aceasta cetești: „Le Chevalier..., docteur in droit!”.

Scrisorile acestea prezintă un tablou foarte variat, caleidoscopic. Două sunt de la M. Teliman, pe care le-am copiat în întregime. Iată ce scrie, pe o carte de vizită, nenorocitul nostru foilelonist: „Domnule doctor Popovici! Sunt prea bolnav; n-am făcut nimic. Eu nu pot să mă urnesc. Cu distins respect, M. Teleman”.

Niște participanți la un banchet îi trimet salutări și închină pahare în sănătatea lui. Diletantul în istoria românilor, F. A. Wickenhauser, îi mulțumește pentru niște copii de documente și-l roagă să-i traducă ceva, din românește, în nemțește, căci el „nu prea știe românește”, o mărturisire care explică atâtea greșeli în opera lui Wickenhauser. Evreii își arată și aici obrăznicia, vârandu-i-se în suflet și intitulându-l cu „lieber” sau chiar „liebster Popovici”. Iar d. Aurel Onciul, marele nostru romanizator, care, într-unul din numerele trecute ale „Foi Poporului”, îi dădea încă un ghiont fostului său prieten, mort acum, îi scria atunci: „Scumpe George! Fără să vreau mă gândesc la sărutarea dată lui Hristos în grădina Ghetsimani!”.

Unii dintre cerșitorii români de posturi bine plătite și îmbinate cu puțină muncă îi scriau epistole nemțești, pe hârtie... roză, sperând că astfel le va satisface mai degrabă dorințele. Un oarecare Iakob Handel – să fie cel ce a insultat preoțimea noastră? – îl felicită într-o poezie, dorind ca dl. Gh. Popovici, ajuns deputat, să nu-l uite, ci „er soll sich erinnern an das dicke Mandel. Mit Hochachtung: Jakob Handel”!

Se păstrează și un foarte frumos și gingaș răvaș către iubita lui, precum și o importantă scrisoare de interes politic, adresată dlui Aurel Onciul: Popovici a fost prevăzător și și-a făcut o copie după respectiva epistolă, pe care voi publica-o altădată și în alt loc.

Între hârtiile lui Popovici, am dat de o satiră politică la adresa

fostei societăți „Concordia”. E scrisă în felul satirelor lui Mihail Teliman, și-i intitulată astfel: „O zi în Abdera, foi rupte din carnetul unui Cernăuțean, de M. (Marțial) Democritos”. Scrisul satirei nu-i al lui Popovici, e străin. Poate că-i unul din debuturile lui Teliman, trimise lui Popovici, spre îndreptare. Acesta face o mulțime de observații potrivite, pe margini, corectând pe unele locuri; de altfel, scrisul nu seamănă cu cel din epistolele de mai târziu ale lui Teliman. La începutul satirei, se află unele descrieri, într-adevăr frumoase, pe mijloc, însă, dar mai ales spre sfârșit, acțiunea e foarte dezlănțată și banală.

Cele mai de seamă manuscrise sunt, însă, studiile, în românește, despre vechiul drept românesc. Unele sunt isprăvite și au chiar corectura pentru tipar, altele, iarăși, nu-s decât niște încercări, de pe vremea când era student, făcând parte din societatea „Junimea”, de la Cernăuți. Sute de hârtii, cu notițe privitoare la acele studii, așteaptă încă omul care le va rândui și publica la locul lor, împreună cu toate studiile de prin „Convorbiri”, „Candela” etc. și cu poeziile rămase de pe urma lui Gh. Popovici.

Tinerimea bucovineană, al cărei conducător a fost, precum și toate societățile culturale din Bucovina sunt datorare să-și arate prinosul lor de recunoștință, adunând banii necesari pentru editarea operelor lui Gh. Popovici, pentru care se va afla, cred, cineva care să le strângă, să le copieze sistematic și să le publice.

Ion Grămadă

*(Neamul Românesc Literar, Anul II, No. 52,
26 Decembre 1910, pp. 825-829)*

George Popovici, un istoric uitat al vechiului drept românesc

de **George Fotino**

Ședința de la 8 Martie 1935

Povestea unei vieți uitate dă celui care încearcă s-o scoată din uitare senzația celor dintâi luciri ale aurului nou. Cui îi deapănă firul ea îi dă senzația descoperirii: un nume aproape necunoscut, ici și colo – doi, trei, care își mai aduc doar vag aminte, ici și colo – două, trei scrisori și câteva crâmpeie tipărite, abia atâtea câte sunt de ajuns pentru a dovedi o viață reală. Să o rechemi într-o lume ca a noastră, pe care a cosit-o uitarea, e și un act de dreptate postumă, o restabilire de proporții în judecata oamenilor care sunt asupra celor care au fost – e și, în gândul din care pornește, o lacrimă recunoscătoare târzie.

Acești uitați, care par a nu avea biografie, acești nedreptățiți, care au ajutat și ei la constituirea unui trecut, care e și rodul unor oameni față de care recunoașterea posterității s-a arătat zgârcită, acești învinși, cărora nu li se mai cântă laude, trezesc deseori un interes egal și totdeauna o mai duioasă simpatie decât atâția alții, a căror siluetă se profilează în proporții uriașe, poate uneori exagerate, pe fondul amintirilor.

Dar cel a cărui amintire o evoc, aici, nu este dintre oamenii cărora recunoașterea postumă nu li se acordă decât prin compasiune. Ci viața lui s-ar cere povestită și opera lui prețuită în ceva mai mult

decât în câteva pagini, care vor încerca a povesti cum a trăit, și a prețui, în cadrul criticii istorice, ce a scris. Și dacă ele vor înfățișa, cu o complezență aparent exagerată, oarecari amănunte biografice, este și pentru ca, măcar după moarte, să i se dea acea dreptate, pe care, în timpul necăjitei sale vieți, el nu a putut s-o cunoască, este și pentru ca, în legătură cu un om uitat, să aflăm câte ceva din tabloul vieții culturale și politice bucovinene, din cea de a doua jumătate a veacului trecut.

Acum, o jumătate de sută de ani, redacția „Convorbirilor literare” primea și lăsa să treacă în paginile lor¹ versurile unui necunoscut:

„Fără veste, fără nume am sa ies din lumea lor,
Nici-un ochi de-azur n-a plânge, nu s-a stinge nici o stea,
Numai poate-un glas de clopot va-ncerca o tânguire
Și un dascăl sur și gârbov va rosti un Tatăl nostru”.

Câteva luni mai târziu², același nume apăru, în paginile „Convorbirilor Literare”, în josul versurilor:

„Nu ard luminile de ceară, cântări de groapă nu răsună,
Să mă privească înc-odată prietenii nu se adună.

...

Și-atunci te vad venind spre mine, din vremi pierdute-o arătare,
Și ochii mari și plini de milă de vină grea îmi dau uitare”.

Acum, mai bine de un pătrar de veac, într-o noapte de iulie³,

¹ *Convorbiri Literare*, nr. 2, 1 mai 1885

² *Ibidem*, nr. 12/1885

³ 11/12 iulie 1905

poposea, într-un han dintr-un orășel, pierdut undeva, într-o margine a Ungariei, un tânăr deosebit de frumos la înfățișare. Și, în noaptea aceea de iulie, primarul orășelului unguresc primea rândurile de mai jos:

„Domnule Primar,

Am luat morfium și sper negreșit să-mi aflu moartea cea dorită. Depeșele alăturate rog a le trimite îndată după moartea mea la adresele lor⁴...

Las în această scrisoare și banii care mi-au mai rămas, 340 de coroane, sumă cu care, până la sosirea cuiva din neamurile mele, pot fi preîntâmpinate cheltuielile cele mai de grabă.

Mai las aici... și inelul meu de căsătorie...

Doresc ca, după isprăvirea reglementarei anchete din partea Parchetului, să fiu îmbrăcat în albituri curate (sunt în geanta de jos), în hainele cele negre.

Rog, în sfârșit, să mi se dea un mormânt, într-unul din țințirimele din Munkacs, fie chiar într-un colț singuratic.

Domnule Primar, nu vă pot exprima mulțămirea ce vă datorez, dar părinții mei vor face-o, desigur.

Luni noaptea”.

Așa i s-au închis ochii, mai înainte ca rostul vieții sale să-i fi fost încheiat. Așa s-a stins, undeva, într-un orășel unguresc, dinspre confinele Galiției, și s-a stins departe și singuratic, așa ca în versurile sale, care, cu un pătrar de veac mai înainte, răsunaseră ca un threnos anticipat prin durerea presimțirii.

⁴ Depeșe adresate familiei, unui prieten și poliției din București, scrise în limba germană și vestind moartea. Publicate în: Leca Morariu, *Ce a fost odată. Din trecutul Bucovinei*, ed. II-a, București, 1926, pp. 87-89.

* * *

Cine era și de unde venea tânărul acesta, de o neobișnuită frumusețe? Întrebat, ar fi putut răspunde – și cu atâta distincție în făptura lui, ar fi fost îndreptățit să răspundă: „Sunt fiu de prinț și vin de departe”.

Era fiu de popă.

Tatăl său, Eusebiu Popovici, fusese un om de mare omenie, de o rară modestie și un preot de mare cuviință bisericească. Cineva, care l-a cunoscut, scrie că, „între câți preoți au urmat cursurile școlii teologice bucovinene, nu este unul singur care să nu pomenească, cu evlavie, numele acelui venerabil bătrân, care a fost pentru dâșii și pentru oricine l-a cunoscut un sfânt al științei și al bisericii sale”⁵.

Mama lui, Elena Popovici, era o femeie de o deosebită frumusețe, de multă duioșie în sentimentele ei, de o dărnicie care ușor mergea până la risipă. Feciorul preotului Eusebiu Popovici și al Elenei, născut în ziua Sfântului Mihail (8/20 Noiembrie) 1863, avea să primească, în casa părintească, unde stăpânea o atmosferă curată și o politețe ce se mărturisea în fiecare gest și cuvânt, o creștere ca pe vremurile cele mai bune, de demult.

Școala primară o făcu la Cernăuți. Trecu, apoi, în 1874, la Liceul german, de sub conducerea lui Ștefan Wolf. Aici, în timpul școlăriei sale, el întemeie, împreună cu alți colegi români, o asociațiune secretă, editând și o revistă, „Întreprinderea”⁶. Elevul își uimea dascălii cu ușurința cu care trecea prin școală, fără să fi fost obișnuitul „cel dintâi” al clasei⁷, și care vestea pe adolescentul

⁵ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, Vălenii de Munte, 1911, p. 136

⁶ Am aflat de existența unui exemplar, în posesiunea domnului profesor Victor Olinescu, de la Cernăuți. Această revistă școlărească nu a fost tipărită. Circula în copii litografiate.

⁷ A promovat clasele V și VI, fiind clasificat al 4-lea; clasa VII-a a promovat-o clasi-

prodigios ce avea sa fie. Mântui liceul la 28 iunie 1882, obținând bacalaureatul cu mențiunea „reif”.

În același an, se înscrie la Facultatea de Drept din Cernăuți.

Viața de student avea să înfățișeze neastâmpărului său, de a se cheltui nu numai pe terenul cercetărilor științifice, ci și pe acela al luptelor naționale românești, un câmp larg. A doua zi, chiar, după ce termină liceul, la 29 iunie 1882, ceru să fie admis, și fu primit, în ședința plenară din 3 iulie 1882, în acea asociațiune, care strângea pe tinerii bucovineni pentru dezvoltarea, pe bază culturală, a sentimentului național, „Junimea” și făgăduia, în cererea sa, că „va păzi ca un credincios adept al ideilor exprimate în statute, cu sfințenie, tradițiile și obiceiurile societății și va stărui, după măsura neînsemnatelor sale puteri și neobosit, întru sporirea și înflorirea ei”⁸.

În cadrul „Junimei”, George Popovici desfășoară o vie activitate, prin conferințele pe care el însuși le face, la șezătorile acestei societăți culturale, alegând subiectele lui îndeosebi din istoria vechiului Drept românesc, pentru care înclinările lui se mărturisesc, de pe atunci, și, uneori, și din amplul producțiunilor literare românești. Astfel, în 1883, ca secretar al „Junimei”, comentează, într-o ședință a ei, poemul „Mărul”, de Ion. cav. de Pușcariu (Budapesta, 1883), și, altădată, vorbește despre „Luceafărul” lui Eminescu; cu un alt prilej, face o prelegere asupra elegiei lui A. Naum, analizând tendințele literare ale acestuia și vorbind și despre elegia antică și modernă⁹.

Din Raportul Societății Academice „Junimea” asupra anilor administrativi 1908-1925¹⁰, aflam că, în anul administrativ 1883-1884, președinte este ales George Popovici, unul dintre cei mai mari junimeni, numit de dl N. Iorga „cel mai interesant și cinstit fost bucovinean și junimean”.

Sub impulsul lui, Societatea bucovineană dă un ritm mai vioi

ficându-se al 7-lea; iar în cl. VIII-a s-a clasificat al 6-lea.

⁸ Ms. Academiei Române Nr. 5262.

⁹ *Albumul Mare* al Soc. Acad. Rom. *Junimea*, Nr. 133.

¹⁰ Cernăuți, 1926

acțiunii sale culturale¹¹, iar pe linia luptelor naționale, face progrese mari. Președinte al „Junimei”, George Popovici se opune, și cu succes, încercării guvernului austriac de a strămuta Universitatea din Cernăuți la Brunn, în Moravia. Un tineret universitar, în inima Bucovinei, era și un punct de sprijin al luptelor pentru păstrarea românismului în acel colț de pământ din vechea țară a lui Ștefan. „Puși în curentul unei civilizațiuni străine, scria George Popovici, în raportul său anual, avem o deosebită datorie morală, de a cultiva sentimentul național și a întări legăturile ce ne leag de poporul nostru”¹².

Ca o recunoaștere a meritelor câștigate, în activitatea lui, de fost membru și președinte al „Junimei”¹³, aceasta avea să-l proclame, mulți ani mai târziu, în ședința comitetului din 25 februarie 1893, „membru emerit”, iar în ședința sa generală, din 2/14 noiembrie 1897, membru al ei de onoare.

„Priviți aceasta – i se adresează „Junimea” – ca un mic semn de simpatie și admirațiune ce nutrește tinerețea româna, concentrată sub drapelul „Junimei”, pentru neobositul zel și iubirea cu care ați lucrat, de atâția ani, la fericirea poporului român, și pentru interesul viu, pe care l-ați manifestat, de atâtea ori, față de Societatea noastră.... Vă rugăm să păstrați, și în viitor, viul interes, ce l-ați arătat, până acum, față de națiunea și, în special, de Societatea noastră, acordându-

¹¹ O adunare generală, o întrunire generală extraordinară, 8 ședințe plenare ordinare, 15 ședințe ale comitetului, mai multe întruniri sociale, numeroase șezători, organizate pentru a atrage atențiunea asupra creațiunilor literare românești și pentru a stârni interesul în jurul cercetărilor privitoare la literatura și istoria Românilor. *Albumul Mare al Soc. Acad. Rom. „Junimea”*.

¹² *Raportul Soc. Acad. Rom. „Junimea”, din Cernăuți, asupra anilor administrativi 1908/9-1925/26* (Cernăuți 1926).

¹³ În 1884-1885, face parte din delegația celor 4, care avea să organizeze festivalul decenal, din 4 octombrie 1885, al „Arboroasei”. În 1885/86, semestrul al doilea, este președinte al comisiunii literare. Rostește cuvântarea de deschidere, la „corners”. La 29 iunie 1887, este ales în comisiunea pentru coment”. Mai târziu, în 1892, avea să fie chemat a face parte din Comisia pentru regulament.

ne binevoitorul și prețuitul d-voastră sprijin și mai departe, ca să ajungem, „uniți în cugete, uniți în Dumnezeu”, la ținta cea măreață, ce o urmărește Societatea noastră”¹⁴.

Inițiativele lui, în vremea cât era student universitar, pentru întemeierea de cabinete de lectură și bănci populare, după sistemul „Reiffeisen”, și pentru înviorarea vieții sufletești a românilor bucovineni, sunt numeroase. În vremea aceasta, se așează și acțiunea lui pentru înființarea internatului școlarilor români la Cernauti.

Student la Universitatea cernăuțeană, el își îndeplinește, totdeodată, și îndatorirea serviciului militar.

În vara lui 1885, îl aflăm cătană în oastea imperială, la Stanislau, la manevre. Pentru biograful său, își are însemnătate acest moment, căci, pentru prima oară, George Popovici pleca din casa părintească și se îndepărta de acea caldă atmosferă de familie, în care își puteau face mai greu ziuă înclinările către tristețe și descurajare, pe care vremea avea să le adâncească. „În starea mea de aici – scrie tatălui său, la 24 august 1885, de la Stanislau – departe de casă și desfăcut de toate relațiile familiare, m-a cuprins o jale...”¹⁵.

Îl regăsim, apoi, la Cernăuți, unde, la 24 iulie 1888, își capătă absolutoriul. Pleacă, în același an, la Innsbruck, de unde o boală grea îl îndepărtează vremelnic și unde, după ce își regăsise, acasă, între ai săi, o stare de spirit pe care depărtarea i-o întuneca, re-pleacă, în primăvara lui 1890, pentru a urma, în semestrul de vară, studii de istoria Dreptului.

„Călătoria mea în Galiția – scrie mamei lui, la 9 aprilie 1890, de la Innsbruck – nu pot spune că a fost plăcută. Am călătorit, cea mai mare parte, în societate de dame bătrâne, care erau toate foarte curioase și mă omorau cu întrebări, dar care, totdeodată, erau și foarte

¹⁴ Adresa Nr. 8, din 7 noiembrie 1897, a Soc. Acad. Rom. „Junimea”, Cernăuți, în *Albumul Mare* din *Biblioteca Junirnei* și în Ms. Acad. Rom., Nr. 5262, p. 98.

¹⁵ Din scrisorile pe care mi le-a încredințat prietenul și colegul meu Eusebiu Popovici, deputatul bucovinean, dispărut, de curând, în împrejurări tragice.

indignate că nu știu a vorbi leșește”.

Orașul Cracovia nu l-a încântat: „defel nu-mi pare rău că nu m-am născut în Cracovia”.

Despre drumul, de aici, până la Viena, „nu am nici o idee, călătorind noaptea și având strașnice visuri, până ce nu am dat de pricina lor. Un jidan gros, din Galiția, care călătorea cu mine, și-a fost pus, cu mare ticnă, capul său greu și mintos tocmai pe stomacul meu...”. Dar Viena îl entuziasmează: „privești ce mi-a oferit Viena a întrecut toate ce mi-am fost croit despre dânsa, în fantezia mea”. Drumul de la Salzburg, spre Innsbruck, cu „munți înalți, cu stânci, unele pleșuve, altele acoperite cu câte un castel în ruină sau cu o mănăstire, cu pâraie sălbătice, ce se revarsă zgomotos devale, cu tuneluri, cu lacuri întinse și cu orașe în stil vechi, m-au fermecat foarte mult... Dar începe a-mi fi dor de acasă, singur cum sunt la Innsbruck”, unde sosise în ziua de 21 martie 1890.

Este la Innsbruck.

Profesorii de acolo, Schiffner, Zallinger, John, Schuller, Nilles, Gegenbauer, „rămâneau uimiți de cunoștințele ce le avea studentul care nu părea capabil de atențiune și sânguință. „Am fost bine primit de profesori – scrie el tatălui său, la 15 aprilie 1890. La vizita ce am făcut profesorului Zallinger, luându-ne de vorbă, cred că a cunoscut bine că nu sunt ignorant în cele ale istoriei de Drept, căci m-a concediat, pot zice, chiar respectuos”. Și altădată, la 10 iulie același an, scrie tatălui său:

„Adesea m-am gândit, în singurătatea mea, la d-voastră și la viața d-voastră, conștiință de scopul ei și plină de activitate, și am găsit în ea un îndemn pentru mine. Poate că voi izbuti și eu să ajung așa încât să nu fiu prea nevrednic. Am aflat, în cercurile profesionale de aici, o primire destul de prietenoasă. Profesorii mă consideră ca pe unul ce aspiră la o catedră universitară și are sorți să-și împlinească aspirațiile”.

Cum era judecat de profesorii de la Innsbruck ne mărturisește și o scrisoare din 25 noiembrie 1890, adresată preotului Eusebiu Popovici de profesorul John¹⁶:

„Dacă răspund abia astăzi ultimei d-voastre scrisori atât de amabile sau, mai bine zis, mulțumesc pentru ea, întârzierea se datorește faptului că mai voiam să discut temeinic, cu colegul meu Zallinger, ceea ce am putut face abia zilele acestea. Păreră lui este, în totul, cum o așteptam. Și Zallinger declară că în al d-voastră *filius studiosus* a cunoscut și prețuit un tânăr și nobil bărbat, cu aplicații serioase și multă pricepere pentru munca științifică și îi pare rău că tocmai în anul trecut a fost reținut de treburi la Decanat și altele tot atât de neplăcute, neputând să se consacre seminarului și, în special, fiului d-voastră – așa cum singur ar fi dorit și cum o va face, cu siguranță, în viitor. Dar pune condiția ca, înainte de aceasta, să termine, la Cernăuți, cu formalitatea riguroaselor, ca să se poată dedica nestingherit și neîmpărțit muncii științifice, pentru care și colegul Zallinger îi prevede cel mai bun horoscop. Recomand, deci, tânărului prieten să urmeze, cât mai curând, sfatul lui Zallinger. Având în vedere tot ce știe și ce poate, acest lucru nu-i va răpi timp prea mult; și apoi va putea să lucreze, mai departe, sub conducerea și siguranța admirabilă a lui Zallinger. El nu mai e, aici, străin și ar găsi, desigur, cele mai bune îndemnuri. Casa noastră modestă poate s-o privească, atunci, ca pe a sa”¹⁷.

Dar, pe de o parte, acea trăsătură a caracterului său, pe care o moștenise, se pare, de la mamă, dărnicia mergând uneori până la

¹⁶ Ms. Acad. Rom., Nr. 5262.

¹⁷ Dintr-o scrisoare către mama, din 5 aprilie 1890, trimisă de la Innsbruck, aflăm că acesta era și gândul lui: până la 1 iulie, să termine „rigurosul istoric”, întărindu-se și în limba latină, și în germana medievală, iar până la 10 ianuarie 1891, să termine și „rigurosul județial”, și până la 10 aprilie 1891, „rigurosul politic”.

risipă, pe de altă parte, zdruncinul unei dragoste, care, de pe atunci, se vestea tristă și care, mai târziu, avea să se încheie tragic, aveau, încet, încet, să dea vieții lui sufletești nota de melancolie a unui poem osianic.

La Innsbruck, în mijlocul colegilor săi, care, potrivit unei tradițiuni studențești germane, trăiau o viață voioasă și exuberantă, în mijlocul avânturilor tinerești ale celor de o vârstă cu dânsul, el își trăiește viața singuratic și retras, „ne-voind – cum însuși scrie – să fac cunoștință cu colegii mei, care au apucături prea germane”¹⁸. Și câți dintre cei care, în viața studențească, au știut ce sunt lipsurile, amăgindu-și, uneori, foamea, alteori, frigul, deseori, pe amândouă, nu vor încerca sentimentul duioșiei, pe care l-am încercat cetind rândurile trimise, într-o zi, la 5 aprilie 1890, tatălui său, care îi vestise că-i va mări ajutorul lunar de acasă: „tată, atunci chiar și gazeta o voi putea citi, o dată pe săptămână, Duminica, după amiază”.

Dar starea lui sufletească se arată tot mai întunecată și șovăielnică.

„Tată, nu pierdeți încrederea în mine – scrie de la Innsbruck, în vara lui 1890 – știu care este sursa rătăcirilor mele de până acum, dar vă rog să nu o mai amintiți... Eu singur mi-am făcut judecata... Dar d-voastră trebuie să mai aveți bucurii de pe urma mea... Mai fiți, numai de astă dată, în stare de a uita și ierta, dar nu cu milă, ci cu speranță... Acum, sufletul meu se tânguiește de a fi izbăvit de umilință... Există în mine o putere dornică de bine... Eu voi găsi, din nou, drumul ce duce la d-voastră și la mărinimia d-voastră... Că mama mă iubește foarte mult și mă iartă o știu. Doamne, cât sunt de rău de a o fi răsplătit astfel! Dar știu că ea mai are speranța că voi reuși, prin muncă, să ies din această stare: și în această privință are dreptate... Mai acordați-mi, încă numai o dată, încrederea d-voastră și apropiați-mă de sfințenia d-voastră sufletească”.

¹⁸ Scrisoare din 22 aprilie 1890 (din scrisorile încredințate mie).

Și, altădată, tot în vara lui 1890, scrie:

„Trebuie să devin un fiu așa cum îl meriți, și aceasta, cu atât mai mult că o pot și că, deși voi fi greșit vreodată, am dorit-o întotdeauna, în inima mea. Tată, cum stau, așa singuratic și spovedindu-mă ție, îmi pare că devin, din nou, copilul ce am fost cândva, acum câțiva ani, pe care îl conduceai de mână. Condu-mă și acum, nu mă mai lăsa, eu vroid ca, mai întâi, să te urmez și, apoi, să-ți fiu sprijin”.

Scrisorile se succed, în aceeași notă de tristețe și de dezorientare.

„O, iubite tată – scrie de la Innsbruck, în iulie, același an – cât de slab sunt eu și de enervat. Dna cuget la mine și la d-voastră, îmi vin fiorii de plâns, ca la un nebun și la un copil... Citiți epistola alăturată și judecați în ce chin mă aflu... Cele mai strașnice idei îmi săgeată prin cap și cele mai eterogene și mai contrarii simțăminte îmi sfâșie și încruntă inima. Credeți-mă, tată, că, de când – și sunt, acum, 4 ani – am pus piciorul pe pragul acelei case afurisite, nici un gând mângâios și senin nu am avut. Acum, în cele din urmă zile de iulie, aflu disperate lucruri, ce se petrec prin Sadova și Dorna ... Vă spun că, atunci, am fost gata la orice. Ca un ieșit din minte am alergat prin pădure și de-a lungul Innului... O, iubite tată, d-voastră aveți o viață sfântă. Nu ați simțit, nicicând, acea strașnică disperare... Nu știu, în mine sunt două suflete. Unul, ce mă împinge la disperare, și altul, iar setos de a fi în armonie cu ceea ce e moral. Dați-mi un sfat, ce să fac”.

Sclipiri de optimism, avânturi încrezătoare, încordări de voință. Apoi, sumbre presimțiri, descurajări, resemnări în voia sorții.

Se întoarce la Cernăuți.

Un scurt răstimp de silințe, pentru a se regăsi pe sine. Apoi, se așează pe linia activității încrezătoare.

Își ia, la 18 iunie 1894, doctoratul juridic¹⁹. Diploma, semnată de Dr. Skedl, decan, Dr. Schuller von Libloy, promotor, Dr. Friedrich von Kleinwaechter, rector, mărturisește că și-a trecut doctoratul în chip strălucit – greșeală inițială, pe atunci, pentru cineva care, ca dânsul, se pregătea pentru carieră universitară. Nu stia că drumul către poarta Universității avea să se închidă celui care aducea, odată cu deplina stăpânire a științei sale, o minte cuprinzătoare și o fire dreaptă.

Dar tânărul nostru învățat, care, ceasuri de-a rândul, ar fi stat ținut cu ochii căutători de dezlegări asupra unui hrisov voievodal, pentru a-i statornici autenticitatea sau pentru a desprinde, din șirurile lui, vreun strop de lumină, se simțea mânat și de alte doruri, și spre alte zări. Și iată că drumul politicei i se deschide.

Avea să-l ducă departe acest drum al politicei, drum cu repezi suișuri, de unde el, fecior de preot bucovinean, putea să cuprindă nevoile neamului său necăjit, din țara de sus a lui Ștefan, ba, la un moment dat, prin 1900, nevoile întregului neam românesc din împărăția austro-maghiară. Avea să-l ducă departe acest drum, cu repezi suișuri, dar și cu nu mai încete coborâșuri, de unde, curând, doar amintirea lui avea să se mai ridice pe plaiurile Bucovinei.

¹⁹ Este al 278-lea doctor, promovat de Universitatea din Cernăuți.

„Vorbea țăranilor în graiul lor, ca un învățat frate mai mare; i-a unit așa de mult în suflet cu dânsul, încât la Putna, deunăzi (prin 1904), cu prilejul slăvirii amintirii lui Ștefan cel Mare, unde venea, acum, numai ca un oaspe al serbărilor pentru Ștefan, țăranii, adunați în preajma mormântului sfânt, purtau, pe pieptul lor, chipul deputatului de odinioară, pe care nu-l uitaseră și pe care, acum, îl vor fi plângând ca pe un binefăcător și un cosângean, în căsuțele lor, din muntele Câmpulungului”²⁰.

Din nevoile lor își făcuse crezul politic. Bibliotecile și cooperativele sătești, editarea unei foi pentru țărani, petrecerile populare și șezătorile culturale, urmare a activității similare din vremea studenției sale, aveau să ajute la crearea aceluși curent democrat, care a înviorat și susținut, mult timp, viața politică a Bucovinei și care avea să imprime acestei politici un sens mai dârz național. „De multe ori am trecut – spunea într-o conferință, rostită cu prilejul întemeierii unei case de cetire, „Lumina”, în comuna Clocucica²¹ – prin ulițele umbrite de pomete și în multe case am intrat, și cu drag m-am petrecut. Mi-au plăcut, întotdeauna, oamenii de aici, cu felul lor harnic și cinstit. Întotdeauna, m-a tras inima la ei...”. Întemeind, aici, ca și în atâtea alte părți, case de lectură, care „ne luminează mintea și inima și trezesc în noi dorul și iubirea de nația noastră românească și de limba ei dulce și frumoasă”, George Popovici urmărește apropierea sufletelor, într-o „frăție adevărată”, în spiritul căreia nația românească va ajunge „să nu mai fie izgonită de la vatra ei...”.

Se anunțau alegeri pentru Parlamentul imperial. George Popovici, care, în primele zile ale anului 1897, plecase la Viena, Innsbruck și Berlin, într-o călătorie de studii, se întoarce la Cernăuți, pentru a lua activ parte la lupta electorală.

²⁰ N. Iorga, *O lacrimă pentru George Popovici*, în *Semănătorul*, IV, Nr. 3, 24 iulie 1905.

²¹ Ms. Acad. Rom. 5262 f. 170, scris de mână lui G. Popovici.

„Comitetul central electoral al Românilor din Bucovina”, ținând seamă de hotărârile de principiu, luate odinioară, în „memorabila zi de 7 martie 1892”, când reprezentanții românilor bucovineni au stabilit temeiurile acțiunii lor politice și care hotărâri fuseseră „observate, până acum, de tot românul cu sfințenie”, proclamă candidat „pentru Senatul imperial, în noua curie a V-a, și anume pentru partea sudică a țării, cu ținuturile Storojinețul, Siretele, Rădăuții, Suceava, Gura Humorului și Câmpulungul, împreună cu orașele numitelor districte, pe Dr. George Popovici”.

Candidatura lui George Popovici a stârnit o vie mișcare de simpatie și de încredere, în rândurile românești. „Sprijinitor foarte sigur al intereselor generale ale țăranilor”, „înfocat naționalist de primă ordine”, cum este înfățișat de presa bucovineană, George Popovici se putea socoti cu toți sortii izbânzii.

Firește, nu au lipsit uneltirile împotriva lui. Un contracandidat de circumstanță, Pruncul, a încercat o diversiune.

În ziua de 4 martie 1897, George Popovici a fost ales, cu o covârșitoare majoritate de voturi, 597 din 625, în Parlamentul imperial. „Rezultatul acestor alegeri – scrie „Gazeta Bucovinei” – a documentat că poporul român a început a înțelege misiunea și drepturile sale politice și știe ținea disciplina”.

Alegerea noului deputat a avut mare răsunset și a provocat mult entuziasm în poporul bucovinean. Până și în stihurile populare, în chiuiturile care se cântau la ospete și la petreceri, se regăsește amintirea acestei bucurii a țăranilor români din Bucovina.

Odată ajuns în Parlamentul de la Viena, George Popovici desfășoară o activitate care, într-un spirit de intransigent naționalism, cuprinde toate nevoile neamului românesc din țara lui bucovineană. Și multe, și felurite sunt aceste nevoi, care găsesc apărare și sprijin în „voinicul nostru deputat”, cum îl numește „Deșteptarea”.

Pământurile „gospodarilor de la țară”, amenințate să treacă în mâinile hrăpărețe ale cămătarilor, află inițiativa lui George Popovici,

în Parlamentul vienez, unde cere ca împărăția să le dea o lege de apărare.

Un gimnaziu românesc în Cernăuți – este revendicarea pe care George Popovici o înfățișează, la Viena, așa de stăruitor, încât „capul și președintele miniștrilor, dl conte Badeny, le-au juruit că va da poruncă să se facă”.

Pentru întemeierea unei Curți de Apel, în capitala Bucovinei, „ca, de acum, înainte, sub aceasta Curte să stea judecătoriile din Bucovina, și nu sub Curtea de Apel din Lwow, ca până acumă”, George Popovici supune Camerei imperiale de la Viena – vestește „Patria”, din 14 octombrie 1897 – o propunere, căreia îi urmează o a doua, privitoare la „utravisarea pedagogiului din Cernăuți în o secție română și una ruteană”.

În aceeași epocă, are loc și „Adunarea țăranilor”, la Viena, în ziua de 14 noiembrie 1897, la care – scrie „Deșteptarea” – „de la noi, românii din Bucovina, a fost de față și dl deputat dr. George Popovici, împuternicit fiind de aproape o sută de sate de-ale noastre, românești, ca să le fie om de încredere... În comitetul ce avea să conducă adunarea a fost ales și dl George Popovici... pentru că, cum am zis, în omul străin nu este bine o așa încredere oarbă. Afară de aceea, pentru că nevoile și durerile țăranului nostru nu sunt întocmai aceleași ca și ale țăranilor din alte părți. Dl dr. George Popovici, din capul locului, a zis așa către adunare: „Eu, alesul țăranilor români din Bucovina, împuternicit ca să fiu de față la această adunare, sunt pus de țăranii români să iau bine seama ce va pune adunarea la cale. Țăranii noștri și eu, alesul lor, nu ne putem lega a ține, cu orice preț, la cele ce veți decide, că pot fi bune, dar pot fi și rele. Puneți la cale, după cum chibzuiți voi. Țăranii români din Bucovina vor face adunări și vom chibzui, apoi, asupra acelor lucruri, pe care le decideți. Vom alege, din ele, acele care ne pot folosi și de bine ne vor fi”.

Scriind despre „isprăvile deputaților români la Viena”, ziarele

ne încredințează că „George Popovici e cel ce arată revendicările și nevoile noastre. Doar câteva revendicări i-au fost refuzate și, atunci, George Popovici pleacă la Cernăuți și se adună comitetul „Concordiei”, deputații din dieta țării și cei din Sfatul împărătesc, la sesie mare. Și George Popovici le-a spus, din fir, în păr, toate vorbele lui cu miniștrii; și căpeteniile noastre la un loc au hotărât, la 2/14 septembrie, ca deputații români din Sfatul împărătesc să facă legătura cu miniștrii, măcar că ei nu au juruit că vor împlini toate cererile românești”.

Și ziarul românesc „Deșteptarea”, nr. 22, din 15/27 noiembrie 1897, adaugă că George Popovici vestește că se întoarce în Bucovina, spre a face adunări țărănești:

„Și încă va cere sfaturi, și va da sfaturi, așa precum se cuvine să facă alesul țăranilor noștri, căci numai așa se cunosc bine nevoile care bântuie pe țăranii noștri și se pot alege leacurile... Și o spunem pe față că tare ne-a bucurat când ne-a venit vestea că alesul țăranilor noștri, dl dr. George Popovici, atât de înțelept s-a purtat, spre binele țăranilor noștri, și tare bine ne pare că are de gând să vie, în luna lui decembrie, să stea la sfat cu țăranii noștri”.

Tot în Parlamentul imperial de la Viena, George Popovici, în ședința a V-a, de la 29 martie 1898, „cere respectarea intereselor populației rurale, la arendarea pământurilor aparținând fondului bisericesc greco-oriental din Bucovina”. Propunerea aceasta – scrie „Deșteptarea” – a fost subscrisă de tare mulți deputați și nădăjdum că ea s-a și primi”.

Într-adevăr, „Deșteptarea” avea să aducă, peste câteva zile, confirmarea reușitei demersurilor lui George Popovici, în această chestiune.

Activitatea, desfășurată în Parlamentul de la Viena, cheazășua,

încă și mai mult, izbânda lui, în alegerile pentru Dieta provincială a „Ducatului Bucovinei”, care urmau a se face în cursul anului 1898. „Comitetul central românesc”, în vederea acestor alegeri, face, printr-un manifest, apel la „iubirea de Neam” a alegătorilor, pentru a nu vota alt nume „decât al iubitului nostru dr. George Popovici... Cauza e mare și sfântă. Pentru Dumnezeu, faceți ce puteți, să n-o pierdem!”.

Deși sprijinit pe întreaga lui activitate, din Parlamentul imperial de la Viena, și cu mulți sorti de izbândă, în alegerile ce se vesteau, el întreprinde o vie acțiune de propagandă pentru strângerea rândurilor românești. „Adunările lui cu țărani băștinași ai țării – scrie „Tribuna”, la „Știri din Bucovina” – sunt momente înălțătoare. Suntem mândri, știind un suflet așa de bărbat în mijlocul fraților bucovineni, înconjurat de iubirea și însuflețirea celui mai însemnat element: țăranul român... Cuvântul doctorului George Popovici, cald și viguros, a fost de un românism tineresc și răpitor”.

Și „Deșteptarea”, nr. 3, din 1/13 februarie 1898, anunța o adunare populară a doctorului George Popovici, în Câmpulung, când va vorbi despre reorganizarea românilor bucovineni, pentru ca să fim orânduiri noi în o oaste neînvinsă”.

Despre adunarea din Rădăuți, din 25 februarie 1898, „Deșteptarea” face o dare de seamă, din care desprindem și câte ceva din ce a vorbit George Popovici:

„Noi iubim, cu înfocare, această brazdă de pământ, sub care dorm strămoșii. Pentru noi, însă, Bucovina azi nu mai e o grădină. E un câmp pustiit, de mohor, pe care trăim greu. Poporul român trebuie să arate curaj și tărie... Să lupte, deci, voinicește, fiecare la locul unde e pus, pentru drepturile noastre... De acum, nu ne mai lăsăm înfrigați, ci ca români să trudim și ca români să ne luptăm... Trebuie să căpătăm școli românești, trebuie să vorbească cu toții românește, pentru că suntem în țara noastră”.

George Popovici este ales.

Ca și după alegerea sa în Parlamentul vienez, numeroase sunt, și acum, dovezile de simpatie, care-i sosesc din lumea românească. „Societatea Academică Român” „Junimea” scrie, la 26 martie 1898:

„Repurtarea victoriei glorioase a sacrei cauze naționale, asupra uneltirilor dușmănoase ale inamicilor seculari ai românilor bucovineni entuziasmează fiecare suflare românească. Cu atât mai mare a fost entuziasmul tinerimii române, adunate sub drapelul „Junimei”, care trimite, astfel, urările sale sincere prea zelosului său membru onorar, cu ocaziunea alegerii sale ca reprezentant al românilor în Dietă. Suntem convinși de zelul și iubirea d-voastră față de popor și nutrim speranța neclintită în pieptul nostru că alegerea d-voastră ca deputat va inaugura o eră mai fericită în politica noastră națională”.

Într-o scrisoare din ținutul Câmpulungului, din 1899, citesc:

„Suntem făloși de vrednicul nostru deputat. Glasul d-voastră și împreună cu alte daruri au înscris numele d-voastră cu litera neștearsă în inimile noastre. Rugând pe Atot Puternicul Creator să vă țină încă mulți ani, ca pe un exemplu de abnegație pentru prosperarea neamului și a țării noastre... Vă asigurăm și noi, din districtul Câmpulungului, de neclintita noastră iubire și alipire, făgăduind solemn că o falangă puternică vom lucra și noi, alături de d-voastră, sprijinind pentru eluptiona drepturilor noastre, încălcate de profanatorii acestui sfânt pământ”.

Ales în Dieta țării, se ridică, în ședința de la 17/29 decembrie 1898, începându-și vorbirea în românește și continuând în limba germană împotriva silniciilor, din pricina cărora au pățimit Românii, în alegeri.

O întrerupere a activității sale, din Dieta Bucovinei, fiind

bolnav, și apoi își reia acțiunea, printr-o intervenție în ședința de la 24 martie 1899, sprijinind propunerea de a se reforma Statutul organic al țării (Landesordnung) și legea ei electorală (Landeswahlordnung) și aducând și un proiect de lege tinzând la crearea unei noi curii și spre acordarea sufragiului universal egal și direct.

Activitatea lui, care, sub forme diferite – adunări sătești, atitudini protestatare în Parlamentul imperial și în Sfatul bucovinean, întemeieri de cercuri culturale, pe care, din puținul lui, le înzestra cu cărți românești – avea, firește, să-i atragă și toată încrederea și dragostea lumii românești, care îi înmulțea dovezile de recunoaștere²², dar și să ducă, încet, încet, la tensiune între el și stăpânire. Așa, neînțelegerile cu guvernatorul Bucovinei îl duc, în 1899, la demisiunea din locul pe care îl ocupa, prin concurs, din 1897, de translator al „Foi Imperiale de Legi”. Orice gest protestatar al lui entuziasma pe bucovineni. Chiar și cu acest prilej, al demiterii ostentative, el primi, din toate colțurile Bucovinei, scrisori de aprobare și de îndemn – în care, cum cetim într-o scrisoare din 13 octomvrie 1899, a femeilor române din Rădăuți – bucovinenii rugau pe „Atot Puternicul Creator să susțină pe scumpul nostru mărgăritar, dr. George Popovici, care e fala națiunii și speranța viitorului nostru”.

Un moment culminant al acțiunii lui de străjuire a intereselor românești se așează în timpul sesiunii Delegațiunii de la Budapesta, din mai 1900. Reunită în Capitala Ungariei, Delegațiunea comună a monarhiei habsburgice avea, între altele, a asculta, în ședința a III-a, din 26 mai, expunerea strălucită a reprezentantului bucovinean, asupra raporturilor Regatului Român cu Tripla Alianță și asupra repercusiunii, pe care ar trebui această politică s-o aibă în viața

²² Societățile culturale românești îl aleg conducător sau membru de onoare. De ex.: *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina* (ss. V. V. Repta, Ms. Acad. Rom., Nr. 5266), *Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și muzică bisericească* (ss. Ciupevcă, Ms. Acad. Rom., Nr. 5262, f. 97); *Societatea Română Academică social-literară „Carmen Sylva”* din Gratz (ss. I. Nistor, Ms. Acad. Rom., Nr. 5262, f. 95); Însoțirea orășenilor români din Suceava (ss. George Mihuță, Ms. Acad. Rom., Nr. 5263).

românilor supuși Coroanei Sfântului Ștefan.

O explicare a apropierii și federalizării de odinioară a mai multor popoare, într-o Austrie puternică, pentru ca, laolaltă, să-și asigure existența față de expansiunea cotoapitoare, de pe atunci, a osmanlăilor, este folosită de George Popovici, în discursul său, pentru a lămuri și justifica intrarea Regatului Român în Tripla Alianță, pentru ca, împreună, să asigure rezistența în fața tendințelor de penetrație ale unui nou dușman, dinspre Nord, ale slavismului.

„Poporul rus – a spus el – în decurs de mai puțin de 200 de ani, a ajuns, în avântul lui, până la Vistula și Prut și bate la porțile Europei apusene. E un destin al lui, care îl mână mai departe; și oricât de iubitor de pace ar fi Țarul Nicolae, tendința de expansiune, care caracterizează pe ruși și care este a oricărui popor tânăr, precum și pornirea irezistibilă spre o mare deschisă, vor sfârși prin a pune arma în mână lui sau în aceea a succesorilor lui. Nu mărinimia unui monarh poate opri în loc cursul unui atât de mare proces istoric”.

„Ci – demonstrează George Popovici – singură apropierea popoarelor de la Dunăre, pentru organizarea unei rezistențe comune. Și, în această ordine de idei, contribuția românilor la apărarea monarhiei se mărturisește în lungul curs al istoriei.

Românii din Ungaria au apărât țara ungurească, timp de veacuri, cu jertfa sângelui lor. Pentru a arăta energia și vitejia lor, e de ajuns să se pomenească, aici, numele românului Ioan Huniade. Credința și supunerea lor față de Statul acesta își află expresia cea mai strălucită în figura românului Matei Corvin, odinioară încarnarea românilor din Ungaria, care n-ar fi putut să desfășoare atât de strălucită activitate, dacă neamul din care el s-a născut n-ar fi fost un neam credincios...

În anul 1848, poporul român se ridică, până la un om, pentru a apăra dinastia greu amenințată în Ungaria... Niciodată, ca atunci,

ispita nu era mai mare pentru o mișcare românească. Și totuși... Iar mai târziu, de când România este independentă, ea s-a apropiat, cu toate că a avut de suferit decepții din partea noastră, tot mai mult și loial de monarhie. Aproximarea României de Austria și de aliații acesteia e singura posibilitate pentru împărăția dualistă de a se sustrage îmbrățișării omorâtoare a vecinului ei rus”.

Pentru a câștiga, însă, popoarele la o politică de apropiere față de Austria, este nevoie – demonstrează deputatul român – să se arate o cât mai mare înțelegere pentru nevoile acestora.

„Este necesar ca, printr-o tratare mai bună a conaționalilor mei, aparținând Austro-Ungariei, să se arate că o apropiere de Austria are foloase pentru noi și nu ascunde nici o amenințare de distrugere a propriei noastre naționalități.

Or, în această privință, s-a păcătuț foarte mult.

Soarta românilor din Ungaria este un adevărat martiriu. Mai ales, de la introducerea formei de stat dualiste, națiunea stăpânitoare maghiară pune în mișcare cerul și pământul pentru a răpi, românilor de sub Coroana Sfântului Ștefan, naționalitatea lor. Ea întrebuințează făgăduieli și amenințări, zahăr și bici; întreg registrul de represalii, până la cunoscutele măsuri ale Baronului Banffy, este folosit pentru a se fura românilor naționalitatea cea moștenită.

Aș putea să vă povestesc volume întregi despre nedreptățile făcute românilor, dacă nu aș socoti de datoria mea să nu îndârjesc mai mult lucrurile, ci să caut mijloace de îndreptare.

Hegemonia maghiară a fost comparată cu centralismul cistlaithanic. Comparăția șchioapă. Centralismul moderat pune anumite cerințe necesare și raționale, în interesul Austriei și al poziției sale, de mare Putere. Omnipotența maghiară, însă, este netolerantă și ea strică ființei Statului, care îi e vasal...

Președintele (întrerupând și agitând clopoțelul): Rog pe dl

orator să rămână la subiect.

Dr. G. Popovici: Am să vă dovedesc, îndată, d-le Președinte, în ce legătura este aceasta cu subiectul cuvântării mele.

Dacă problema slavă se va ridica, tot mai amenințător, în Europa de răsărit, atunci va vedea națiunea maghiară cât de necugetat a procedat, când a slăbit elementul neslav, pe români. Pe mine m-a mângâiat o slabă licărire de speranță, că spiritului mai uman al actualului prim-ministru, von Szell, îi va reuși să creeze românilor din Ungaria, să le asigure un minimum de existență politică. Zadarnică mi-a fost speranța. Ea nu s-a împlinit. Și suferințele națiunii române din Transilvania și din Ungaria au rămas aceleași. Și noi, românii din Bucovina, trecem printr-un pericol național asemănător. Slavizarea acestei țări înaintează înspăimântător, ajutată fiind de o politică în totul greșită. Un presupus interes de stat trebuie s-o explice. Se urmărește întărirea curentului rutenismului tânăr. Se crede, astfel, că se va putea paraliza, prin aceasta, agitația panslavistă, pe de altă parte, se crede că o atare mișcare austriacă ar putea ajunge să atragă Ucraina”.

Urmează o demonstrare a greșelii ce se săvârșește, nedreptățindu-se românii, care trăiesc prizoniți, pe când, printr-o politică prietenoasă, se sprijină elementul rutean și se tinde către o slavizare a Bucovinei, și se arată ce penibilă impresie au făcut, în România, încercările și tendințele anacronice de slavizare a Bucovinei, și cât ar trebui ca Austria – dacă ea ar avea viziunea adevăratei politici a Orientului– „să-și facă o dogmă din respectarea existenței naționale și din dezvoltarea culturală și politică a românilor ei”.

Discursul, de mare întindere și de atitudine, din Delegațiunea de la Pesta a produs o puternică impresie în lumea românească din Nordul Carpaților și a suscitat tot interesul lumii românești din regatul

liber, din Sudul munților²³.

În toamna lui 1900, în noiembrie, urma să se facă alegeri pentru Senatul austriac. Pe români lupta îi aflase dezbinăți. De multă vreme, în lumea politică românească se ivise un curent democrat, care cerea o mai largă chemare a țărănimii la rosturile trebilor publice și, prin însăși aceasta, tindea, în Bucovina, la o mai răspicată afirmare a românismului în mișcarea ideilor politice. În fața noului curent rămânea, însă, în vechea lui structură, partidul național-român, care nu împărtășea radicalismul ideologic și tactica dârzeniei a celor mai tineri. Mișcarea politică, de la sfârșitul veacului trecut, un moment anemiata prin aceste controverse lăuntrice, cum și prin unele compromisuri fără ziuă de mâine, pe care le făcuseră cadrele mai vechi, fu, un moment, înviorată și fecundată, în idealismul ei, de intransigenții care, în frunte cu George Popovici și Iancu cav. de Flondor, neîmpărtășind ideea unei politici de oportunitate și de soluții comode – oportunitate, de altfel nu întotdeauna, în sensul peiorativ al oportunismului – s-au retras și, pentru o mai dârză opoziție, alcătuiesc un program radical și democrat și fac să apară, în locul „Gazetei Bucovinei”, foaia „Patria”, al cărei prim număr vede lumina zilei la 2/14 iulie 1897, sub conducerea lui Valeriu Braniște, „un redactor cu care Bucovina se va mândri și cum nu a mai văzut până acum” – scria George Popovici, la 24 iunie 1897, într-o scrisoare din Viena.

Dar atitudinii tot mai dârze a tinerilor români aveau să-i răspundă, pe de o parte, încercările stăpânirii austriece de a căuta puncte de sprijin în elementele mai blajine ale lumii românești, pe de altă parte, înclinările unora din fruntașii vieții bucovinene către

²³ Printre scrisorile care îl aprobau, iată una: București, 3/16 Iunie 1900, semnată de dl profesor C. Rădulescu-Motru: „Cum am, pentru întâia oară, ocaziunea să fiu în raport cu Dvs., permiteți-mi să încep prin a vă aduce felicitări pentru întreaga conduită politică ce aveți și, în special, pentru remarcabilul discurs, ținut în Delegațiunile austriace. Noua „Revistă Română” a luat notiță despre dânsul chiar în numărul de la 1 iunie crt., pe care desigur că l-ați primit. N-ați voi Dvs. să folosiți de publicitatea „Noii Reviste Romane” pentru a vă răspândi ideile politice și în Regat?” (Ms. Acad. Rom., Nr. 5266).

o politică de concesiune și adaptare. Încercările stăpânirii austriece urmăreau a face să ațipească mișcarea românească. Guvernatorului bucovinean, Baronul Bourguignon, a cărui politică se îndrepta, cu mai multă simpatie, către elementele minoritare, i se dăduse de la Viena – unde românii făcuseră plângeri – sfatul de a adopta o purtare mai împăciuitoare și mai făgăduitoare față de aceștia. Ademenit de perspectiva foloaselor pe care o împăcare cu stăpânirea austriacă le putea făgădui, partidul național român – al cărui președinte fusese Ion cav. de Flondor – ajunsese să se împace cu Bourguignon.

Prin câteva concesiuni aparente, acordate, ici și colo, de către guvernul imperial, acesta poate să încheie, cu partidul național român, un pact, ce avea să se dovedească – lesne și curând – amăgitor.

Ion Flondor și George Popovici, în semn de protest, părăsesc clubul dietal român²⁴ și pun temelia noului Partid Poporal Român, luând asupra lor ziarul Părintelui Morariu, și care, odată cu întemeierea noului partid românesc, trece sub conducerea vrednicului preot Atanasie Gherman, înlocuind vechea foaie „Patria”, care încetează și al cărei conducător, transilvăneanul Valeriu Braniște, urmărit, trecuse în Transilvania, deghizat în vizitiu, pe trăsura lui Ion Flondor.

Românii trăiesc zile mai vrednice, dacă nu prin rezultatele la care puteau duce – și n-au dus – cel puțin prin o afirmare mai românească a unei atitudini.

George Popovici e proclamat, pentru curia V-a, candidat și este, ca și Baronul Eudoxiu Hurmuzachi, „dorit de toți românii cinstiți din țară”. Dar stăpânirea austriacă avea să lovească – și din plin. În afară de presiunile, devenite rituale în alegerile din monarhia habsburgică,

²⁴ Din primăvara lui 1900, ei nu mai participau, ostentativ, la lucrările din Dieta provincială. „Ei lasă – scrie „Deșteptarea”, Nr. 10, VIII, din 6 mai 1900 – pe cei ce s-au împăcat să isprăvească nestingheriți ce au de isprăvit” – „Deșteptarea”, Nr. 35, VIII, din 30 septembrie 1900, publică scrisoarea, prin care George Popovici vestește demisia sa din Clubul dietal român, pe motiv că majoritatea membrilor stau sub influența unui curent oportunist, „dăunător intereselor noastre naționale”.

se luaseră măsuri ca sa fie opuse candidaturilor românești mai intransigente, alte candidaturi, agreate de guvernul Bucovinei²⁵.

„Aici, am mare luptă – scrie, la 11 noiembrie 1900, în preajma alegerilor, George Popovici, tatălui său – Mikuli a subminat terenul în mod infernal... Nu știu dacă voi putea scoate, din ținutul Câmpulungului, o majoritate de cel puțin un vot. Fac tot ce pot, dar Dumnezeu știe cum va ieși. Mă simt atât de nenorocit, încât îmi vine să plâng”. Și, tot așa: „partidul nostru să rămână neînfrânt... Ce vrei, dragă tată, forurile ministeriale nu cunosc acea delicatețe provincială a noastră, care nu înceată a lăuda, acolo unde voiește, ca urechea ce aude să aibă impresia unei muștrări... Eu vorbesc deschis, eu nu pot altfel, dacă și mă doare”.

Se luaseră măsuri să nu fie ales.

George Popovici, cel care ținuse, cu îndărătnicie și sacrificii, piept guvernului cezaro-crăiesc, cel căruia vorba ăi răsunase mai cald și mai răspicat, în Reichsrathul Vienei, pentru apărarea nevoilor neamului său obijduit, cel a cărui elocință ar fi putut să se măsoare cu elocințele care vor fi cinstit, vreodată, tribuna Parlamentului imperial, și care, în 1900, la Budapesta, în Delegația austriacă, rostise acel răsunător discurs, de definire a rostului românilor în politica monarhiei și a Triplei Alianțe, ireductibilul naționalist, ieși înfrânt din încercarea de a pătrunde în Senatul austriac.

Mare a fost mahnirea bunilor români din Bucovina și numeroase sunt mărturiile acestei adânci mâhniri românești. Printre scrisorile pe care George Popovici le-a primit, atunci, iată una, din

²⁵ „Deșteptarea”, Nr. 39, VIII, din 14 octombrie 1900, scrie, la „Știri”: „Urechea stângă a guvernului țării, „Bukowinaer Nachrichten”, vorbește că comitetul central al românilor lui Bourguignon va candida pe inspectorul școlar Demeter Isopescul, în curia a V-a, contra d-lui dr. George Popovici, iar pe d-l dr. Florea Lupul, în curia a IV-a, contra d-lui Baron Eudoxiu Hurmuzachi... Glasul și dorința poporului pururi au fost nesocotite; de aceea, Guvernul nici nu visează să ceară îndurare poporului, ca să mai aleagă, Excelență, ci cere îndurarea Excelenței să primească a fi ales”.

Fundul Moldovei (13 Decembrie 1900):

„Adânc întristat de căderea noastră, am apucat condeiul, să rugăm câteva cuvinte, în scris, către Ilustrația d-voastră. Alegerea din Câmpulung, din 12 decembrie, pentru curia a V-a, nu pot zice că a fost altceva decât o tristă memorie pentru viitorul românilor unui district românesc, cum e Câmpulungul”.

E drept că, în curând după această alegere, se deschide, prin moartea deputatului Isopescul, perspectiva unor noi alegeri, iar „Deșteptarea”, vestind moartea Isopescului, exprima nădejdea alegerii lui George Popovici și vorbește de sosirea numeroaselor adrese de aderență către el, rugându-l să-și pună, din nou, candidatura pentru curia a V-a. Dar George Popovici, mâhnit de luptele politice dintre ai săi, istovit și săracit de greutățile unei lupte inegale²⁶, înfrânt în această încercare electorală, își părăsește țara de naștere și țara copilăriei sale și coboară în Țara Românească²⁷.

Activitatea lui politică se poate urmări și în „Gazeta Bucovinei”, în „Patria”, în „Deșteptarea”, în „Tribuna” din Sibiu, dar ea se poate urmări și, mai ales, prețui în trăinicia gândului pios și a amintirii recunoscătoare, care i se mai păstrează, încă, în satele românești din țara fagilor. Oarecari lămuriri mai pot fi spicuite și din manuscrisele lui, păstrate, astăzi, în colecțiile Academiei Române, printre care, alături de câteva scrisori de la unii dintre fruntașii vieții politice din Bucovina, scrise, mai întotdeauna, în

²⁶ Darnic, trăsătură de caracter moștenită de la mamă, el nu știa și nu putea să nu ajute pe cel care se îndrepta, cu cerere, către el. El avea, în lupta politică, să depășească puținele-i mijloace materiale. Numeroase din datoriile, care aveau să înrăurească atât de hotărât asupra soartei lui, se explică prin aceasta. „Datoriile sunt făcute în scopuri electorale”, scrie tatălui său, la 2 octombrie 1898. (Din scrisorile încredințate mie).

²⁷ Aici, avea, la 26 mai/8 iunie 1901, să se căsătorească cu Maria Șendrea, fiica fostului ministru și profesor universitar, Ștefan C. Șendrea.

limba germană și, mai întotdeauna, privitoare la interese pe care nu le-aș putea numi de ordin obștesc, ci la interese ca de la om la om – se află și câteva scrisori, pornite din suflete de țărani bucovineni și privitoare la interese de neam. Iată una, de la un sătean de prin ținutul Câmpulungului:

„Către mult doritul nostru doctor George Popovici, mult iubitul nostru deputat și luminătorul Românilor din Bucovina. Dumnezeu să-l trăiască și să-l ferească de dușmani și nouă să ne fie tuturor veșnic. Noi ne-am ruga, la marea mila dumitale, să ne faci un gimnaziu, ca să mai vie și Românilor odată la o cinste, că nu ți-ar trebui alt bine să faci, că mulți copii de-ai noștri s-ar folosi și mare bine ne-ai mai face pentru neamul nostru românesc... Că mulți oameni își iau băieții de la Suceava, pentru depărtare, și cărțile îs scumpe, dar aici tare bine ar fi. Noi avem băieți care învață foarte bine, s-ar putea să ne iese domni... Dumnezeu să-i binecuvânteze, amin ...”.

Și nu a fost nevoie către care să nu-și fi aplicit urechea ascultătoare și să nu-și fi deschis sufletul sensibil. Oricare ar fi fost prețul – care a fost atât de greu.

Dar sufletul lui delicat avea să-și afle un refugiu în acea îndeletnicire, către care firi ca a lui se lasă ademenite de timpuriu²⁸. Îneli în poezie trecutul – pe care îl cunoștea ca puțini alții – al neamului său. Versurile și le tăinu sub discreția unui pseudonim, T. Robeanu, pseudonim care a fost, pentru George Popovici, „masca sentimentală în mijlocul mulțimii pe care a trebuit s-o suporte...

²⁸ Cea dintâi încercare a lui George Popovici de a publica versuri, în „Convorbiri Literare”, o descoperim în anul 1877, când poetul bucovinean avea doar 14 ani. „Convorbirile Literare” (1877, XI, P. 276), într-o notă redacțională, scriu: „D-lui G. P. Cernăuți: Sunteți prea tânăr încă pentru publicitate. După un șir de ani, vom vedea”.

Poezia, la el, a fost un refugiu, un loc de hodină, o streășină de umbră, sub care a căutat un loc de adăpost liniștit, fericit că nu știe nimeni unde se ascunde”²⁹. Din acest ascunziș, ochii lui căutau către plaiurile Bucovinei. Trecutul acestui mândru colț de țară românească porunceă sensibilității lui Robeanu. De câte ori, în mijlocul a fel și chip de necazuri, sufletul lui nu s-a înviorat, la multele aduceri aminte din muntele Câmpulungului, și de câte ori icoana atâtor colțuri de țară, unde-i zburdase copilăria și cea dintâi tinerețe, nu se va fi trezit răscolitor în acest suflet! Și poate că, amintindu-și de „Bolta de la Craiul Negru” și cântând amintirile, se va fi gândit la puținele ceasuri de voie bună ale tinereții sale, și poate va fi fost și el printre cei trei voinici, pe care-i cântă în „Bolta de la Craiul Negru:

„În bolta de la Craiul Negru
Acolo-i vinul minunat,
Acolo trei voinici, aseară,
Într-un ungher s-au așezat.

Crășmaru-n umbră clipocește,
Mănunchi de chei i-atârnă-n brâu,
Nepoata are ochi albaștri
Și-i blondă ca un spic de grâu.

Și unul sare în picioare,
Zâmbind, mânuțele i-a prins,
Gurița-al doilea îi sărută
În șaga mai, mai înadins.

Iar cel din urmă sta deoparte...”.

²⁹ Șt. O. Iosif, despre T. Robeanu, Scrisoare către Sextil Pușcariu, publicată în „Juni-meia Literară”, X, 1913, pp. 118-119.

„Era – povestește un prieten al copilăriei sale – un romantic, iubitor de izolări și de ieșiri ștremgărești din izolare. Nu am uitat încă avântul săniei, iarna, spre Sadagura, când, în odăița caldă a ovreicii crâșmărese, goleam pahar după pahar, puneam țările la cale și ne întorceam, luminați de zăpezi și de sclipirea stelelor iernatice, cu popas la podul Prutului, care răsună, câteodată, de o „Horă a Unirii”, căci nu eram singuri, erau pe acolo și alți crăișori bucovineni, dintre care unii or mai trăi încă.

– Unde îți merg florile astea?, îl întrebai, odată.

– La nunți, la cineva...

Dar numele ei nu-l spunea, l-am aflat de la alții, nu de la dânsul”³⁰.

Numele ei: Virginia Bejan, fiica consilierului consistorial Dionisie Bejan. A murit în împrejurări tragice. De atunci:

„De pe pridvorul casei tale
Albastre flori de mult nu cad,
În parc, în spre bătrânul brad,
Crescut-au buruieni în cale”.

Inspirația lui pornește dintr-un îndoit sentiment: al iubirii, care i-a inspirat strofe ușoare și duioase – dar care poate nu sunt partea cea mai de luat în seamă a poeziei lui – și, în al doilea rând, din cultul smerit pe care-l avea pentru trecutul țării sale moldovenești, sentiment care stă la temelia celor mai alese strofe ale lui.

Amintesc, aici, „Ceasul Sfânt”³¹, în care poetul e crainicul ceasului ce avea să vie:

„Ardealul are codrii verzi
Și-n fundul lor ascunse ține

³⁰ Gh. Bogdan Duică, Revista „Făt Frumos”, Suceava, anul I, 1926, p. 28.

³¹ „Junimea”, 1909, Nr. 2, VI, p. 36

Odoare fără de perechi,
Pentru un fiu de împărat, ce vine.

Ardealul are munți bătrâni
Cu fruntea-nnegurată-n gânduri,
În văi se roagă popi români,
La omul răstignit pe scânduri.

Dar sus pe luciul de zăpadă
Merg zei păgâni”...

Amintesc și poeziile lui „Cântec vechi”, „Istorie de noapte” și „Strofe carpatine”. În această din urmă poezie, sentimentul de iubire aproape dispare, față de sentimentul de iubire a trecutului: poetul e în mijloc de codru, purtându-și pașii, pe o cărăruie, spre iubita lui. La o cruce de cărări, înroșește un trandafir, în drum. Și chipul iubitei îi împăinjenește privirea, dar iată că, în adierea vântului, brazii își clatină vârful. Și el își uită de iubită, căci, odată cu brazii, care lui îi par că se leagănă în somn, visând pe Voievodul Dragoș, visează și el la poveștile țării sale bucovinene, la freamătul și la poezia codrilor ei.

Din această pioasă iubire a trecutului izvorăsc și frumoasele lui stihuri „Novela de castel”, care au încântat pe Ștefan O. Iosif, atunci când i-au căzut, prima oară, sub ochi: „Doamne, dar asta-i frumos de tot!”, exclama Iosif. Tipărite, întâia oară, în „Gazeta Bucovinei”³², extrase în broșură, în același an, constituie singurul „volum” de versuri, apărut în timpul vieții poetului.

În „Novela de castel”, el cântă Suceava de altădată. În cetatea Sucevei se deapănă o poveste tristă. Domnița își așteaptă mirele și mirele trebuie să sosească, din Țara Leșească. Radul, „copil de casă”, șade lângă ea. Bietul copil de casă întovărășește pe Domniță, care, pentru altul, cercetează zarea:

³² Nr. 25, anul IV, din 27 martie/8 aprilie 1894.

„Numai-s singuri, ea și dânsul,
Ea și iadul cel dintr-însul”.

Când Radul iubește:

„Pe podele de-alabastru,
Joacă razele de-apus
Și gândirile s-au dus
Ca un stol de rândunele,
În departele albastru....

N-are preț, acum, ca pleava,
Tot castelul din Suceava”.

Și dorurile îi fug departe, în Polonia, de unde poate veni mirele:

„Din Polonia cea albă
Steaguri au plecat în drum.
Au să vie-acum, acum
Cetele strălucitoare.

Sveltă ca un ram de nalbă,
Tânărul copil de Vodă
Părul galben își înnoadă.

Din Polonia cea albă
Steaguri au plecat în drum
O să vie-acum, acum
Mirele frumos ca ziua.

Scânteie mărgele-n salbă,
Dar mai viu lucesc lumine
De sub gene lungi și fine”.

Radul e cufundat în muta lui durere și Domnița îl alintă:

„Radule, copil de casă,
Mierlă veselă de huci,
Unde gândurile-ți duci?
Stihuri legi, ce mâine seară,
Vor slăvi pe o mireasă?
Haide, spune cu chitara
Cântecul de mâine seară”.

Și Radul, închizându-și ochii, în care s-a furișat o lacrimă – strop de rouă, în care nu se oglindește mica lume din afară, ci lumea infinită din sufletul lui iubește – își cântă dorul:

„Aș vrea să fiu regele Mai
Și tânăr să mor înflorit abia,
Vezi, soare, crini, nimic n-aș lua”.

Cântul s-a sfârșit de mult și, apoi:

„Tace; în cadenți de valuri
Mari, simțirea lui adâncă
Bate-n piept, cum în pădure
Lovitura de secure”.

O clipă, Domnița pare a bănuși ce dor a cuprins sufletul lui Radu:

„Ce să-și dau, tu, glas de faget...
Ce să-ți dau, alege darul!”.

Dar numai o clipă, căci, iată, buciumele sună lung, pe Valea

Sucevei, vestind sosirea, dinspre Țara Leșească, a mirelui, a lui Vladislav.

Nu aş face un mai lung popas asupra lui T. Robeanu. El venea după poezia înflăcărată şi entuziastă din prima jumătate a veacului trecut, reprezentată, în Bucovina, prin Dimitrie Petrino şi Vasile Bumbac, cel care, măcar ca elev al lui Pumnul, ţinea morţiş la graiul său colorat şi curat, din satul de unde pornit, din Costâna Sucevei, şi venea, odată cu poezia deziluzionaţilor, de la acel sfârşit de veac.

Poeziile lui, împrăştiate ici şi colo, au fost, în parte, strânse de Ştefan O. Iosif, mai târziu, în volumul „T. Robeanu” (Biblioteca „Minerva”, Nr. 6/1908), cu o prefaţă de dl N. Iorga, sau, mai exact, cu reproducerea, drept prefaţă, a panegiricului, scris de acesta la moartea lui George Popovici.

Desigur, în lirica românească şi, de asemenea, în diagrama propriei opere a lui George Popovici, poezia nu reprezintă un punct culminant. El însuşi îşi preţuia, cu destulă modestie, versurile. O scrisoare către Iacob C. Negruzzi, din 1 ianuarie 1887, care întovărăşea o poezie, trimisa „Convorbirilor Literare”, ne-o mărturiseşte. De asemenea, ea ne dezvăluie gândul lui T. Robeanu, când îşi voia publicate încercările lui poetice:

„Dacă veţi afla că poezia alăturată nu este complet netrebnică şi s-ar putea publica, vă rog să nu ştergeţi acel „Cernăuţi”, de la urmă. Rugămintea vă va părea copilărească şi poate şi este un lucru hazliu, dar, dar... aş dori ca publicul român să audă, ridicându-se, din când în când, şi glasuri care să-i aducă aminte de uitata Bucovină, glasuri, fie ele, în lipsa evidentă de privighetori, chiar numai ciripiri de vrăbii”³³.

³³ I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, Studii şi documente literare, vol. I, Bucureşti, 1931, p. 397. Iar altădată, la 21 aprilie 1887, scria lui Iacob C. Negruzzi: „Relativ la sfaturile atât de binevoitoare, ce mi-aţi scris, cu prilejul încercărilor mele în stihuire, ce vă pot răspunde? Simt desăvârşita lipsă a acelei răbdări olimpice, ce trebuie să o aibă adevăra-

Fără să fie realizări ale unei mari inspirații, sunt strofe ușoare și armonioase, cu lacrimi discrete. Și printre cântăreții dragostei, și printre evocatorii trecutului nostru, acest senzitiv, cu sufletul constant sonor, în a cărui puțină operă poetică³⁴ se găsesc, printre negurile care, cu vremea, s-ar fi putut desluși, indiciile unei drame sufletești mișcătoare, poate fi așezat, chiar de s-ar împotrivi la aceasta unii, la un locșor de cuviință în antologia românească.

Acestui reprezentant al visătorilor, de la sfârșitul veacului trecut, i s-ar putea asocia, oarecum și prin sensul operei lor, și prin o anumită asemănare a vieții lor, și prin însuși tragismul sfârșitului unuia dintre ei, doi poeți de mai târziu, Dimitrie Anghel și Șt. O. Iosif, care, în („Caleidoscopul lui Mirea”³⁵), închinând câteva versuri amintirii lui T. Robeanu, își apropie sufletul lor de sufletul lui și – mișcător presentiment – își întrevăd un sfârșit trist ca tristul lui sfârșit:

„Cu fiecare vers spre el mă cheamă,
I-aud acum tot mai aproape plânsul,
Și, stăpânit de-aceeași neagră teamă,
Mă plec și plâng alături de dânsul”.

Dar nu numai către evocarea în versuri a trecutului nostru îl duceau îndemnurile pe George Popovici. Ci, încă și mai mult, către cercetarea și reconstituirea acestui trecut îl duceau.

tul artist, în a rotunji asprile forme și a limpezi ideea până la sensibilizare. Dacă, cu toate acestea, s-ar întâmpla ca emoțiunea momentană să producă spontan câteva strofe mai puțin banale, fie acesta meritul necunoscutului T. Robeanu și nu al meu”. Supra, p. 403.

³⁴ Printre manuscrisele lui T. Robeanu, date a „Junimii Literare”, ar fi fost și unele, din care s-ar deduce că el s-ar fi încercat și în genul dramatic, scriind un poem, „Nur-mahal”.

³⁵ I, 1908, pp. 56-57.

„Ideea de a reconstrui, din urmele rămase, sistemul vechiului nostru Drept – scria lui Iacob C. Negruzzi – n-au încetat de a mă mișca irezistibil; dar entuziasmul sanguinic, de începător, s-a liniștit și a făcut loc dorului, sau, poate este mai corect să zic, unei trebuințe sufletești de a rezolva problemele întâmpinate, în un mod demn. Am mers în școala istoricilor de Drept german și am căutat să desprind metoda lucrării; apoi m-am întors la primul meu amor și m-am ocupat, iar, cu puținele izvoare de Drept român...”³⁶.

Ajunse cel mai bun cunoscător al vechilor noastre așezăminte românești.

Nu a scris prea mult și nu a scris opere de generalizare. De altfel, în sărăcia istoriografiei noastre de atunci, nici nu s-ar fi putut începe, temeinic, decât prin lucrări de amănunt. Chiar azi, când știința istorică s-a învrednicit cu multe descoperiri și cercetări de seamă, operele de generalizare asupra trecutului nostru cer, în fața materialului încă necunoscut poate revelator, multă circumspecție; iar eruditul conștiințios se vede ținut a nu încerca, de multe ori, decât genul monografic și, deseori și atunci, a se mărgini la formulări de conjuncturi.

Începuse, încă de pe când era student la Cernăuți, să strângă material documentar³⁷ și să se îndeletnicească cu cercetarea vechiului nostru Drept. În cadrul „Junimii”, el avea, într-un șir de conferințe, ținute la șezătorile acestei societăți culturale, să înfățișeze câteva rezultate de ale studiilor sale. Prin 1883-1884, când era președinte al „Junimii”, face primele sale comunicări, al căror obiect îl formează: paremia juridică „ai carte, ai parte” și simbolismul arhaic „jurământul

³⁶ Scrisoare din 19 octombrie 1890, în I. E. Torouțiu și Gh. Cardas, I. cit. supra., vol. I, p. 406.

³⁷ „Revista Politică” din Suceava, Nr. 4, anul I, din 1 iulie 1886, scrie: „La 12 iunie, Societatea „Teologia Română” din Cernăuți, ținând ședință de constituire, alege, în comisia pentru strângerea documentelor și hărților vechi, pe Ion Bumbac, George Popovici, Victor Olinescu”.

cu brazda în cap” – fragmente din istoria vechiului Drept românesc.

În același cadru, face, altădată, o prelegere despre „Deșugubină” – fragment din istoria Dreptului românesc – și, cu un alt prilej, despre „Diplomatica din vremea lui Alexandru cel Bun”. „Megieșii, la Români” e titlul unei conferințe, care se găsește pe programul unei șezători literare junimiste, din 1884.

George Popovici își face intrarea în istoriografia românească.

Printre primele lucrări, care văd lumina tiparului, este acel „Index Zolkievensis”, publicat în revista „Candela”, de la Cernăuți. Este editarea, în textul original german, întovărașit de traducerea românească, a unui document, alcătuit în 1783, în Zolkiev și cuprinzând: „Sumarul actelor și al inventarelor vechii Mitropolii de Suceava, precum și al scrisorilor oficiale și private relative la interesanta persoană a pribeagului Mitropolit Dositeiu, toate pe atunci aflătoare la Zolkiev, făcând parte din arhivul Principilor Radziwil”. Publicându-l, îl însoțește de comentarii asupra câtorva documente, privitoare, în special, la Alexandru cel Bun și la vestitul mitropolit.

Doi ani mai târziu, în 1886, publică, tot în revista „Candela”: „Opt documente românești privitoare la Mănăstirea Putna (1707-1778)”. Din acestea, șapte dau știri despre strădaniile călugărilor întru a asigura interesele materiale ale mănăstirii, iar al optulea este interesant pentru lumina ce revarsă „asupra organizării școlilor mănăstirești și a persoanei Arhimandritului Măzereanu, căruia îi datorăm o sumă de copii de cronici și de condici de documente”.

În același an, 1886, în „Convorbiri Literare”³⁸, publică o minunată recenzie: „O scriere nouă asupra vechilor noastre așezăminte – Dare de seamă critică asupra cărții: Essai compare sur les institutions et les lois de la Roumanie, depuis les temps les plus recules jusqu’ à nos jours, par Nicolas Blaremborg, 1886, in 8°, 807 pag.”.

³⁸ Nr. 8, anul XX, din 1 noiembrie 1886, pp. 662-688. „Convorbirile Literare”, Nr. 10, anul XX, din 1 ianuarie 1887, p. 891, publică și o „Notiță”, care îndreaptă unele erori, strecurate în tipărirea acestei dări de seamă.

O „Dare de seamă” este titlul nepretențios al câtorva pagini admirabile, care constituie, prin ele înșile, o bine concepută lucrare de Drept românesc. Căci George Popovici nu se mărginește numai a arăta dirimantele lacune ale lucrării lui Blaremborg. De altfel, și un motiv de amor propriu românesc îl face să dea toată atențiunea cuvenită recenziei, pe care o face: „Am auzit – scria el lui Iacob C. Negruzzi, la 17 octomvrie 1886 – că dl Pic (Ladislau) pregătește încă o critică a acestei cărți și nu aş voi ca, din partea românilor, să fie chestiunea tratată mai superficial decât din partea străinilor”³⁹.

Nu se mărginește numai a demonstra că Nicolas Blaremborg și-a scris lucrarea, desconsiderând obiceiurile rămase până azi, în popor, și ignorând, „într-un chip neașteptat, tot ce s-a publicat, la noi, pe terenul arheologiei juridice” – după cum a ignorat mai toată bibliografia românească anterioară și nedând sau neînțelegând însemnătatea întocmirilor slave și ungurești, pentru priceperea obiceiurilor noastre, și, de asemenea, că a scris-o fără să se ocupe de organizația și de dreptul românilor transilvăneni și fără să se folosească de cercetările de Drept comparat, atât de necesare pentru determinarea influențelor culturale.

Sub condeiul lui George Popovici, o recenzie nu se mărginea numai la revolta împotriva superficialității sau pretențiunii. Ea nu se încheia, niciodată, negativ. Ea era o lucrare de afirmație. Ea crea. Și George Popovici, în această „Dare de seamă”, ridică multe probleme, mai de căpetenie sau mai de amănunt, dezlegând pe unele din ele, trezind interesul pentru dezlegarea ulterioară a altora. Fără a împărtăși unele din enunțările lui George Popovici – o vom arăta mai jos – ne este ușor să recunoaștem siguranța și simțul critic cu care el analizează anumite instituțiuni și simbolisme juridice românești,

³⁹ I. E. Torouțiu și Gh. Cardas, l. cit. supra., vol. I, p. 395. Adaog că recenzia lui George Popovici, apărută în „Convorbiri Literare”, asupra cărții lui Blaremborg, a fost reprodusă, în întregime, în limba franceză, de „L'Etoile Roumaine”, anul II, Nr. 274, din decemvrie 1886, Nr. 1, anul III, din 1/13 ianuarie 1887 și Nr. 2, din 3/15 ianuarie 1887.

aducând explicația valabilă a multora dintre ele. Cităm, de pildă, simbolismul juridic al jurământului cu brazda în cap, întocmirea boieriilor românești, cu care prilej emite și ipoteza unor înrâuriri, exercitate asupra arhondologiei moldovenești, de către instituțiunile muntenesti – ipoteză pe care aveau s-o lărgască și s-o confirme, mai târziu, mai documentat, cercetările d-lui C. C. Giurescu. De asemenea, în „Darea de seamă”, mai sus amintită, aduce numeroase precizări, în materia dreptului penal și în ce privește vechea noastră organizațiune municipală.

O notiță din „Revista Politică” și un fragment dintr-o scrisoare de a lui George Popovici aflată în manuscrisele Academiei Române, ne spun că anul 1886, când a apărut „Darea de seamă” amintită, urma să ne mai aducă o altă publicație. Într-adevăr, „Revista Politică” scrie: „în posesiunea d-lui George Popovici, stud. jur. în Cernăuți, se află un număr considerabil de documente istorice, privitoare la români, dintre care 24 sunt scrise în limba slavonă și cuprind două secole (1418-1660). Toate celelalte documente sunt în limba română și din vremile mai recente. D-l George Popovici, după cum suntem informați, în urma unei rugăminți speciale a d-lui profesor Gr. G. Tocilescu, va publica aceste 24 documente în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie” și le va comenta în notițe juridice, privitoare la Dreptul român vechi”. Dar despre această publicare, pe care o vestește revista suceveană, nu am aflat urmare în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, iar acel fragment din scrisoarea lui George Popovici, aflat la Academia Română și adresat unui profesor⁴⁰, ne aduce explicația faptului că în revista lui Gr. G. Tocilescu nu au apărut documentele anunțate și, de asemenea, ne lămurește și asupra unor deprinderi „științifice”, care, nădăjduim, vor fi dispărut, de atunci, până astăzi, din lumea științei oficiale⁴¹.

⁴⁰ Care se pare a fi Iacob C. Negruzzi, căruia îi scrie, la 30 martie 1887, în aceeași chestiune și căruia i se adresează tot cu titlul de „Profesor”. v. I. E. Torouțiu și Gh. Cardas, I. cit. supra, I, p. 402.

⁴¹ Iată ce scrie George Popovici: „Vă rog mult, Domnule Profesor, să binevoiți a stă-

În anul următor, 1887, se îndeletnicea cu unele probleme privitoare la influențele culturale străine în structura târgurilor moldovenești⁴².

Dăm de urma unei noi lucrări de Drept românesc, la care, în același an, se gândea George Popovici, dar care nu a mai apărut și al cărei manuscris – dacă va fi fost întocmit – nu l-am putut afla. E vorba de o lucrare de vechi Drept românesc, pe care el o pregătea pentru „Almanahul Literar” al „României June”, de la Viena pe anul 1888. Știm, dintr-o scrisoare, trimisă la 27 august 1887, din Cernăuți, „României June”, care, după sugestia lui Titu Maiorescu, făcuse apel și la colaborarea lui George Popovici, că era „un mic studiu, din domeniul vechilor întocmiri românești, și că natura lucrului cere ca el să fie întovărașit de un număr de note, indicative de izvoare”. În

rui ca d-l Tocilescu să-mi înapoieze copiile de documente, ce i-am trimis, spre a fi publicate în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”. Față cu d-sa sunt în o poziție foarte ciudată, cu atât mai mult, cu cât d-sa nici nu află cu cale a-mi răspunde la un rând întreg de scrisori, ce am fost nevoit să-i scriu, pentru a reclama manuscriptul. Lucrul este astfel: în vara trecută, am aflat, din întâmplare, că un angajat rus din Cernăuți are mai multe documente vechi moldo-slavone. Am izbutit a le împrumuta, spre copiere. Pentru că nu pricepeam încă destul de bine limba slavonă particulară a hrisoavelor românești, m-am pus, întâi, pe studiul ei. După vreo două luni, am isprăvit copierea și traducerea și am însoțit încă fiecare document cu un rând de note explicative. Am scris d-lui Tocilescu, întrebându-l ori de n-ar fi dispus a le publica, documente și note, în „Revista”. Mi-a răspuns foarte amabil și în sens afirmativ. Dar, de când i le-am trimis și până acum, nu m-a învrednicit cu o singură linie de răspuns. Pe de altă parte, d-sa a primit, în manualul său de Istorie, rezultatul cercetărilor mele asupra ierarhiei boierești, așa întocmai după cum l-am expus în notele cu care era însoțit manuscriptul – și aceasta înainte de a publica lucrarea mea (!!). Lucrul este, în sine, o nimica, dară prea caracteristic pentru directorul „Revistei pentru Istorie, Filologie și Arheologie”, decât ca să mă mai încred d-sale. Afară de aceea, în decursul vremii, studiile mele mai aprofundate mi-au arătat că nu toate din părerile depuse în notele cu care am însoțit documentele sunt corecte”. Ms. Acad. Rom. Nr. 5266.

⁴² La 29 martie 1887, scrie lui Iacob C. Negruzzi: „Eu mă ocup, acum, cu studiul elementelor germane în organizația veche a târgurilor române; materialul polon și transilvănean nu-mi lipsește, dar cel român foarte mult”. I. E. Torouțiu și Gh. Cardas, I. cit. supra, I, p. 400. Aceste cercetări nu au făcut, de altfel, obiectul unei redactări, care să fi fost destinată publicării și pe care s-o fi putut afla printre manuscrisele rămase de la George Popovici.

ce privește subiectul, „vă comunic – scrie George Popovici – cum că lucrarea, sub titlul de „Mișeii”, va fi așezată pe cel mult opt file de tipar” și că va fi gata „cam pe la 15 octombrie”. La 5 septembrie 1887, însă, scrie lui Iacob C. Negruzzi că a renunțat de a mai alcătui „un mic studiu asupra mișeilor, în înțelesul vechi fiscal”. Căci „ar fi trebuit să încep o polemică în contra unor păreri, emise până acum. Dar m-am convins că un asemenea lucru n-ar fi sporitor intereselor „României June” și am luat, în urmă, hotărârea să fac un excurs asupra vechii pilde: „Liuzi între călărași” (v. Manuscrisul Vornicului Golescu, „Convorbiri Literare”, 1874, pag. 71). În ea se oglindesc câteva fărâmituri din trecuta organizație a țării și dau prilej a atinge o mulțime de amănunțimi interesante”.

Printre cele câteva crâmpoie de manuscrise, rămase de la el, nu am dat nici de urma acestui studiu.

Același an, 1887, ne aduce un studiu: „Mihai Vodă și moșnenii din Sularul – o încercare interpretativă”, publicat în „Convorbiri Literare”, și în care analizează un hrisov de la Mihai Viteazul, din 1 februarie 1597, pentru a-i da interpretarea juridică pe care comentatorii anteriori ai hrisovului nu o aflaseră.

Un număr de documente slavone, ale mănăstirilor Moldovița și Putna, începând de la Alexandru cel Bun, „într-adevăr interesante – scrie, într-o scrisoare, George Popovici lui Iacob C. Negruzzi, la 19 octomvrie 1890 – și care-mi dau prilej la unele stabiliri noi, relevând tot ce e interesant în text, din punct de vedere al istoriei de Drept”, era destinat, în intenția lui, să-și găsească loc în coloanele „Convorbirilor”, unde această intenție nu s-a tradus în fapt.

Despre anumite aspecte din istoria organizațiunii Voievodatului Moldovei, George Popovici se ocupa, spre sfârșitul anului 1890, și își manifesta intenția de a întocmi o lucrare din acest domeniu.

Un excurs în domeniul Dreptului comparat făcea obiectul cercetărilor lui, prin 1890, la Innsbruck de unde, la 10 iulie 1890, scria tatălui său: „Profesorul Zallinger, al cărui curs îl urmez, aici,

și care este un învățat cu renume, deși încă tânăr, m-a îndemnat să fac o lucrare, de la care pot să mă aștept la oarecare rezultate. Ar fi să fac un studiu despre cea mai veche codificare a dreptului feudal al cutumelor din Barcelona (1068) (Lehensrechtliche Codification). Această materie nu a fost încă îndeajuns cercetată și ea constituie, acum, ocupația mea din orele libere”.

În anul 1891, întâlnim mai multe lucrări tipărite de ale lui. În „Convorbiri Literare”⁴³, el publică o monografie: „Cronica lui Ureche, despre ocoalele jugaene”, pentru a interpreta un fragment al cronicarului, care scrisese despre Juga Vodă că „au descălicat orașe prin țară... și au ales sate și le-au făcut ocoale prin prejur...”.

În interpretările anterioare, ale lui Picot și A. D. Xenopol, „ocoalele erau întăriturile, cercuirile de pază ale orașelor”. Împotriva acestor interpretări, după care ocoalele jugaene ar fi fost întocmiri fortificative, George Popovici susține că ele sunt „forme de organizațiune teritorială”, deci, „ocol” are înțeles de cerc, „cuprinzând mai multe sate”. Deci Juga Vodă descăleca orașe, iar din satele înconjurătoare face arondismente pentru cele dintâi. Așadar, ocoalele erau, din vechime, cunoscute în Moldova „ca niște forme de organizațiune teritorială”. Din un șir de documente, deduce „existența de ocoale, în Moldova, în înțeles de cercuri teritoriale”. Textul cronicii lui Ureche, coroborat cu foarte numeroase documente, duce pe autor la a recunoaște, în ocoalele jugaene, „complexul satelor dimprejurul orașelor”, constituite în arondisment.

Același an, 1891, ne aduce o nouă lucrare, publicată tot în „Convorbiri Literare”⁴⁴, al cărei titlu este: „Runc – Glosă la o colecțiune inedită de documente moldo-câmpulungene”. Este o explicare – sprijinită pe un bogat aparat de erudiție – a cuvântului „runc”, care se întâlnește izbitor de des în nomenclatura topică nu numai a Bucovinei muntoase, ci și a celorlalte regiuni de munți și

⁴³ Nr. 12, XXIV, 1 martie 1891, pp. 1009-1023.

⁴⁴ Nr. 9, XXV, 1 decembrie 1891, pp. 705-716.

dealuri, locuite de români. Originea fonetică a expresiunii și sensul topic îi apar cu o evidență perfectă. Românescul „runc” – „de cea mai lucie origine latină (runcare = a lăzui, a plivi, a despăduri) – indică, prin sensul topic, o „curatura”; un arhaism, care e și „un interesant document istoric... ce mărturisește despre înaintările civilizatoare ale agricultorilor și păstorilor de viță latină în bătrânii codrii dacici”. Din cercetarea acestor documente câmpulungene⁴⁵, din spicuirea prin folclorul bucovinean, precum și din cercetarea basmelor și a zicătorilor populare, conchide că „runcul, în funcțiune de apelativ și în moștenită semnificațiune, se afirmă viori în circulația limbii. Românii își eluptau noi pământuri din stăpânirea codrului verde, runculindu-l”.

Cercetând valoarea lexicală a acestei expresiuni, îi află aplicațiuni „izolate și anacronistice” și află că și „amintirea primitivului ei înțeles există sporadic”, expresiunea fiind înlocuită prin alte expresiuni (curățitură, curătură = loc despădurit, prin instrumente și arșiță = pădure prefăcută în câmp, prin foc, atunci când „runc” desemna amândouă speciile de locuri lăzuite) și se întreabă: „Este misiunea cuvântului (runc) pentru eternitate încheiată? Limba literară nu va simți îndemnul de a reabilita pe acest deposedat nobil de pur sânge?”.

În 1894, profesorul de drept canonic, din Cernăuți, dr. Ludwig Wahrmund, tipărește un studiu: „Das Kirchenpatronatsrecht und seine Entwicklung in Oesterreich”. El se bucură de recenzia amplă, pe care George Popovici o publică în „Gazeta Bucovinei” și în revista „Candela”, și care recenzie este, potrivit deprinderii conștiincioase a istoricului bucovinean, o cercetare atentă a cărții recenzate.

O notă subliniară, dintr-un „Anunț literar”, publicat în „Candela”, în care amintea de o rodnică „activitate a unei superioare personalități din țară”, iscă o polemică cu redacția „Candelei”,

⁴⁵ De exemplu, un inventar din 20 februarie 1768: „Am un runc, care a fost lăzuit de tatăl meu, cu foc și securea”.

care dezaprobase acea notă subliniară, și determină, din partea lui George Popovici, câteva precizări, pe care el le face, sub titlul „O declarațiune”, în „Gazeta Bucovinei”), și sub titlul „Analiza unei anticritice”, tot în „Gazeta Bucovinei”.

Despre istoria vechilor organizațiuni moldovenești, dă o monografie, publicată în „Omagiu lui Titu Maiorescu”: „Starostia Sepinicensa – Notiță privitoare la istoria vechii organizațiuni a Moldovei de Sus”.

Împotriva interpretării, care fusese dată anterior (de Picot și Bengescu, în studiul lor „Alexandre-le-Bon”), după care stărostia ar fi fost un titlu de protie, dat primului boier din Sfatul Domnesc, și împotriva părerii învățatului slavist Kalusniacki, după care titlul de staroste s-ar referi la supremul dregător ținutal al Sucevei, George Popovici arată că este vorba de o instituțiune integrantă din organizația teritorială. „Starostia este o căpetenie teritorială, el este mai-marele, în unele ținuturi, mai ales în părțile vecine cu Polonia. Astfel, la Cernăuți, unde numirea s-a conservat cu o memorabilă rezistență, și la Hotin”. Deci, în teza lui George Popovici, o dregătorie teritorială, din Nordul Moldovei, în legătura cu comerțul ce se făcea la confinele Galiției și ale Poloniei, înspre Capitala Moldovei, cu puncte de trecere și stațiuni vamale în Cernăuți și Siret, în Hotin și Dorohoi. Instituție de origine polonă, „starostia sepinicensa” pare a nu fi avut o înrâurire esențială asupra organizației Moldovei.

Se pare ca George Popovici se gândea să studieze, mai de aproape, această instituțiune, în cadrul unor cercetări asupra dregătoriilor moldovenești. Printre manuscrisele păstrate la Academia Româna se află câteva foi, din care se desprinde că el s-a ocupat despre „începuturile boieriilor moldovenești”, însă fără ca să putem afla în ele măcar planul unei expuneri mai largi. Sunt câteva adnotări, care mărturisesc mai mult despre intenția lui George Popovici, în această direcție. E probabil că, dacă ar fi dus mai departe cercetările, ar fi ajuns la unele precizări, în privința starostiei. Avea

să le aducă istoriografia noastră de mai târziu. „Existența unui ținut administrativ al Sepenițului, după întemeierea Moldovei, nu se dovedește – scrie d-l C. C. Giurescu. E posibil să fi existat o țară a Sepenițului înainte de întemeierea Moldovei. Nimic nu ne îndreptățește, însă, să credem că această țară a Sepenițului a alcătuit, după constituirea Statului moldovean, un ținut administrativ, având în frunte un dregător, cu titlu de Staroste al Sepenițului. În documentele analizate de George Popovici, se întâlnește numai titlul de staroste, fără, însă, să se specifice al cărui ținut era.

În „Noua Revistă Română”, din București, aflăm, printre colaboratori, pe George Popovici, cu o „Dare de seamă”, consacrată lucrării lui Aurel Onciul: „Dreptul Administrativ, partea generală”, Viena, 1900.

Îl aflăm, de asemenea, printre colaboratorii „Enciclopediei Române”, publicată de Dr. C. Diaconovich, figurând, în vol. I (Sibiu, 1898), cu capitole din vechiul Drept român, iar în vol. III (Sibiu 1904), cu note de Diplomatică românească.

Un studiu, frumos construit, se ocupă despre „Ordinea de succesiune în moșiile donative moldovene, în veacul al XIV-lea”. Monografia aceasta a apărut în volumul „Prinos lui Sturdza” (București, 1903).

Din sărăcia documentelor veacului al XIV-lea (căci tezaurul arhivistic al Moldovei, din acel veac, abia de ne-a păstrat câteva cărți voievodale), el desprinde, totuși, elemente pentru o analiză juridică a proprietății donative, a moșiilor de răsplată moldovene.

Începând cu cartea de hărăzire a lui Jurg Koriatovici, din 3 iunie 1374, document care a fost prilej de discuțiune largă, în ce privește autenticitatea lui George Popovici, conchizând pentru afirmativă⁴⁶, el supune unui examen strâns formulele celor câteva

⁴⁶ A. D. Xenopol, „Istoria Românilor”, vol. III, p. 223, nota 26, considera acest document, publicat, prima oară, de B. P. Hasdeu, ca autentic, așa precum îl considerase, firește, B. P. Hasdeu. N. Iorga socotește actul „ca opera dibace a unui om familiarizat cu vechile noastre urice și cunoscând, poate, și unele diplome litvane” (Studii și documen-

diplome voievodale, surprinse de posteritate, din materialul documentar al Moldovei din acel veac, și, analizând întorsătura de frază, care apare stereotipic în documentele atestatoare, de asemenea colațiuni de răsplată: „lui și copiilor lui și nepoților lui și strănepoților lui și răstrănepoților lui”, ajunge la încheierea că nu este vorba de o limitare la al patrulea grad a dreptului de succesiune, ci de o încercare greoaie de a fixa principiul însuși succesoral „in infinitum”, pornind de la primul beneficiar al hrisovului. Este singura încheiere posibilă, în sprijinul căreia, pe lângă argumentele istoricului bucovinean, am încercat, într-o lucrare⁴⁷, să aduc și cred că voi fi izbutit unele dovezi documentare certe, care să confirme ipoteza lui George Popovici.

În „Convorbiri Literare”, George Popovici publică un studiu privitor la un capitol din vechea cronologie românească: „Anul de la Martie în timpul lui Alexandru cel Bun”. Sprijinit pe un bogat

te, vol. V, pp. 597-601). Ion Bogdan, care, la un moment dat, îl socotise și el autentic („Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. al XV-lea”, în *Analele Academiei Române* s, vol. XXX, p. 290, nota 22), revine asupra primei lui ipoteze, pentru a conchide în falsitatea documentului („Bulet. Com. Istorie”, I, pp. 103-104). Aceeași părere o are și Radu Rosetti („Despre succesiunea Domnilor moldoveni dintre Lațc și Alexandru-cel-Bun”. Iasi, 1923. Extras din „Viata Românească”, pp. 3-7). D. Onciul îl consideră, ca și George Popovici, autentic („Datele cronicelor moldovenești asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun”, „*Analele Academiei Române*”, Seria II-a, tomul XXVII, p. 206, și „*Din Istoria Românilor*”, p. 17). Pentru literatura chestiunii, vezi și I. Minea, „*Principatele Române și politica orientală a Împăratului Sigismund*”. București, 1919. Același autor, în „*Revista Arhivelor*”, anul II, Nr. 3, 1926, p. 397, mai aduce un argument împotriva autenticității documentului lui Koriatovici. Un examen diplomatic mai complet asupra documentului îl datorăm d-lui P. P. Panaitescu, „*Diploma Bârlădeană din 1374*”, și „*Hrisovul lui Jurg Koriatovici din 1374*”, în „*Revista Istorică Română*”, 1933, anul II, fasc. I, pp. 46-58. D-l P. P. Panaitescu, pe lângă argumentele anterior cunoscute, deduse mai mult din oarecare elemente suspecte, în publicarea hrisovului, și din un șir de considerente, întemeiate pe unele împrejurări istorice, aduce numeroase observații, întemeiate pe analiza limbii și ortografiei hrisovului, pe o critică amplă diplomatică, ce face documentului, căci încercarea de critică diplomatică a lui Popovici nu adâncise îndeajuns problema, și pe modificările intervenite între cele două editări ale documentului, de către B. P. Hasdeu (1860 și 1873). Conchide în falsitatea diplomei lui Jurg Koriatovici.

⁴⁷ George Fotino, *Contribuțiuni la studiul regimului succesoral în vechiul drept consuetudinar românesc – cercetări monografice*, Craiova, 1927, pp. 3-5

material de erudiție, el discuta o problemă care făcuse obiectul unor cercetări ale altor istorici romani și conchide în existența regimului anului de la 1 Martie, care, în cancelaria moldovenească, se constată pentru epoca lui Alexandru cel Bun. Dar face rezerve asupra chestiunii dacă, pentru timpul când îl surprindem, el a ocupat cu desăvârșire terenul. De asemenea, își rezervă dreptul de a cerceta, în studii ulterioare, când a prins rădăcină în Moldova și cum a dispărut, lăsând locul cronologiei de la 1 Ianuarie.

Afirmarea acestui fenomen cronologic, întemeiată mai mult pe considerații generale, o găsim și la Kosak, și avea să fie repetată și de Dimitrie Onciul, care și el a susținut, pentru epoca lui Alexandru cel Bun, întrebuintarea, de către scriitorii cancelariilor domnești moldovene, a anilor de la 1 Martie. Această cronologie este combătută de d-l N. Iorga, care scrie că nu e vorba de o normă fixă, ci că fiecare scriitor de cancelarie data documentul după cum era deprinderea în țara de unde el venise. „Deci, după anul de la 1 Septemvrie, dacă scriitorul era de peste Dunăre sau muntean, după anul de la 1 Ianuarie, dacă era polon, sau după anul de la 1 Martie, dacă era rus din Galiția și Podolia”.

Puțin timp, însă, după apariția, în „Convorbiri Literare”, a monografiei sale, George Popovici face să apară, în „Epoca”, un articol: „Căderea ipotezei anului de la Martie”. Un document german, din 30 martie 1432, din arhivele de la Koenigsberg, aflat între scrisorile Ordinului Teutonic, vine, recunoaște George Popovici, pentru „a da lovitura de moarte „anului de la Martie”.

Era și ultima lui lucrare. Încheia cariera științifică, cu o mărturisire a unei greșeli. Mărturisire care nu scade pe adevăratul savant și sporește pe omul adevărat.

În afară de lucrările lui tipărite, se găsesc, printre manuscrisele Academiei Române, mici începuturi de studii, note privitoare la anumite probleme de vechi Drept românesc, excerpte din lucrări anterioare. Amintim, aici, adnotațiile fugare asupra paremiei juridice

„ai carte, ai parte”, asupra formalismului arhaic al jurământului cu brazda în cap, asupra dregătoriilor din vremea lui Alexandru cel Bun, asupra șoltuzului, asupra republicii câmpulungene, asupra starostiei și alte adnotații, dintre care unele în limba germană, privitoare la puncte de detaliu din istoria vechiului nostru Drept.

Excelând în genul monografic și având și tot curajul unui reconstructor istoric pentru a face și opere de generalizare asupra trecutului nostru, George Popovici începuse a lucra la o istorie a Dreptului românesc, o carte pe care el nu a mai putut s-o încheie și pe care „multă vreme nu o va putea scrie nimeni, o carte a cărei pierdere trebuie s-o deplângem, cu atât mai mult, cu cât ea era întreagă ca idee conducătoare și ca amănuntele cele mai mici, în gândul și în notele sale, carte de maturitate deplină, definitivă și mănoasă”, carte care era, pentru dânsul, cum singur o spunea într-o scrisoare, „o chestie de viață”

Voiau cei care îl prețuiau și țineau să răsplătească pe acest minunat cunoscător al vechilor așezăminte românești, cei care aveau grija bunului nume al învățământului nostru superior, voiau să-l așeze profesor pe catedra pe care el o putea ilustra mai bine ca oricine altul. Era și o mare dorință a lui. „În ziua când voi deveni profesor! iată un lucru la care țin!”, scria tatălui său, în ziua Paștilor 1903. După ce se retrăsese în studii, atâția ani, pentru ca mai adâncă să-i fie legătura dintre știința vechii noastre civilizațiuni juridice și mintea îndrăgostită de aceasta știință, vroia să dea lucrurilor, pe care le aflase, la capătul atâtor silințe, acea valorare care cere și implică exteriorizare. Căci, oricât s-ar răsfrânge cineva în el însuși, pentru a da o mai mare bogăție vieții sale sufletești, conținutul concret al acestei vieți intime cere exteriorizare. Culegătorul de perle este bine să atingă fundul mării, dar ar muri, de s-ar statornici acolo.

Scrisorile lui stau mărturie de fiecă zi a nădejdlor pe care

și le făcea astăzi, pentru a le vedea risipite, pleavă în vânt, mâine. „Muncesc fără întrerupere, ca să isprăvesc lucrarea – scrie tatălui său, la 7 decembrie 1902 – în cel mult două luni catedra se înființează. Până atunci, trebuie să-mi fie tipărită cartea și trebuie să fie ireproșabilă”.

Dar cele două luni trecură; și alte două luni. Și doi ani trecură, și mai mult de doi ani. Și, în fața omului, care cuprinsese cu infinită dragoste și adâncă înțelegere trecutul istoric al țării sale moldovenești, în fața omului care aducea cu sine toată acea sfială și bunăcuviință provincială, acea sfială care impresionase Academia Româna, când George Popovici, ales, la 17 aprilie 1905, membru corespondent al ei, a apărut în incintă, se strânse coaliția urii. Ce putea avea cineva împotriva acestui om, căruia scurta lui viață nu i-a permis să aibă altceva decât talent, pasiune și spirit?

I se închise drumul către poarta Universității către care ochii lui priviseră, de pe când era în Cernăuții Bucovinei, cu toate iluziile și nădejtile distanței. Presa interveni și ea, dacă nu cu rea credință, cel puțin fără de pricepere, acoperindu-l de insulte. Mâhnit, el scrie, la 8 martie 1904, tatălui său: „Atacurile continuă. Nu-i vorba, am stat în alte focuri mai rele... Din altă parte, reclama ce-mi face „Drept”, din Iași, îmi strică și ea. Dar ce să faci? Nu poți comanda nimănui ce are să scrie”.

Iar altădată, în noaptea Anului Nou 1905: „De-ar da Dumnezeu să se sfârșească, cât de curând... Când văd clar, am cele mai bune perspective și mă simt și mai vesel, și mai puternic”.

Alții aveau să fie mai puternici ca dânsul. Oamenii, atunci ca și azi, care, neafirmându-se pe ei, se ostenesc să nege pe alții, oameni care au ingeniozitatea de a trăi în umbra altora, nu însă și umilitatea de a primi să fie umbriți de aceștia, oamenii aceia mâhniră sufletul lui sensibil. „Noi știm cât de adânc l-a rănit acea insultă. Și față de împotrivirea acelor profesori de Universitate... știm cu cât dezgust spunea că nu mai ține, astăzi, la catedră” (Iorga).

S-a resemnat. Nu era nici o fire prea tenace. Opunea piedicilor, care îi stau împotrivă, o rezistență mărginită, mai ales când era vorba de un interes al său. Și chiar de se încorda, astăzi, deseori nu era decât pentru a cădea, mâine, în trăgănarea părerilor de rău, a presimțirilor și a resemnărilor. Se va fi resemnat, poate, și din acea repugnanță, pe care o avea față de mimetismul atât de practic și atât de practicat. A refuzat să creadă că pentru om – ca pentru insectă – cel mai bun sprijin și cea mai bună apărare este să ia culoarea celor care îl înconjoară.

Și iată-l, scriind tatălui său: „În timpuri grele și în cele mai bune, cele mai curate și mângâietoare raze mi-au venit, întotdeauna, de la d-voastră. Nu sunt vrednic a mulțumi cerului pentru atât de buni părinți”.

Un răstimp, tăcere.

„Îmi dispare curajul”, mai scrie el tatălui său.

Și, apoi, iarăși tăcere. Când, în noaptea de 11/12 iulie 1905, într-un han din orașelul unguresc Munkacs, se frânse o putere, la începutul zborului.

La vârsta când viața pulsează mai doritoare, când omul abia a avut timp să-și făurească iluzii, dar nu și timp să le și vadă împrăștiate, moartea are ceva din precipitarea stelelor, care se rup brusc de pe bolta de aur a unei nopți primăvăratice.

Odihnește la Cernăuți.

„Dacă a fost, vreodată o viață de om chinuită și jertfită pentru aleasa gingășie, pentru nemărginita bunătate, pentru mărinimia superioară a sufletului regal, care o stăpânea și nu putea să stăpânească și împrejurările unor vremuri nenorocite, a fost viața prietenului nostru George Popovici.

Între învinșii păcatelor noastre, între acei pe care i-au ucis prostia și răutatea din acest neam, nu știu nici unul, de pe urma căruia

să trebuiască atâtea lacrimi. A fost aur curat, în calea celor care, împodobindu-se cu plumbul, l-au călcat în picioare” (Nicolae Iorga).

Înfrânt, pe drumul iluziilor sale, urmarea apăsătoare firească. Mai ales că ajungea și la sorocul jertfelor, pe care le făcuse, străjuind la căpătâiul suferințelor neamului său din țara de sus a lui Ștefan. Spun scrisorile lui, mărturisesc cei care l-au apropiat și iubit, pentru ce, în puterea unei vieți pline de făgăduințe, făcu el jertfa cea de pe urmă: „Pentru ca să nu aibă rușinea de a nu putea plăti o datorie, pe care n-o făcuse pentru dansul, ci pentru viitorul poporului nostru din Bucovina, căruia i-a fost icoana cea mai curată, călăuzul cel mai chemat”⁴⁸.

„Evul mediu, cu libertatea seigneurială, cu gluma ascuțită chiar grotesc, cu dărnicia risipitoare, cu cultul asexual al femeii, cu versul împodobitor, când trebuie să plece în lume, ar fi fost un timp mai priincios gesturilor acestui suflet, jenat de bunele cuviințe ale societății de astăzi”⁴⁹.

Întârziat pentru o lume ca a noastră, el s-a grăbit pentru o altă lume.

Om, viața lui va fi avut, desigur, și scăderi, poate mari scăderi. Ci, în perspectiva timpului, slăbiciunile omenești se estompează ca muchia aspră a munților, profilată pe zarea cea îndepărtată. Să nu ispășești și dincolo de moarte slăbiciunile unei vieți de o clipă, în aceasta rezidă maiestatea eternă a sufletului omenesc.

Scriitor, opera lui nu va fi fost fără scăderi. Le însemnăm aici, căci orice talent trebuie să plătească vama criticii, oricât de strălucit ar fi cel dintâi, oricât de modestă ar fi cea de a doua.

Dar erau scăderi firești unei științe care, pe atunci, se afla și

⁴⁸ „Această jertfă prea mare a fost motivul principal al morții sale”, scrie Ion Grămadă, „Răsfoind corespondența lui George Popovici”, în „Neamul Românesc Literar”, anul II, 1910, p. 826.

⁴⁹ Gh. Bogdan Duică, Revista „Făt Frumos”, Suceava, I, 1926, p. 28.

poate încă se mai află în începuturile ei. Căci ce valoare puteau avea încercările, fără simț critic, fără informație sigură, fără perspectivă, ale unui Al. Papadopol Calimach, George Missail sau ale unui Nicolae Blaremburg? El însuși își măsura scăderile și le mărturisea, cu acea modestie proprie valorilor reale. „Mă simt așa de calic, cu zdrențele mele de cunoștințe, față de erudițiunea solidă și armonioasă ce aveți”, scria tatălui său. O, ce fără de margini admirație, ce sfios respect avea el pentru acest tată, căruia, la tot pasul, îi cerea sfatul și cu a cărui știință își verifica, permanent, propriile-i cunoștințe! „Nu știu cum să vă mulțumesc, tată, pentru ambele împărtășiri, și luminoase, și răscugetate adânc. Vă sărut mâinile, și în admirație, și în recunoștință pentru glosele ce mi-ați trimis”.

George Popovici brăzda în pământ nou. Și era o brazdă rodnică. Dar, de atunci, din clipa morții sale, s-a scurs vreme, până ce să mai zvârlă alții, în brazda deschisă, sămânța bună de rodire. Și, o vreme, pământul a rămas calic și din el abia de a dat, ici, colo, la răstimpuri, câte un lăstar, veștejit și el, de multe ori, mai înainte de a ajunge la înflorire.

Metoda folosită și atitudinea, luată de George Popovici, în știința vechiului Drept românesc, își cer, aici, recunoașterea sau critica.

Informat, prin cercetarea directă a izvoarelor, cunoscător al desfășurării istorice a acestui popor și a popoarelor de la care se pot presupune înrâuriri și împrumuturi culturale, conștiincios ca un glosator benedictin, atent ca un miniaturist, minuțios ca un smălțuitor, pe de altă parte, în stare de a sintetiza și conchide, era călăuzit de metoda cea bună, care nu pierde linia cea mare, pentru un amănunt, dar care nu ignorează amănuntul care dă contur și precizie liniei mari.

Cine îi va fi cetit lucrările sau îi va fi cercetat manuscrisele cu neastâmpărate adăogiri, suprimări, modificări, sau cine îi va fi cetit scrisorile, care constituiau o permanentă consultare științifică, cerută învățatului său părinte, căci scrupulul impunea lui George

Popovici să fie „absolut sigur”, iar lucrărilor lui să fie „cât mai cu puțință perfecte”, cum însuși scrie, își va explica pentru ce lucrările lui au, chiar atunci când vor fi fost amendate sau infirmate de el sau de alții, înfățișarea unui lucru încheiat.

Cât despre atitudinea lui, în știința vechiului nostru Drept, ea se inițiază din ideea de reacțiune față de romantismul școlii istorico-juridice din ultimele decenii ale veacului trecut, al acelei școli, care explica, prin amintiri și tradiții exclusiv române, spiritul Dreptului nostru cutumiar. „Credința că Dreptul, pe care l-au introdus în Dacia romanii, a rămas acolo – scrie George Popovici – se poate susține numai cu o desconsiderare deplină a firii și a construcției Dreptului român”, sau: „Continuitatea Dreptului roman în Dacia, sub forma tradițională a obiceiurilor, trebuie respinsă”.

Dar contestarea aceasta a romanismului cutumelor noastre juridice, pe care am împărtășit-o și noi și demonstrat-o, într-o lucrare anterioară, lasă, totuși, loc unei constatări, pe care el însuși o schițează și pe care cercetările noastre recente ne-au permis s-o formulăm mai precis și s-o demonstrăm: și anume, constatării că, dacă, în esența lui, Dreptul consuetudinar românesc nu e roman, se pot discerne, totuși, în structura lui, oarecare amintiri romanice. Constatarea acestor amintiri romanice, fie ea chiar schițată fugar de George Popovici, pune la adăpost de excesul absolutului teza aceluiași istoric asupra contestării romanismului tradițiilor noastre juridice esențiale.

Teza lui George Popovici, care refuză Dreptului nostru vechi o origine romană, a înlesnit cercetărilor istorico-juridice românești mai noi o orientare și înspre alte zări decât în spre aceea a Romei și a îngăduit accesul, în literatura noastră juridică, tezei originilor slave. Aceasta din urmă, însă, avea, la rândul ei, să se caracterizeze prin afirmarea prea categorică și exclusivă a slavismului vechiului Drept consuetudinar romanesc și, prin aceasta, avea să întârzie orientarea cercetărilor spre acea direcție, care, credem noi, poate să explice, cel puțin în mare parte, temeiul spiritual al vechii noastre

concepțiuni juridice: direcția antichităților preromane. E drept că George Popovici nu se înșiruie printre susținătorii tezei slaviste, fără rezervă. Dimpotrivă, el ia atitudine față de integralismul tezei originilor slave. Admite numai parțial această teză. Dacă nu o spune în lucrările lui – de altfel, problema aceasta nu a făcut obiectul principal al lucrărilor rămase de la el – o spune clar în scrisorile lui. Scria lui Iacob C. Negruzzi, la 15 februarie 1887, referindu-se la lucrarea lui Ladislau Pic: „Un lucru, însă, ce ar trebui respins este încercarea de a revărsa asupra instituțiilor noastre vechi un colorit cu desăvârșire slav”.

Recunoașterea, pe care o dăm întreagă, pe alocuri, chiar entuziastă – lui George Popovici, nu ne lipsește de dreptul – cred, dimpotrivă, că ea ne dă acest drept de a face discriminări între rezultatele cercetărilor lui și de a le face critica pe care o socotim îndreptățită. De altfel, el însuși și-a corectat unele din ipotezele și din aserțiunile sale, cum am amintit-o, în cursul lucrării de față, și nu și-a cruțat propria-i critică.

Ni se pare că, asupra firului conducător al investigațiilor sale, s-ar putea formula o observație: credem că rezultate s-ar putea dobândi mai întregi și mai veridice, dacă cercetările asupra vechii civilizațiuni juridice românești nu s-ar face fie numai la lumina romanității prezumate a acestei civilizațiuni, așa cum o întreagă școală o făcea, la jumătatea veacului trecut, fie exclusiv la lumina unor influențe și unor împrumuturi culturale slave, așa cum s-a făcut de către unii. Credem că la rezultate mai depline se ajunge prin solicitarea fondului străvechi autohton, care poate fi un izvor – desigur încă puțin cunoscut – de știri.

Argumentarea lui George Popovici, când explică pentru ce nu socotește și cu fondul de viață juridică anterior romanilor, în Dacia, ni se pare că păcătuiește. A afirma – cum s-a mai făcut – că ce va fi fost pe pământul acesta, înainte de stăpânirea romanică nu prezintă nici un fel de interes, fiindcă nu avem știri din vremea aceea, ni se

pare că este tot una cu a nega un fapt, fiindcă nu i se găsește dovada. Lipsa celei din urmă să implice, oare, inexistența celui dintâi? A scrie: „ce știm despre daci e prea fragmentar pentru a putea constata în el embrionii evoluției viitoare” și că „astfel, acele știri rămân indiferente, din punctul de vedere al istoriei Dreptului nostru”, ni se pare că este totuna cu a admite că dacă generațiile străvechi, stăpânitoare a acestui pământ dacic, nu ne-au transmis, pe bronz sau pe marmură, dovada și amintirea vieții lor, e fiindcă această viață nu ar fi existat și, deci, nu ne-au putut-o transmite. Ori, pe aceasta o avem de la ei. Iar în multe domenii se și poate demonstra vechimea ei preromană. Și în domeniul concepțiunii românești despre Drept și dreptate, cercetările întemeiate pe studiul antichităților preromane par făgăduitoare pentru determinarea originalității și originilor tradițiilor juridice românești.

Și, iarăși, nu fără beneficiu de inventar, primim următoarea formulare principială a lui George Popovici, care scrie că „nu Dreptul roman, ci acea „tabula rasa”, pe care au lăsat-o, în urma lor, barbarii năvălitori este fundamentul pe care cursul veacurilor a pus așezămintele românilor”. Ni se pare, în ce privește partea a doua a acestei citațiuni, că lucrul e susceptibil de o îndreptățită critică. Dacă este demonstrabil – și eu cred că e și demonstrat – că nu în Dreptul roman se regăsesc originile vechii noastre concepțiuni juridice, a admite acea „tabula rasa”, pe care au lăsat-o, în urma lor, barbarii, înseamnă, pe de o parte, a concepe năvălirile „barbare” ca pe un iureș, care a lăsat vid în urma lor – atunci când n-au avut acest caracter – și, pe de altă parte, înseamnă, iarăși, a nega un fapt, fiindcă nu i se găsește dovada. Căci ceea ce se știe și s-a demonstrat, în știința noastră istorică, e că, dacă între epoca romană și epoca târzie, a întemeierii statelor românești, a fost un îndelungat lapsus de timp, asupra căruia știrile documentare lipsesc, acest lapsus de timp, însă, acest hiatus documentar, nu a însemnat și un hiatus de viață, nu a însemnat o discontinuitate, în viața acestui popor, o întrerupere,

care să ne îngăduie a afirma că peste trecutul acestui neam s-a putut face, la un moment dat, o „tabula rasa”; și aceasta, fiindcă informația ne lipsește, pentru acel moment dat. Nu se poate vorbi decât de o continuitate între generațiile care se succed.

George Popovici, în cercetările lui și printre luminișurile pe care le-a tăiat în întunericul trecutului nostru juridic, va fi putut, astfel, să-și rățăcească unele încheieri. Dar acestea, chiar și acolo unde aveau să fie amendate sau înlăturate, se impun, întotdeauna, cel puțin prin aceea că ele suscită, cu toată seriozitatea, probleme care se cer dezlegate.

Înlăturând romantismul școlii romanice, definind și mărginind aportul slav în cultura noastră juridică, George Popovici – căruia critica de mai sus nu-i scade din recunoașterea pe care i-o datorăm – rămâne cel dintâi istoric critic al vechii noastre civilizațiuni juridice, un precursor, care a introdus, în această știință, plăcerea de a înțelege, puterea de a discerne și voluptatea de a clasa.

Multe din scăderile istoricului erau firești, într-o vreme când instituțiuni românești fundamentale – iată, de pildă, voievodatul, asupra căruia el a putut formula și aprecieri puțin întemeiate – erau încă nedeplin cercetate și cunoscute, pe atunci. Nici cercetările lui Ion Bogdan, nici acelea, de desăvârșită factură, ale regretatului C. Giurescu, nici numeroasele și atât de bogatele, prin noutatea informației, cercetări ale d-lui N. Iorga, nici alte câștiguri, dobândite, de atunci, și până astăzi – când noi îl judecăm – nu-i puteau fi știute sau nu i-au fost decât în parte știute. Alții au adâncit, de atunci, cercetările de vechi Drept românesc. Dar, deși multe aspecte ale trecutului nostru juridic au fost, de atunci, până astăzi, luminate, deși pasiunea și osteneala altora vor fi proiectat mulți stropi de lumină pe zarea întunecată a trecutului nostru, dacă nu ar fi să amintesc decât de sinteza, în curs de publicare, a d-lui I. Peretz sau de lucrările de strictă metodă și bogată informație ale d-lui Andrei Rădulescu și Șt. Longinescu, deși, de acum câteva decenii, până astăzi, de sub praful

arhivelor se vor fi aflat multe lucruri noi, totuși, pe drumul științei vechiului nostru Drept românesc, mai este atât de mult de străbătut, că, mergând pe drumul acesta, deschis de George Popovici, eu mășor tot ce a pierdut această știință, prin moartea lui, mai înainte de vreme, și simt nevoia unei strângeri de puteri, pentru a se reconstitui, în linii definite, înfățișarea vieții noastre juridice de altădată.

Poate, astfel, se va ajunge la acea sinteză a vechiului nostru Drept românesc, a cărei viziune George Popovici a avut-o, la a cărei întocmire începuse, dar pe care moartea a vrăfuit-o și pe care o așteptăm de la știința românească.

Din acea sinteză se va putea desprinde, în toată lumina, trecutul juridic al acestui neam, acel trecut care are și originalitate, și măreție, și la a cărui evocare avem dreptul să fim sensibili.

(Analele Academiei Române.

Memoriile Secțiunii Istorice.

Seria 3. Tomul 16, 1934-1935, pp. 103-157).

T. Robeanu, trăitor și trăit de poezie

La începutul veacului sângeros, pe fondul încrâncenatei bătălii dintre Nicolae Iorga și discipolii curentelor literare moderniste, s-a ajuns să fie puse „în cumpănă meritele autorilor clasici“ (C. Tonegaru-Fiul, *Cuget clar*, 1936, p. 61), mai ales dacă autorii respectivi erau pe placul sau, și mai grav, prietenii lui Nicolae Iorga.

Printre victimele colaterale ale acestui măcel literar s-a numărat și prietenul cel mai apropiat al lui Iorga, bucovineanul George Popovici, personalitate a vieții politice europene, într-o vreme, istoric novator în istoriografia română, spre vremea vremii, dar în esența lui lăuntrică, poet. Poet predestinat trăirilor poetice, a zvârcolirilor de dincolo de aparența cuvintelor, pe care, de altfel, nici nu prea punea preț, semnându-și rarele texte lirice cu un retorism calamburist, adresat Virginiei Bejan, în 1885, când publica un splendid poem în „Revista Politică“ din Suceava: „Te robea, nu?“ (T. Robeanu).

Poezia lui T. Robeanu înseamnă, pe deplin, direct și cu o deplină onestitate, sufletul bucovineanului George Popovici, dezvăluit printr-o spovedanie baladescă – în măsura în care baladescul înseamnă sfărâmare de cătușe ale sufletului, în care principala problemă existențială o reprezintă vremuirea, deci efemeritatea destinului omenesc, pe care Robeanu, asemeni zeilor antici, la care tot făcea trimiteri, nu o putea accepta. Marele poet bucovinean, în ciuda aparențelor, nu era un „autor clasic“, ci unul

novator și de o modernitate europeană, pe care doar Mircea Streinul avea să o descifreze, propunându-și să scrie studiul „Poezia morții, la T. Robeanu“, studiu prin care să probeze că modelul său de poet este, în fond, precursorul impresionismului timpuriu german. E drept, George Popovici nu pune mare preț nici pe poezia pe care a scris-o (nu egala starea lirică a ființei sale), dar nici pe opera sa științifică, prin care săvârșea un pionierat în istoriografia românească, pe care nimeni nu l-a putut duce până la capăt, nu pune preț.

Robeanu exista dincolo de cuvinte și, dacă îi veți citi cu atenție poemele, veți înțelege că el a pus în brazde „mirabila sămânță“ din care au rodit, într-o superbă continuitate a spiritului, Vasile Bogrea (ca reper, luați poezia „Mors“), Vasile Gherasim și „ucenicul“ său, Lucian Blaga, dar și Mircea Streinul, împreună cu pleiada lui de poeți „iconari“. Stilul baladesc nu-i decât un pretext și un cadru pentru T. Robeanu, ca și pentru Ion Barbu, mai târziu, de a-și desfășura revolta cosmică împotriva Timpului. În fond, așa s-au născut și novațiile lui pe tărâmul istoriei.

T. Robeanu a scris o poezie „căruntă ca o legendă antică“, semn că „destinul generos i-a dat / din cornul său de haruri“ capacitatea de a trăi cuvintele și de a se lăsa trăit de cuvinte. S-a numit George și a fost fiul cărturarului și teologului Euseviu Popovici, profesor de morală la facultatea teologică din Cernăuți, înalt ierarh și deputat în parlamentul vienez și în dieta Bucovinei. Născut în 1832, Euseviu sau Eusebie Popovici a ajuns, în 1892, al doilea personaj al ierarhiei bisericești bucovinene, primind din mâna mitropolitului Silvestru mitra pentru a o purta la liturghie. A scris și publicat „Studiul pregătit pentru întâiul congres bisericesc din eparchia Bucovinei“ (Cernăuți, 1880), „Catacombele romane“ (Candela, 1883), „Facultatea teologică din Cernăuți și celelalte școli teologice ortodoxe răsăritene“ (Candela, 1884), „Allgemeine Kirchengeschichte nach dem mundlichen Vortrage“ (Cernăuți, 1889), „Offener Brief an den Verfasser der

Broschur „Apologie der orthodoxen griechisch-orientalischen Kirche der Bukowina“ Nr. I und II“ (Cernăuți, 1891).

Descendent dintr-o veche familie de preoți cărturari, școlit la Cernăuți, la Innsbruck și la Viena, cu doctorat în drept obținut în 1894, George Popovici s-a dedicat politicii, în care se inițiasă, în vremea studiilor universitare cernăuțene (1881-1886), ca membru al Societății Studențești „Junimea“, apoi, alături de Iancu Flondor, în Partidul Național, care, așa cum s-a putut vedea din cronica anului 1899, alcătuită de Eugen Neșciuc, înregistra izbânzi (deputat în nou înființata „curie a cincia“ vieneză, din 1897; deputat de Câmpulung în Dieta Bucovinei, din 1898), George Popovici având excepționale calități oratorice, iar „cu ele-n valea de la Istru / putea s-ajungă prim-ministru“. În cele din urmă, în 1900 („acum bat ore-ntârziete“, iar „din aburul albastru Dumnezeu a dispărut“), George Popovici pierde alegerile, pierde și poziția în partid (iar „fiecare gând la tine îmi zice c-am murit de mult“), așa că, în 1901, se auto-exilează în România („peste dânsu-n risipire zace lumea lui cea veche“) și, „sfădit cu-o muză“, cea care nici pe la Aron Densușianu, care-i scrie, „nu mai vrea să vie“, gândește să se dedice statutului glorios de om de știință. Pasionat de istorie și cu triplă specializare universitară în drept, George Popovici se impune chiar și în fața năzurosului Nicolae Iorga, care-l iubește și prețuiește fără rezerve, iar A.D. Sturza îl propune, în 17 aprilie 1905, după publicarea, la București, a insolitului studiu „Anul de la Marte în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun“, membru corespondent al Academiei Române. Avea, deja, o operă științifică, încheată din studii la fel de valoroase, precum „Index Zolkiewensis“ (Candela, 1884, 1885), „Opt documente române privitoare la mănăstirea Putna / 1707-1778“ (Candela, 1886), „Vechile așezăminte românești“ (Convorbiri literare, anul XX, nr. 8), „Mihai Vodă și moșnenii din Suharul“, XX, nr. 12), „Cronica lui Ureche despre ocoalele iugaene“ (Convorbiri literare, XXIV, nr. 12), „Runc“, o colecție inedită de documente câmpulungene

(Convorbiri literare, XXV, nr. 12), precum și o mulțime de poezii, risipite prin paginile acelorași „Convorbiri literare“ din perioada 1885-1892, ba chiar și în „Revista Politică“ din Suceava, unde i-a apărut „Voevodul“, opera poetică fiind semnată cu pseudonimul „T. Robeanu“, fără ca „T“ să însemne inițiala unui nume (în epocă, numele de botez, deci George, era socotit nume, iar numele de familie, deci Popovici, se numea prenume).

Ca poet, T. Robeanu, un aparent baladist romantic, în care răzbat ecouri din cântecul preferat al sucevenilor anului 1848, petrecăreți în bolta „Craiul Negru“ („Foaie verde trei migdale, / La crâșmuța cea din vale / Vinu-i bun și oca-i mare, / Crâșmărița – hâdă tare: / Beu voinicii de-a călare. // Foaie verde smeurică, / La crâmuța din vâlcică / Vinu-i rău și oca-i mică, / Crâșmărița-i frumușică: / Beu voinicii de se strică“; cf. Grămadă, op.cit., pg. 247), cu o baladă dedicată celebrului han, „În bolta de la Craiul Negru“, dar și cu alte două de aceeași inspirație, „Cântec vechi“ și „La crâșmuța verde“, aparent baladesc, deci, T. Robeanu a fost trăitor și trăit de poezie, cum o și probează cele două variante, „Icoana Maicii Domnului“ și „Agnes“, pe care le-am alăturat cărții lucrate de Șt. O. Iosif, ale unui poem ciudat, care se rupe discret de romantism și forțează granițele încă neîntrezărite în Europa ale modernismului. Robeanu căuta, se căuta pe sine, dezgustat de lumea „orelor întârziate“, care nu-și mai amintea, în eforturile ei filosofice și pragmatice, că „a fericirii dulce cheie / e-n vin, în cântec și-n femeie“, iar revenirea la simplitate și prin simplitatea discursului liric, de care se lasă adesea ademenit Robeanu, la aparenta simplitate a cântecului țărănesc, e un veșnic recurs la lumină, pentru că dincolo de lumină e deșertăciunea deșertăciunilor, e „ceas de miază-noapte clopotul când sună jalnic“ și când, din gloria clipei, inclusiv din gloria clipelor legendarilor voievozi, doar „goale-n ceas de miază-noapte oasele-i sclipesc în lună“.

Despre Robeanu, pe care Șt.O. Iosif și Dimitrie Anghel l-au

iubit într-atât încât, în 1908, după căutări prin filele risipirii, au izbutit să adune între copertile unei cărți, publicată în „Biblioteca Minerva“, niște „Poezii postume“ (de ce postume? Scrie cineva și... postum?), broșura fiind prefatăată de Nicolae Iorga, despre Robeanu, deci, s-a scris că ar fi fost un Eminescu al Bucovinei, cu trăiri asemănătoare, dar fără să fi fost influențat de opera lui Eminescu. Numai că Robeanu este el însuși în tot ceea ce a scris, iar parvenitismul scriitoricesc specific criticilor literari fără operă îl poate pune, spre compare, alături de oricare mare poet european, inclusiv alături de cei de după el (dacă ținem morțiș, îl putem asemana, uneori, chiar și cu Maiacovski, numai că marele futurist rus s-a născut în 1893, urmând să se rostească, „În gura mare“, mult mai târziu). Există, desigur, în cultura lui George Popovici și o predilecție pentru romantismul religios german, dar și spre impresionismul austriac, așa cum există și la Eminescu, dar cel găzduit de structura lumească, adică veșnica risipire T. Robeanu, s-a mulțumit doar cu sine, pipăindu-se, căutându-se și rememorându-se pe contururile veșniciei, pe „lespezi vechi și slove șterse“ și în „candele ce nu mai ard“. Poezia a fost pentru el vindecare și poate că și un mod de a se purifica, rătăcind pe drumurile noroioase ale realității. Și-a fost (omul? poetul?) un veșnic rătăcitor, mereu nemulțumit de viața umană care i se tot arăta la răscruci, de oasele care luceau inutile în lună, deși ceilalți, și nu el, poetul, au fost murit de mult, încât, la o astfel de răscruce, undeva, prin Ungaria, și omul, și poetul au renunțat la această deșertăciune, George Popovici luându-și zilele într-o cameră depersonalizată de hotel și ducându-l cu sine, cine știe unde, cine știe dacă, și pe poetul T. Robeanu, cu povara de cărți care vor rămâne pentru totdeauna nescrise. Poate că de aceea, și pentru noi sau poate că numai pentru noi, am și avea obligația de a-l reține, odată cu aceste poeme limpezi, proaspete și irepetabile.

„Înzestrat cu îmbelșugare cu cele mai alese facultăți fizice și spirituale, George Popovici ușor s-a putut ridica sus, peste nivelul

mediocrității. Aceste facultăți, cultivate cu pricepere și gingășie în casa părintească și îmbogățite prin educația metodică din școală, formează fundamentul profunde sale erudiții ulterioare. Jucându-se, trecu bacalaureatul și îmbrățișă, cu însuflețire, studiul juridic, pentru care simți o predilecție deosebită. El n-a studiat pentru ca să treacă examenele, ci pentru a pătrunde în disciplina sa. De aceea, afară de Universitatea din Cernăuți, urmă cursuri și la cea din Innsbruck și Viena. Răsplata muncii sale oneste, în decursul mai multor ani, a fost diploma de doctor în drept, obținută la Universitatea din Cernăuți, la 1894...

La anul 1897, George Popovici se află la Viena pentru a-și completa studiile sale. Din liniștea arhivelor colbăite, însă, răsunetul durerosului suspin, ce năbușea din pieptul confrăților săi din Bucovina, îl făcu să tresară și să-l înduioșeze adânc. Greu gemeau, atunci, Românii bucovineni sub jugul unui greșit sistem de guvernare. Glasul poporului necăjit l-a trezit din visurile sale științifice, mânădu-l involuntar pe arena luptelor politice. În primăvara anului 1897, obține mandatul de deputat în parlamentul din Viena, în curia a cincina, de curând înființată.... Românii câmpulungeni, la 1898, l-au ales, în ciuda tuturor obstacolelor, deputat și în camera provincială. Aici i s-a deschis un larg teren de activitate. Înjghebarea impozantului Partid Național și editarea ziarului „Patria“ au fost prima validare a noului curent în viața politică a Bucovinei...

Activitatea sa politică, deși peste măsură de scurtă, a fost foarte rodnică. Folosindu-se de încurcăturile ce se iviseră în cabinetul Bade, George Popovici, sprijinit și de ceilalți deputați români, exoperă, la 1898, clase paralele române pe lângă liceul prim din Cernăuți, satisfăcând, măcar încâtva, cardinalul nostru postulat după creștere națională... Punctul de culminație în cariera sa politică l-a urcat la 1900, când, în delegația austriacă în Budapesta, ținu un fulminant discurs cu privire la rolul Românilor în Tripla Alianță. Prin glasul său, au vorbit peste trei milioane de Români, locuitori în monarhia

austro-ungară. Cuvântarea lui a aflat un viu răsunet în toate ziarele românești, întâmpând, însă, pe șovinii maghiari...

La noile alegeri din 1900, George Popovici, om onest, ce disprețuia orice corupție, nu reuși. Această lovitură deveni și mai simțitoare, când în dirigența Partidului Național se iscară divergențe de păreri, împlând nobilul său suflet de mâhnire și amărăciune... el părăsi Bucovina și s-așeză, la 1901, în București, unde, în bogatele arhive, află recreația cea mai bună...

El a publicat puțin, sigur pentru că se purta cu gândul de a-și rezerva material pentru un op mai mare.

În „Candela“ din Cernăuți, prin anii 1884-86, a publicat: „Index Zolkiewensis“, cuprinzând 8 documente privitoare la mănăstirea Putna.

În „Convorbiri Literare“ au apărut, afară de numeroasele sale poezii, următoarele lucrări de valoare netăgăduită: „Vechile așezăminte românești“, anul XX, nr. 8; „Mihai Vodă și moșnenii din Suharul“, anul XX, nr. 12; „Cronica lui Ureche despre ocoalele iugaene“, anul XXIV, nr. 12; „Runc“, glosă la o colecție de documente moldo-câmpulungene, anul XXV, nr. 12; „Anul de la Marte în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun“, anul XXXIX, nr. 3.

Afară de aceste, îl au încă de autor două articole foarte interesante, și anume: „Starostia sepinicensă“, apărut în volumul „Lui Tit Maiorescu, Omegiu“, la 1900, și „Ordinea de succesiune în moșiile donatice moldovene în secolul al XIV“, apărut în „Prinosul lui D.A. Sturza“, la 1903.

Dr. George Popovici a colaborat la ziarele politice din Bucovina: „Revista Politică“, „Gazeta Bucovinei“, „Patria“ și la „Tribuna“ din Sibiu...

În aprecierea scrierilor sale, puține la număr, dar grele la cumpănă, Academia Română, în sesiunea generală din 17 April 1905, la propunerea secretarului general, dl A.D. Sturza, l-a ales

membru corespondent.

Acestea sunt contururile generale ale unei vieți plină de glorie și strălucire, de dezamăgiri și triste presimțiri. Zicea doar el însuși: „Fără veste fără nume, am să ies din lumea lor, / Nici un ochi de-azur n-a plânge, nu s-a stânge nici o stea; / Numai poate un glas de clopot va-ncerca o tânguire. / Și un dascăl sur și gârbov va rosti un Tatăl-Nostru“. (Iancu I. Nistor, *Junimea literară*, nr. 9/1905, pp. 129-131).

„George Popovici a îmbrățișat în opera sa aspectul întreg al vechiului drept românesc. În încercarea sa de sinteză, de la 1886 („Darea de seamă asupra cărții lui Nicolae Blaremburg“, „dare de seamă“ semnificând, în epocă, recenzie a cărții – n.r.), după ce indică metoda de urmat în studiul vechiului nostru drept și analizează originile și izvoarele lui, aruncă lumină în materia dreptului public, asupra arhondologiei (dregătoriilor) moldovenești, iar în domeniul dreptului privat asupra probelor (analizând așa-numitul jurământ „cu brazda în cap“), asupra jurătorilor și asupra esenței crimei și pedepsei. Diverse studii monografice, rămase în manuscris sau publicate, înainte de această recenzie sau după ea, au aprofundat problemele care formează obiectul ei. Alte studii au lărgit câmpul preocupărilor autorului.

În manuscris au rămas (la Academia Română) studiile „Jurământul cu brazda în cap“, „Republica câmpulungeană“, „Dignitățile și oficiile din vremea lui Alexandru cel Bun“, „Despre elementele dreptului german în organizarea veche a târgurilor românești“, „Orașele moldovenești“, „Oficiul șoltuzatului moldovean“, „Capitanatus moldaviensis“.

Ultimele patru sunt scrise în limba germană“ (Ion Negură, *Revista Bucovinei*, nr. 5/1943, pp. 222-223).

„Pornit din Bucovina lui Eminescu și trăind în umbra covârșitorului lui talent poetic, T. Robeanu vădește, în poezia sa, unele note comune cu cea a marelui său contemporan, fără să putem

vorbi de o influență directă a lui Eminescu asupra poetului nostru. I-au frământat aceleași probleme ale neamului, i-au robit aceleași pasiuni, i-a apăsât același destin tragic al vieții și atunci e firesc ca opera lor să poarte pecete asemănătoare. Dacă literatura română are un Eminescu, afirmam cândva, atunci și poezia Bucovinei îl are pe Eminescu al ei în T. Robeanu“ (Constantin Loghin, *Revista Bucovinei*, nr. 5/1943, p. 211).

„Sfârșitul lui T. Robeanu a fost tragic. Pe când îl știam petrecând în România, o telegramă din Muncaci-Ungaria (actualul Mukacevo-Ucraina – n.r.) anunță moartea, prin otrăvă (morfină), într-un hotel de acolo, a aceluia care nu voia să poarte rușinea „de a nu putea plăti o datorie, pe care n-o făcuse pentru dânsul, ci pentru viitorul poporului nostru din Bucovina, căruia i-a fost lumina cea mai curată și călăuzul cel mai chemat“ (Iorga, *O lacrimă pentru G. Popovici*).

Trupul său a fost transportat și înmormântat la Cernăuți“ (Loghin, *Istoria*, p. 240).

Timpul său nu l-a meritat, tot așa cum nu l-a meritat nici posteritatea. George Popovici și T. Robeanu (cândva am fost sferici și pe deplin fericiți, dar am fost înjumătățiți de Apollo și, de atunci, tot căutam să reunim jumătățile, spune mitul androgenului) zace în două morminte, cum ar spune Leca Morariu; unul este mormântul uitat din Cernăuți, iar celălalt este opera lui deja uitată. Chiar și „Poeziile postume“, adunate de Șt.O. Iosif și Dimitrie Anghel, au dispărut din Bucovina, iar într-o sută și zece ani de la reîntregirea sferei George Popovici și T. Robeanu, prin moarte, nici un bucovinean nu s-a învrednicit, după exemplul ne-bucovinenilor Iosif-Anghel, să-l aducă pe fascinantul poet al Bucovinei acasă, în memorie. Probabil că, în această sută zece ani, în ciuda aparențelor, Bucovina nici n-a mai fost locuită.

Ion Drăgușanu

Tabel cronologic

1863, 8/20 Noiembrie: Se naște, la Cernăuți, George Popovici, fiul preotului Eusebiu Popovici și al Elenei.

1870: Urmează cursurile școlii primare din Cernăuți.

1874: George Popovici, absolvind școala primară din Cernăuți, trece la Liceul german de sub conducerea lui Ștefan Wolf, unde editează, împreună cu câțiva colegi, revista în manuscris „Întreprinderea”.

1882, 28 iunie: Absolvă Liceul, obținând bacalaureatul cu mențiunea „reif”.

1882, 29 iunie: Depune cerere de înscriere în Societatea „Junimea”.

1882, 3 iulie: Este primit în Societatea Academică Română „Junimea”.

1882: Se înscrie la Facultatea de Drept din Cernăuți.

1883: Este secretar al „Junimii”.

1883-1884: George Popovici este ales președinte al Societății „Junimea”.

1884-1885: Face parte din delegația celor 4, care aveau să organizeze festivalul decenal, din 4 octombrie 1885, al „Arboroasei”.

1884: Conferențiază, la manifestările „Junimii”, despre „Deșugubină” – fragment din istoria Dreptului românesc” despre „Diplomatica din vremea lui Alexandru cel Bun” și despre „Megieșii, la Români”.

1884-1885: Publică „Index Zolkievensis” („Sumarul actelor și al inventarelor vechii Mitropolii de Suceava, precum și al scrisorilor oficiale și private relative la interesanta persoană a pribeagului Mitropolit Dositeiu, toate pe atunci aflătoare la Zolkiev, făcând parte din arhivul Principilor Radziwil”), în „Candela” din Cernăuți.

1885, vara: George Popovici participă, în oastea imperială, la manevrele din Stanislau.

1885: Publică „Poesii populare din Moldova”, în “Convorbiri Literare” (Anul XVIII, 1885, nr. 11, pp. 455, 456) , semnate G. T. Popovici.

1885-1886: În semestrul al doilea, este președinte al comisiei literare.

1886: Publică „Opt documente românești privitoare la Mănăstirea Putna (1707-1778)”, în „Candela” din Cernăuți.

1886: publică „O scriere nouă asupra vechilor noastre așezăminte – Dare de seamă critică asupra cărții: Essai compare sur les institutions et les lois de la Roumanie, depuis les temps les plus recules jusqu’ à nos jours, par Nicolas Blaremborg, 1886, in 8°, 807 pag.”, în „Convorbiri Literare” (Nr. 8, anul XX, din 1 noiembrie 1886, pp. 662-688).

1887: Publică „Liuzi între călărași” și „Mihai Vodă și moșnenii din Sularul – o încercare interpretativă”, în „Convorbiri Literare”.

1888, 24 iulie: Capătă absolutoriu la Facultății de Drept din Cernăuți și pleacă, în același an, la Innsbruck, pentru a-și continua studiile, dar o boală grea nu-i permite să urmeze cursurile, vreme de aproape doi ani.

1890, martie: Este studentul reputaților profesori Schiffner, Zallinger, John, Schuller, Nilles și Gegenbauer.

1891: Publică „Cronica lui Ureche, despre ocoalele jugaene”, în „Convorbiri Literare” (Nr. 12, XXIV, 1 martie 1891, pp. 1009-1023) și „Runc – Glosă la o colecțiune inedită de documente moldo-câmpulungene”, în „Convorbiri Literare” (Nr. 9, XXV, 1 decembrie

1891, pp. 705-716).

1893, 25 februarie: „Junimea” îi acordă titlul de „membru emerit”.

1894, 18 iunie: Își ia doctoratul juridic, la Innsbruck, diploma fiind semnată de Dr. Skedl, decan, Dr. Schuller von Libloy, promotor, Dr. Friedrich von Kleinwaechter, rector. George Popovici era al 278-lea doctor, promovat de Universitatea din Cernăuți.

1894: Publică „Starostia Sepinicensa – Notiță privitoare la istoria vechii organizațiuni a Moldovei de Sus”, în „Omagiu lui Titu Maiorescu”.

1897: După o călătorie de studii la Viena, Innsbruck și Berlin, desfășurată la începutul anului, se întoarce la Cernăuți, pentru a lua activ parte la lupta electorală.

1897, 4 martie: George Popovici a fost ales, cu o covârșitoare majoritate de voturi, 597 din 625, în Parlamentul imperial, „în noua curie a V-a, și anume pentru partea sudică a țării, cu ținuturile Storojinețul, Siretele, Rădăuții, Suceava, Gura Humorului și Câmpulungul”.

1897, 2/14 iulie: Apare primul număr al gazetei „Patria”, sub conducerea lui Valeriu Braniște, drept expresie a radicalismului politicianilor tineri din Bucovina, strânși în jurul lui George Popovici și Iancu Flondor.

1897, octombrie: Propune Parlamentului imperial întemeierea unei Curți de Apel în Bucovina.

1897, 2/14 noiembrie: „Junimea” îi conferă statul de „membru de onoare”.

1897, 14 noiembrie: George Popovici reprezintă pe țăranii români din imperiul habsburgic în „Adunarea țăranilor”, la Viena.

1898, 29 martie: În Parlamentul imperial de la Viena, George Popovici „cere respectarea intereselor populației rurale, la arendarea pământurilor aparținând fondului bisericesc greco-oriental din Bucovina”.

1898: După o campanie electorală vie, George Popovici câștigă alegerile pentru Dieta provincială a „Ducatului Bucovinei”.

1898: Moare Virginia Bejan, fata lui Dionisie Bejan, logodnica lui George Popovici.

1898: Colaborează la „Enciclopedia Română”, publicată de Dr. C. Diaconovich, vol. I (Sibiu, 1898), cu capitole din vechiul Drept român.

1899, 26 mai: La sesiunea Delegațiunii comune a monarhiei habsburgice, de la Budapesta, George Popovici ține un strălucit discurs, militând pentru intrarea Regatului Român în Tripla Alianță și avertizând asupra pericolului rusesc.

1900, primăvara: George Popovici refuză să mai participe la lucrările Dietei țării, ca protest față de politica de concesiune și așteptare, dusă de bătrânii politicieni bucovineni.

1900, 12 decembrie: George Popovici pierde alegerile în curia a V-a pentru Parlamentul imperial, în favoarea inspectorului școlar Demeter Isopescul, sprijinit de guvernatorul Bourguignon, plecând, ulterior, la București, împovărat de datoriile făcute pentru campaniile electorale la care participase.

1901, 26 mai/8 iunie: George Popovici se căsătorește, la București, cu Maria Șendrea, fiica fostului ministru și profesor universitar, Ștefan C. Șendrea.

1903: Publică „Ordinea de succesiune în moșiile donative moldovene, în veacul al XIV-lea”, în volumul „Prinos lui Sturdza” (București, 1903).

1903: Publică „Anul de la Martie în timpul lui Alexandru cel Bun”, în „Convorbiri Literare”, apoi nota „Căderea ipotezei anului de la Martie”.

1904: Colaborează la „Enciclopedia Română”, publicată de Dr. C. Diaconovich, vol. III (Sibiu, 1904), cu note de Diplomatieă românească.

1905, 11/12 iulie: „Într-un han din orașelul unguresc Munkacs,

se frânse o putere, la începutul zborului” (George Fotino).

1905: Nicolae Iorga publică tableta literară „O lacrimă pentru George Popovici”, scrisă în 16 iulie 1905, în „Sămănătorul” (Anul IV, No. 3, 24 Iulie 1905).

1908: Șt. O. Iosif publică „T. Robeanu – Poezii postume” (Biblioteca „Minerva”, Nr. 6/1908), cu o prefață de dl N. Iorga.

1908: George Bogdan-Duică publică o frumoasă cronică a cărții „T. Robeanu – Poezii postume”, în „Luceafărul” (Anul VII, nr. 23/1908, pp. 555, 556).

1909: „Junimea Literară” din Cernăuți publică trei inedite de T. Robeanu.

1926: Leca Morariu publică textul conferinței sale „Un cântăreț al Sucevii: T. Robeanu”, 19 pagini tipărite și una de copertă însemnând o vagă contribuție bucovineană întru memoria lui T. Robeanu.

1935: George Fotino publică studiul monografic „George Popovici, un istoric uitat al vechiului drept românesc”, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice” (Seria 3. Tomul 16, 1934-1935, pp. 103-157).

1937: Traian Chelariu în introduce pe T. Robeanu în broșura „Pagini de antologie din poezia bucovineană”, care valorifica o conferință ținută la radio (Editura „Arta”).

Argumentul George Popovici

Pentru că s-a încetățenit, chiar și în cultura mondială, tentația de a judeca totul din perspectiva epocii noastre și, deci, în baza notorietăților care ne sunt accesibile și pentru că identitatea lirică T. Robeanu ține de perspectivele epocii lui George Popovici, am considerat că un recurs la personalitatea plenară George Popovici este obligatoriu, așa că am ales, din opera lui științifică, pentru a-i contura individualitatea lirică, studiile „Runc. Glosă la o colecțiune inedită de documente moldo-câmpulungene”, publicat, pentru o foarte singură dată, în „Convorbiri Literare” (Anul XXV, No. 9, București, 1 decembrie 1891, pp. 705-716), și „Cronica lui Ureche despre ocoalele iugaene”, publicat în aceeași revistă ieșeană (Anul XXIV, nr. 12, 1 martie 1891, pp. 1009-1023) studii care pornesc de la două „fosile lingvistice memoriale”, „runc” și „ocol”, din ambele simțîn cum „sare o scânteie, în al cărei străfulger devine vizibil un nou fir de legătura dintre Roma și cultura noastră”.

Există, desigur, o limitare în timp, datorată perspectivei epocii lui George Popovici, pentru legătura vizibilă, în care vechea Romă devine reper fundamental, deși, așa cum preciza George Popovici, într-o notă de subsol, legătura duce mai ales spre latina vulgară, pe care o vorbeau mulțimile. În cultura europeană, iar George Popovici era un cărturar european desăvârșit, după cum o confirmă și biografia săi (Iorga, Iosif, Fotino, Budai-Deleanu), dar și aria bibliografică a fiecărui studiu istoric (în cazul de față, pe lângă argumentele,

moștenite în limba latină sau în cea germană, din operele unor Varro, Columella, Plinius, Palladius, Hippo Augustin, Cato, Bielz, Bruner, Du Cange, Schroeder, Wartmann etc. sau din „Monumenta Boica”, „Monumenta Germaniae”, George Popovici ia în discuție și argumentele culturii românești, reprezentată de Gaster, Xenopol, Bumbac, Frunzescu, Radian, Ionescu, dar și de relicvele de datină din munții Bucovinei, pe care le numește „literatură poporană” și nicidecum populară), în cultura europeană, deci, încă nu se iviseră nici mărturiile și nici interpretările care să deschidă ferestrele spre culturile europene anterioare celor grecești și romane, pelasgă și hiperboreică, iar George Popovici, deși fascinat de mit, încă nu putea îndrăzni descifrarea mitului decât prin etimologii. Ceea ce, atunci, era și corect.

Tentația romanității, chiar și în cazul studiilor sale despre istoria dreptului la români, în care iarăși se folosește de termeni românești, care își au rădăcina etimologică în latina populară („Asemenea indicii există, în bună parte, și pentru vechiul drept român. El are, netăgăduit, multe rădăcini în dreptul roman, cu deosebire în cel vulgar, și arată, și în ulterioarele sale dezvoltări, un caracter romanic, dacă facem abstracție de întocmirile politice, în care s-au manifestat timpuriu influențe străine”, susține el într-o altă notă de subsol), este, în fond, o tentație identitară etimologică, cu țel temeinic premeditat și care nu lasă loc pentru aventurări în imaginație, care să-i favorizeze identificarea rădăcinii primordiale. George Popovici evită, de regulă, mitul, în ciuda faptului că face, într-un singur studiu („Runc”), o dublă legătură cu divinitatea secundară Dea Runcina, pe care o găsește și la Hippo Augustin, dar și în reminiscențele de Datină din Fundu Moldovei, și că face trimiteri indirecte și discrete spre... Dea Cosânceana, pe care o moștenim drept Ileana Cosânzeana, sau spre Dumnezeu-Timpul, reprezentat de Cerb (Capricorn) nu doar în mitologia românească, ci și în cea universală.

Rădăcina etimologică pentru toponimul „Runc”, descoperită de George Popovici în verbul „runcare” și în substantivele „runcatio”, „runcator”, „runco”, probează și o intuiție semantică de excepție, dar și o strategie cognitivă pe măsură. George Popovici, trăitor și trăit de poezie în identitatea T. Robeanu, trăia și cuvintele, iar dezvăluirea acestei viețuiri s-a făcut, treptat, în toate studiile lui științifice. Din nefericire, el nu a mai avut vreme să-și desăvârșească opera științifică fundamentală, cea referitoare la istoria dreptului românesc, și nici nu s-a mai găsit, ulterior, altcineva care să o facă, golurile de erudiție de mai târziu fiind datorate izolaționismului gomos într-o spiritualitate izolată și suficientă, cultura română refuzând, practic, spații spirituale uriașe, începând de la cel al civilizațiilor pre-totemică și totemică și terminând cu cel al „principiului despre supremația puterii clericale asupra statelor”, care ne re-îmbrânțește în preistorie.

Fără să cerceteze fondul mitologic european (iar în recuperarea etimologiei toponimului românesc „Runc”, asta face), George Popovici știa că vechiul drept al românilor venea dintr-un drept cu vagi popasuri „în dreptul roman, cu deosebire în cel vulgar”, iar teoria lui, fără să fi fost supusă, ulterior unor dezbateri serioase, își menține valabilitatea, în condițiile în care „dreptul vulgar” roman este, de fapt, dreptul pelasg, legile belasgine sau pelasgine, care definesc Datina, și nu „belagine”, cum a grafiat Pythagoras, însemnând credințe vechi, dobândite prin ritualuri și mistere și care au o valoare morală și educativă mai mare și mai de durată decât regulile de drept, instituite de stat, după cum menționa Platon.

Încălcările legii, deci ale Datinii, se sancționau de județul conducătorului obștesc. Din nefericire, „legile se cântau, ca să nu se uite” (Aristotel), refuzându-se consemnarea acestora în scris (Cezar). Asta înseamnă că nu le putem afla direct, identificarea fiind posibilă doar cu ajutorul intermediarilor, cel mai credibil fiind Homer, care

descrie o civilizație pelasgă încă unitară, cea din vremea sa (cca. 800 î. H.) și cea din vremea războiului troian (cca. 1193-1183 î. H.) pe care numai noi, românii, o mai moștenim drept datină, prin obiceiuri și prin tradiție.

În vremurile acelea ancestrale, „răscumpărarea gâtului”, cum este numită răscumpărarea vinovăției de omor în dreptul valah, sau „răscumpărarea unui omor”, cum este numit actul juridic în „Iliada” se face la fel. Scrie Homer:

„Gloata s-adună-ntr-un loc în sobor, între doi e o sfadă,
Dânșii se judecă pentru răsplata cu care să fie
Răscumpărat un omor. I-asigură unul că dase
Plata, o spune-n vileag celălalt că nimic nu primise;
De-asta vor ei amândoi ca județul s-aleagă de crede,
Oamenii strigă, fac gură, fiind pentru unul sau altul,
Crainicii însă-i opresc și fac liniște.
Judecătorii șed la județul lor sfânt pe treptele netede de piatră,
Ia fiecare în mână toiagul strigacilor crainici
Și se ridică-n picioare și judecă după olaltă.
Stau între dânșii talanții, doi bulgări de aur, răsplata
Județului care, rostind judecata, mai drept o să fie”
(*Iliada*, XVIII, 486-497).

În Polonia, în satele vlahe ale anului 1334 î. H., nici un locuitor nu putea fi judecat după legea polonă, ci după legea „cea din veac”, românii spunând: „Duceți-mă la domnul meu, fiindcă eu posed dreptul valah!” (Augustyn Maciey). Mai precise, mai apropiate de textul homerian prin detalii, documentele moldovenești precizează că răscumpărarea capului se face „după legea românească”, numită „valaskim” (*Documente*, 1, 369-370), județul, adică boierii din sfatul domnesc, ținând „în mână toiagul strigacilor crainici”, după datina străveche.

Răscumpărarea vinovăției pentru omor prin plata unor bani este, ca și în vremurile troiene, o practică în exercițiul dreptului valah până pe la anul 1700 al istoriei românilor. Din sumedenia de documente similare textului homerian și care demonstrează că, în materie de răscumpărarea vinovăției pentru omor, legile belasgine supraviețuiesc prin dreptul valah (valaskim) o să aleg doar câteva, răspândite în timp și dând consistență tradiției.

În 20 decembrie 1431, în fața scaunului domnesc de judecată al voievodului Moldovei s-a prezentat „Giurgiu din Tămârtașință” (Șoldănești) pentru a răscumpăra o crimă săvârșită pe teritoriul său obștesc. În urma sentinței, „a rămas Giurgiu să-și răscumpere gâtul de la noi. Și pentru această gloabă, acest Giurgiu a dat înaintea noastră partea sa din sat din Tamârtașinți slugilor noastre Balotă și Oancea, și ei l-au răscumpărat din această gloabă” (*Documente*, 1, 95). Deci, pentru că Giurgiu nu avea bani, el cedează teritoriul obștesc boierilor Balotă și Oancea, care plătesc și-l răscumpără „din această gloabă”, care, așa cum vom afla din documente târzii, se numea „adetul morții de om din veac”, iar ulterior „hultamo județului”.

În 14 octombrie 1473, avem un alt caz de „răscumpărare a gâtului”, vinovăția fiind lăsată moștenire urmașei, Ilca, fiica stolnicului Petrea Ponici. Cum Ilca „nu a tăgăduit această moarte a lui Andriță, pe care l-a ucis Petrea Ponici, tatăl Ilcăi, ci s-a ridicat... și a plătit în mâinile slugii noastre, pan Petrea Stolnic, moartea lui Andriță”, responsabilitatea crimei a fost anulată „prin tocmală bună și înțelegere și pace veșnică” (*Documente*, 1, 398, 399), „precum este adetul morții de om din veac” (Bălan, III, 5).

Și mai târziu, în 7 august 1696, dreptul valah funcționează precum legile pelasgine din vremea războiului troian, neamul Tolovenilor din Pojorîta plătind pentru „ace moarte” ce a făcut-o

unul dintre ei „fără nici un cuvânt să aibă a da gloabă care se chiamă hultamo județului, 30 ughi (ducați ungurești) și 12 oi negre breză cu 12 mei negri breji” (Stefanelli, 15, 16).

Deci, în 1193-1183 înainte de Hristos, conform legii pelasgine, „răspłata județului” consta în „talanți, doi bulgări de aur”. Peste aproape trei mii de ani, pentru aceeași crimă, în baza aceleiași legi, dar care se numește, acum, în 1696, „valaskim” sau drept valah, se dă „gloabă care se cheamă hultamo județului, 30 ughi” (ducați ungurești) și 12 oi cu miei. Toate neamurile europene, deși pornesc în istorie cu o aceeași lege (Licurg a stabilit legile grecești pornind de la legile belasgine, iar romanii pornind de la legile grecești), deși reprezintă sinteze etnice ale acelorași componente, abandonează datina, o datină care rămâne vie în teritoriul carpatic până foarte aproape de vremurile noastre.

Fără îndoială că argumentele de mai sus, corelate cu altele și altele, pe care doar un cărturar de talie europeană, precum George Popovici, le putea identifica ar fi novat nu doar istoria românilor, ci și descifrările de ritual și de mister, pe care le presupune o civilizație, precum cea pe care o moștenim doar noi, românii, pentru că suntem mai conservatori decât alții. În acest conservatorism, pe care îl remarcă și Plinius cel Bătrân, s-au păstrat și rudimente de mit-mister, precum cel al „detaliilor demonologice”, cum îl numea Popovici, deși era doar al detaliilor de religie naturală, în care armonia universală se dezvăluia prin armonii semantice vagi (limbajul ritmicității sau al îngerilor, cum avea să-l numească regele David), care vizualizau caleidoscopic idei, tentații ale minții și ale sufletului, în răzvrătirea lor firească împotriva timpului. „A codrilor crăiasă”, deci împărăteasă, la un popor care nu a avut niciodată împărați, o desemnează pe cosângeana creștină, care „paște cerbii sus”, pe runcul cerului, acolo unde „seara, într-amurg”, Capricornul

devine simbolul morții și învierii aparente a Timpului. Subiectul e larg, îl găsim drept „străfulger vizibil” în multe dintre textele lirice ale lui T. Robeanu, și are nevoie de un spațiu distinct pentru a fi luat în discuție. Dacă am apelat, în treacăt, la „literatura poporană”, asupra căreia atenționează George Popovici, am făcut-o pentru că „scânteiele” lirice de acest fel caracterizează și baladescul operei lui T. Robeanu. Din nefericire, noi nu mai avem cultura necesară de a înțelege și de a trăi simbolistica aceea deja veche și semantica ei caracteristică, în care coordonatele multi-semantice ale limbajului ritmicității încă s-ar mai putea auzi. Pentru că, dincolo de faptul că Robeanu este, în poezia sa, „plastic ca un sculptor” (Bogdan-Duică), și statutul său real de istoric și chiar de filosof al culturii conturează o lume care nu poate fi descifrată de diletanți, ci doar de închinători, adică de inteligențe care au ucenicit întru identificări și înțelegeri.

În cel de-al doilea studiu, pe care îl voi folosi ca argument, George Popovici pornește de la o altă „fosilă lingvistică memorială”, descoperită în primele pagini ale „scrierii anilor” (asta înseamnă „letopiseț”), de către Grigore Ureche, „ocol”, termen confundat de istoriografia vremii, inclusiv de admirabilul Xenopol, cu întărirea urbană, deși cuvântul desemna un arondisment rural, aflat în subordinea curții dregătorului domnesc din acel târg („Timpul lui Ureche a întrebuițat cuvântul în acest înțeles”). Și tot Ureche, prin cele două rânduri de cronică, pe care le citează Popovici, iscă dezbaterea despre Iuga Vodă și Iurg Coriatovici și despre faptele lor străvechi, pe care istoricul bucovinean o lămurește pentru totdeauna.

George Popovici avea un deosebit simț al limbii, ca să nu spun un instinct atavic al înțelesului real al fiecărui cuvânt, un înțeles care evoluează sau degenerază în timp, iar darul acesta înăscut îi era de mare folos și ca istoric, și ca poet.

În domeniul creației, deși ființa creatoare este distinctă, ea nu poate fi delimitată de complexitatea omului, tot așa cum un eșantion de creație nu poate fi judecat cu ignorarea operei întregi. Acesta este, în fond, motivul scrierii acestui argument, în baza trimiterii la două texte, în egală măsură de cercetare și de creație (presupune dinamism, imaginație, forță asociativă, nu doar erudiție), din opera științifică a lui George Popovici. Pentru că, oricât de discret ar fi fost George Popovici în legătură cu sine, dinspre el mult mai distinct se conturează identitatea lirică T. Robeanu.

Ion Drăgușanul

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 9. București, 1 Decembre 1891. **Anul XXV.**

R U N C

GLOSĂ LA O COLECȚIUNE INEDITĂ DE DOCUMENTE MOLDO-CÂMPULUNGENE

n nomenclatura topică, întâlnită în partea montană a Bucovinei, numirea *Runc* apare frapant de des⁽¹⁾. În revistă fugace, culegem de pe teritoriile a șaisprezece sate carpantine vre-o treizeci și trei de casuri⁽²⁾.

Dar cercul teritorial, în care denumirea este răspândită, nu rămâne închis în limitele munților Bucovineni⁽³⁾. El este mult mai larg. În periferia lui cad toate provinciile locuite de Români⁽⁴⁾.

RUNC

Glosă la o colecțiune inedită
de documente moldo-câmpulungene

În nomenclatura topică, întâlnită în partea montană a Bucovinei, numirea Runc apare frapant de des¹. În revistă, fugace, culegem de pe teritoriile a șaisprezece sate carpatine vreo treizeci și trei de cazuri².

Dar cercul teritorial în care denumirea este răspândită nu rămâne închis în limitele munților bucovineni³. El este mult mai larg. În periferia lui cad toate provinciile locuite de români⁴.

¹ Fenomenul îl aflăm remarcat și în V. Bumbac, *Schițe de excursiuni feriale*, Revista Politică, An V, No. 16, 17, în o notă subliniară.

² După excelenta hartă a Institutului Geografic Militar din Viena: În Gura Humorului – Runcul Largei, Runcul lui Ochian; Capu Câmpului – Dealul Runc; Stulpicani – Runcul Tochin, Runcu; Slătioara: Runcul Tăutului; Frumosul – Runcul Cadoi; Vama – Runcul Focșu, Runcul Ariniș, Runcul Porcului; Prisaca – Runcul Prisacei; Câmpulung – Runcul, Runcul Corlățan; Moldovița – Runcul, Runcul Boul; Sadova: Runculeț; Fundul Moldovei – Runculeț, Dealul Runc, Runculeț; Breaza – Runcul; Valea Putnei – Runcul Poștei; Valea Seacă – Runcul, Runcul dos; Ciocănești – Dealul Runc; Dorna – Runcul Rusca, Runcul, Runcul Candrenilor, Runcu, Runc, La Runc, Runcul, Runcul. Cercetări locale ar scoate la iveală un număr mai mare încă. În Fundul Moldovei, de unde harta înseamnă trei Runcuri, în realitate se află vreo șase.

³ O regăsim, pe alocuri, și în diferite alte părți ale Ducatului, de exemplu în teritoriile satelor Vicovu de Jos și Horodnicu de Sus (vezi Harta Institutului Geografic), la Putna (informațiune din partea d-lui supraforestier Ulric din Horodnic), la Crasna (împărtășire particulară), și în Prevorochi (Wickenhauser, die Urk d Kl Moldowiza, Wien 1862, 222)

⁴ Ajunge o ochire în, de exemplu, Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic*

Este semnificativ faptul că, în confinele multora din amintitele complexe comunale, situate în Carpații Bucovinei, se poate constata existența unei pluralități de Runcuri. În hotarele satului Fundul Moldovei, am aflat vreo șase, în Dorna nouă, în Moldovița trei, în Ciocănești două, în Vama cinci⁵. Fenomenul indică că denumirea n-a putut fi imprimată respectivelor puncte topice în valoare de nume proprii. Ea cată să fi fost atribuită în funcție de apelativ.

În regiunea despre care vorbim, locurile numite Runc sunt aproape exclusiv dealuri. Dar această coincidență, chiar dacă ar prezenta un paralelism desăvârșit, nu este decât accidentală; ea nu stă în vreun *nex causal* cu înțelesul cuvântului. Este, în genere, imposibil a presupune că runc are un termen care ar exprima configurația locală. Runcul Secăturilor⁶, de exemplu; Runcul Ariniș⁷, Runcul Boul⁸ sunt, sub raport configurațional, dealuri și anume de felurite forme; Runcul Sacarelor cuprinde fața unui deal și o parte din șesul învecinat⁹; Runcul horodnicean este o terasă; cel de la Putna parțial o văgăună. În județul Prahova, întâmpinăm numele Runc, legat de o vale¹⁰. Iar Runcurile la care răspund teritoriile a sate întregi¹¹, prezintă în un singur cadru multiple variațiuni de configurație. Vedem

al României, Buc. 1872, 41; Radian, *Despre județul Bacău* (Buletinul Societății Geografice Române, An IX, 48); Filip, *Notițe geografice asupra Olteniei* (Buletinul Societății Geografice Române, An VII, 90); Lahovari, *Dicționar Geografic al județului Argeș*, Buc. 1888, 132; Ionescu, *Agricultura română din județul Mehedinți*, Buc. 1868, 110 sqq; Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenburgens*, Hermannstadt 1857, 601.

⁵ Cifre mai mari decât le dă harta și datorate unor informații primite de la persoane locale. Amabilele împărțiri ale acestora (d-nii R. Bârgăoan, paroh, Ciocănești, M. Ciupercovici, forestier, Fundul Moldovei, E. Lewicki, forestier, Moldovița, N. Lomicovschi, paroh, Vama, D. Popescu, paroh, Gura Humorului, V. Zurcan, învățător, Dorna) le am în vedere oriunde mă refer la un chestionar.

⁶ Fundul Moldovei

⁷ Vama

⁸ Moldovița

⁹ Fundul Moldovei

¹⁰ Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic*, IX

¹¹ Frunzescu, 41

că formațiunea topică, departe de-a fi un punct unificator, arată, din contra, divergențe incompatibile. Nu aici vom putea, deci, bănuî substratul comun al noțiunii.

Semnificarea cuvântului runc trebuie să-și aibă locul în o altă grupă de idei.

Lexicografia indigenă nu ne vine întru ajutor. Cuvântul nu se află înregistrat în coloanele ei.

Din literatură cunoaștem numai două aprecieri etimologice, accidentale amândouă și nule în privința elucidării.

Xenopol¹² află cuvântul enigmatic și este dispus să admită în el o religie dacică.

Gaster¹³ îi contestă romanitatea, fără a preciza unde cuvântul trebuie încetățenit.

În ambele cazuri, înțelesul cuvântului rămâne un copil pierdut fără urmă. Dar acest nimb de adânc mister este numai reflexul unei nedumeriri individuale. În realitate, originea fonetică a expresiei și chestiunea ideologică sunt de o evidență perfectă.

Primii stâlpi de drum conducători sunt puși în scrierile autorilor romani, mai cu seamă în ale celor geoponici.

Acolo ne întâmpină verbul „runcare” și substantivele „runcatio”, „runcator”, „runco”.

La Varro, Columella, Plinius, „runcare” apare în contexte unde înseamnă a plivi buruienile din holdele adulte și de pe straturi¹⁴. „Runcatio” este săvârșirea acestui lucru agrest¹⁵, „runcator”

¹² Xenopol, *Teoria lui Rossler*, Revista pentru Istorie, Arheologie și Filosofie, An II, vol. IV, 556

¹³ Gaster, *Nomenclatura topică a județului Vâlcea*, Buletinul Societății Geografice Române, An. VI, 137

¹⁴ Varro, *De re rustica*, I, 30; Columella, *De re rustica*, II, 3; Plinius, *Naturalis historia*, XVIII, 21, 47

¹⁵ Columella, II, 12. 6 , 12. 9, 9. 18. Plinius, XVIII, 21

săvârșitorul¹⁶. Celebrul episcop din Hippo Augustin (m. 430), în epocalul „De civitate dei, libri XXII”, prima formulare sistematică și admirabil de energic concepută a principiului despre supremația puterii clericale asupra statelor, istorisește, în un capitol plin de sarcasm, că desburuienirea arăturilor era pusă sub patronajul unei speciale divinități subalterne, numită Dea Runcina¹⁷.

La Cato¹⁸ verbul revine. Dar aici runcația nu se referă la purificarea holdelor. Efectul ei, după contextul de acolo, este curățirea de spini a unui loc. Palladius¹⁹ indică instrumentul întrebuințat la astfel de operațiuni și îl numește „runco”.

Iese, așadar, în relief ca semnificație mai abstractă stârpirea de plante, în stop teri-cultural.

A subsuma aici și desarborirea, despădurirea pentru câștigarea de locuri arabile sau de pășune, este tot ce poate fi mai aproape și mai firesc.

Dar, în această privință, tezaurul decimat al latinității antice nu oferă dovezi textuale.

Cu atât mai mult, însă, latina medievală. În glosarul ei, verbul „runcare” înseamnă a lăzui, iar substantivele runcus, roncale și încă vreo câteva alte nuanțe sunt cuvinte ce se traduc prin laz, curățitură.

Dovezi:

Un document baiovar fragmentar²⁰, scris către sfârșitul secolului al șaptelea sau la începutul celui următor²¹, începe astfel: „quantum praecium venditoris ad emtoris de presente acceperunt

¹⁶ Columella, XI, 3. 19

¹⁷ Augustin, *De civitate dei*, IV, 8, cf. Servius ad Georg I. 12, Huschke Jurisprudentiae anteiustinianae, ed. Ter. 4

¹⁸ Cato, *De re rustica*, II. 4

¹⁹ Palladius, *De re rustica*, I. 43, 3

²⁰ *Monumenta Boica*, XXVII. Mon. 1829, Colect. Nova I, 5

²¹ Bruner, *Zur Rechtsgeschichte de rom. u germ.*, Urkunde, Berlin, 1880

et rememoratum runcum tradiderunt emptori demenio in perpetuo possidendi”.

Din o diplomă a regelui longobard Aistulf, din anul 753, notăm excerptul: „Quodsi in ipsis silvis roncarea fecerit aut si peculia pabulaverit”²²; iar din alta, a regelui Desideriu: „terra, silva, roncara et prata, insimul ad mensura justa”²³.

În capitala Remediu, „Dispozițiuni penale, emise c. 800-806”²⁴ pentru dieceza Curiensa”, de Remediu, semi-suveranul episcop al ei, aflăm un specimen în articolul prim („De dominicis diebus et reliquis festivitatis”): „De opera vero quae abstinere decrevimus, iste sunt: arare, secare, excutere vannare, vineam facere, roncale, sepe, nogarios battere, lovellone collegere, lavendarias cosire, cerbissa facere, falce batere fabricare vel aliud magisterium facere et reliqua horum similia”²⁵.

În anul 856, februarie 25, un oarecare Haycho, pentru a salva libertatea fiilor săi, face o donație mănăstirii St. Gallus: „tradidi videlicet ad Hasumwanc ipsa marca adherentem runcalem i Lobam etiam et amplius continentem ex conditione, ut ipsi (sc. liberi) illic resideant et ibi laborant tempus vite suae”²⁶.

Din o diplomă, emanată în anul 1027 din cancelaria împăratului german Conrad II, spicuim: „de eadem corte cum capella ejusque dote cum omnibus suis appendicibus in integrum omnibus runcis

²² Du Cange, *Gloss med. et inf. latin*, Ed. Favre, voc Runcalis. Dar Du Cange introduce citările relative la Runcalis prin o definiție greșită. Excerptele aduse de el arată, evident, că e vorba de locuri lăzuite, iar nu de câmpuri de au fost purificate.

²³ Du Cange, voc. Runcalis (runcora).

²⁴ Schroeder, *Lehrb. d deutsch. Rechtsgesch.*, Leipzig, 1889, 236, cf. Bruner, *Deutsch Rechtsgesch*, I, Leipzig, 1887, 364 sq.

²⁵ *Monumenta Germaniae*, Legum T. V. 442, Ed. Zeumer; 182, Ed. Haenel.

²⁶ Wartmann, *Urkundenbuch der Abtei Sanct Gallen*, II, Zurich, 1886, 65.

novis cum suis intimis decimis, manso I”²⁷.

Iar un document al contesei Matilda, din anul 1096, contribuie: „de terra partim laboratoria et partim cum silva, quae inter runco (ra) deputata”²⁸.

Muratori a găsit și un act inedit ferrariens (anul 1113), cu dispozițiunea: „terram autem illam, quam roncabo, frui debeo per annos tres; postea reddam terraticum”²⁹.

De mai puțin interes sunt excerptele din două documente, din edițiile benedictine ale lui Du Cange, anul 1142: „cum omnibus runcis et silvis, quae sunt juxta meam portionem” – anul 1184; „St. Mariae de Abbatia ubi jacere vollo relinquo runcos meos”³⁰.

Dar din rândurile unei diplome din anul 1235 iese la iveală, în pipăită plasticitate, semnificațiunea ce o urmărim: „de decima de omnibus runchis omnium nemorum sive boscorum St. Zenonis, tam de illis runchis, qui iam facti sunt quam de illis qui adhuc in futuro fient”³¹.

Adăugăm încă un citat, din statutele din Vercelli: „item quod habeant precipua mina prata, que sunt extra nemora, et omnes ronchos et terram cultam et vineas, quas ipsi comites et domini et prior predictus nomine ecclesie tenere” și un excerpt din Statuta Cadubru: „ordinamus quod aliquis terrigena, forensis, non sit ausus

²⁷ Du Cange, voc Runca. Forma admisă de Du Cange nu are întemeiere. Semnificația propusă de el dă, cu privire la adjectiv (runci novi) o absurditate. Lucrul se schimbă îndată de înțelegem prin runcus o curățitură.

²⁸ Du Cange, voc, Runcalis (runcora).

²⁹ Muratori, *Antiquitates ital med aev* (ed. 1770-80) IV col 326.

³⁰ Du Cange, voc. Runcus, v. notele 24 și 28.

³¹ Du Cange, voc. Runchi. Chiar și în fața acestui context precis ca o definiție, Du Cange rămâne în eroarea sa, izvorâtă din galicism (franc. Ronces).

nec possit, nec debeat in nemoribus Cadubru ronchare vel ronchari facere”³². „Roncare”, în înțeles de-a lăzui, și „runcus”, în sens de loc curățit prin stârpire de pădure sunt, deci, bine adevărate.

Față în față cu acest rezultat, punem unele constatări relative la runcurile din munții Bucovinei.

Locurile numite runc sunt, în genere, situate în interiorul periferiilor satești sau în intima apropiere³³. Ele sunt, dacă nu în toată întinderea, cel puțin parțial goale de pădure, vin așezate la margine sau nu departe de codru, într-un cuvânt, nu sunt lipsite de semnele provenienței lor silvice³⁴ și sunt, sub raport teri-cultural, pășuni, fânețe, arături, așezări omenești³⁵.

Confruntarea operată întrunește, în suficiență, elementele ce le cere explicarea româneștii numiri Runc³⁶.

Aceasta din urmă este de cea mai lucie origine latină și indică, prin semnificarea sa, că locul la care se raporta este o curățitură.

Avem noi de-a face cu un arhaism, dispărut din uzul limbii noastre, cine știe în ce secol medieval, și transmis nouă numai sub forma pietrificată, de numire topografică? Înainte de toate, expresiunea este un interesant document istoric. Din ea sare o

³² Du Cange, voc. Ronchus; voc. runcare (ronchare)

³³ Chestionarul vămian: Runcurile sunt situate în apropierea satului sau cel puțin a locuințelor omenești – cf. harta Institutului Geografic Militar din Viena.

³⁴ Chestionarul din Fundul Moldovei: Runcurile aflătoare pe teritoriul satului Fundul Moldovei sunt toate locuri goale, unele cu mai puțină, iar altele cu mai multă pădure tânără, pe alocuri; altele, fără pădure pe ele, precum Runcul Sacarelor și Runcul Țâmpenilor. Fiecare se mărginește însă cu locuri păduroase, fie din toate sau dintr-o parte numai.

³⁵ Chestionarul ciocăneștean: Runcurile sunt, în parte, păscătoare, în parte, fânaț. – Chestionarul dornean: Au întrebuințare de păscătoare, fânaț, arătură, mai înainte locuri numai de păscut.

³⁶ Un academician român a emis, nu de mult, în nume propriu, opțiunea despre filiațiunea cuvântului „runc” din verbul român „a arunca”. Ideea este de o imposibilitate evidentă. Ambele cuvinte sunt cosângene, negreșit, dar numai în linie transversă.

scânteie, în al cărei străfulger devine vizibil un nou fir de legătura dintre Roma și cultura noastră³⁷. Suntem în fața unui monument ce mărturisește despre înaintările civilizatoare ale agricultorilor și păstorilor de viță latină în bătrânii codri dacici.

De altminteri, două documente moldo-câmpulungene³⁸ și poezia muntenilor bucovineni arată că ar fi greșit a bănuî în acest eufonic cuvânt o fosilă lingvistică memorială. Materialul indicat oferă, totodată, și atestări ce confirmă, într-un mod cum nu se poate mai deplin, concluziunile semantice.

Din documentele relevate, primul este un act de vânzare, dat, în 1697, iulie 25, la mâna fraților Hurghiș. „Le-am vândut”, certifică vânzătorul, „o moșie car(e) au fost a părinților noștii anume la Bistriț(a)³⁹ anume poiana Oița și cu runcuri de păscut din piatra din capul strânpurii din gios pân în capul străpturii Orati din sus ales cari le sunt vândute iar cu runcuri de păscut”. Întrevedem precis natura economică.

Încă mai explicit este al doilea document, un inventar din 1768, februarie 20⁴⁰: „am un runc, care a fost lăzuit de tatăl meu cu foc și cu securea – și runcul Brezei, și aceste două runcuri încă nu-s împărțite”.

³⁷ Asemenea indicii există, în bună parte, și pentru vechiul drept român. El are, netăgăduit, multe rădăcini în dreptul roman, cu deosebire în cel vulgar, și arată, și în ulterioarele sale dezvoltări, un caracter romanic, dacă facem abstracție de întocmirile politice, în care s-au manifestat timpuriu influențe străine.

³⁸ Inedite, aflătoare între hârtiile familiei Zugrav, din Ciocănești, în Bucovina.

³⁹ Numire străveche a satului Ciocănești. O inedită carte de judecată, emanată în 31 iulie 1775, din cancelaria vorniciei Câmpulungului, „precum au avut judecată de față înaintea mea Damaschin Hurghiș din vatră cu Ion Ciocan ot Bistrița de la Ciocănești”.

⁴⁰ Documentul mi-a fost accesibil numai în o monstruoasă traducere germană. Originalul român lipsește.

Izvoarele aflătoare în poezia poporană nu sunt mai puțin clare.

În comuna Fundul Moldovei există o strigătură, în care poetul anonim apare în situațiunea unui flăcău, care a îndrăgit o fată ce are de zestre o pădure:

„Leliță cu ochi căprii,
După mine tu să vii,
Că din brazii tăi cei verzi
Eu ți-oi face runculeț
Pentru vaci și pentru oi,
Să le paștem amândoi”⁴¹.

Un alt specimen, în aceeași vreme interesant și pentru detaliile demonologice:

„A codrilor crăiasă
Și a zmeilor mireasă
Iese, seara, într-amurg,
Paște cerbii sus, pe runc,
Ciutele și caprele
Și le mulge laptele
Și-l încheagă în fântână
Să nu iasă altă zână,
Și îl face mândru caș,
Bolovan de bicaș,
Și îl pune în părau
Să-l spele apa mereu,
Să-i treacă dorul de zmeu”⁴².

Un al treilea, o doină, în care întâlnim frumoasa derivațiune

⁴¹ Chestionarul din Fundul Moldovei, în care d. Miron Ciupercovici a adunat, cu multă pricepere, un material foarte avut.

⁴² Auzit de la Victor Andronicescu din Fundul Moldovei.

a runcului⁴³:

„Frunză verde, iarbă lată,
Așa-mi vine câteodată
Să-mi las mamă, să-mi las tată,
Lumea-n cap ca s-o apuc
Și-n pustii să mă duc,
În pădurea fără stâni,
În codrii fără stăpâni,
Să m-apuc să runculesc
Loc să-mi fac, ca să trăiesc
Și să scap de boieresc”⁴⁴.

Apoi, un fragment dintr-un cântec de ogor:

„Și să scoată rădăcini
De copaci și mărăcini
Și să facă foc cu iască
Codru-ntreg să-l runculească,
Să facă codrul ogor,
Să semene grâușor”⁴⁵.

În urmă, un bazin bizar, în care fantezia poporului îmbracă originea runcurilor în farmec mitologic:

„Zâna codrilor și-a pădurilor scoate, noaptea, cerbii și câprioarele, de le paște pe runc. Adică runc se chema, demult,

⁴³ Chestionarul din Fundul Moldovei: Se zice că mărginașii, adică oamenii din satele care erau în preajma munților și a pădurilor mari, sihle în care se oploșeau tâlharii, făceau poteră și dădeau foc, de jur-împrejur, unui munte sau deal cu pădure, unde știau că se țin tâlharii, și ziceau apoi că au runculit pe tâlhari.

⁴⁴ Auzit de la Simion Frâncu din Fundu Moldovei.

⁴⁵ Auzit de la Maria Ursescu din Fundul Moldovei.

imașul sălbăticiunilor. Iar când nu mai aveau sălbăticiunile braniște îndeajuns, atunci zâna puneă pe cerbi să jupuiască, cu coarnele, copacii, ca să se usuce; pe căprioare le puneă să roadă coaja copacilor; pe porcii sălbatici să rupă rădăcinile și să sape pe sub copaci, ca să cadă jos; pe urși să care copacii la un loc și pe corbi să dea foc lemnelor și să care cărbunii din loc. De aceea corbii sunt așa de negri. Și pentru ajutorul lor se hrănesc din stârvurile sălbăticiunilor. Și așa s-au lărgit runcurile”⁴⁶.

Și, în anexă, o legendă, identică în motiv, dar creștină în personaje și scenariu:

„Când a început Hristos a boteza pe păgâni, au fugit toți demonii și s-au ascuns în codri și în păduri întunecoase. Dar Hristos a pus pe Sfântul Ilie cu bici de foc să-i alunge și de-acolo. Și Sfântul Ilie a început a trăsni în diavolii ascunși. Unde pălea pe câte un drac, ardea pădurea împrejur și acel loc se cheamă runc, de atunci. Dumnezeu voiește să moară dracii și să facă loc la creștini, ca să se lățească și prin păduri”⁴⁷.

Tot în acele regiuni de munte circulă și proverbele „De pe runc nou iese brânză multă”, „de la iarba de runc vitele se împung”⁴⁸, amândouă primordiale observații păstorești, înțelepciuni de stână.

Din exemplele spicuite reiese cum că runcul, în funcție de apelativ și în moștenită semnificație, se afirma vioi în circulația limbii. Românii își dobândeau noi pământuri din stăpânirea codrului verde, runculindu-l.

Rămâne a ilustra actuala vigoare lexicală a acestor termeni⁴⁹.

⁴⁶ Auzit de la Dumitru Șuiu din Fundul Moldovei.

⁴⁷ Auzit de la Andrei Șuiu din Fundul Moldovei.

⁴⁸ Auzite în Fundul Moldovei.

⁴⁹ Cercetările mele se mărginesc la teritoriul districtului Câmpulung, în Bucovina.

Aici, rezultatele vor fi mai defavorabile. Numai pe alocuri⁵⁰, cuvântul și derivațiunile sale mai află aplicațiuni izolate și anacronice. De altminteri, a trecut circulația lor peste ultimul moment de agonie⁵¹. Chiar memoria primitivului lor înțeles există numai sporadic⁵². Alături cu absolutismul cuvântului, s-a ivit și indispensabilul corelat: descompunerea semnificației⁵³. Nota esențială s-a înfundat și actuala generație umple lacuna arbitrar, cu note prinse din aparențele concrete ale locurilor la care se referă denumirea⁵⁴.

La suprafața curentului viu, sunt astăzi vocabulele: curățitură, curătură, arșiță.

Cele două dintâi, în înțeles de loc despădurit prin instrumente⁵⁵;

⁵⁰ Chestionarul din Fundul Moldovei înregistrează cazuri din Sadova și Rus pe Boul.

⁵¹ Chestionarul ciocăneștean: Astăzi cuvântul runc e numai o denumire locală. Verbul „a runculi” nu se menționează defel. – Chestionarul dornean, vâmean, moldovițean și cel din Gura Humorului constată același fapt.

⁵² F. Zdrob, din Fundul Moldovei: Locurilor deșerte de păduri, adică câmpurilor ce se făceau, demult, prin păduri, le ziceau oamenii runcuri. – Chestionarul moldovițean: Între cuvintele întrebuințate pentru a exprima o lăzuire, cuvântul runc nu-l aflui. Vorba „a runculi” nu este obișnuită, nici cunoscută. – Chestionarul dornean: Runc nu are acest înțeles de lăzuire. – Chestionarul ciocăneștean: Or de-i runc curățitură nu se poate ști. – Chestionarul din Gura Humorului: Expresiunea runc, în înțeles de curățitură, nu este cunoscută. De asemenea, nici verbul a runculi.

⁵³ O nuanță intermediară par a vădi basmul și legenda din Fundul Moldovei.

⁵⁴ V. Bumbac, lucrarea citată: Unii din munteni îmi spuseră că Runc înseamnă un munte despădurit, alții, din contră, zic că înseamnă picior de munte. – Chestionarul ciocăneștean: Oamenii cred că numirea runc înseamnă un deal stâncos, corhanos și gol de pădure, cu tufe și ciritei, numai unde și unde sălbatic și puțin productiv. – Chestionarul vâmean: Se presupune că mai ales corhanelor sau vârtărelor goale li s-au dat, în vechime, numirea de runc și astăzi, să fie crescută sau nu pădure pe el, tot runc se numește, ca mai înainte. – Chestionarul din Gura Humorului: Oamenii știu da răspunsul, cum că ei sub „runc” își cugetă o ridicătură de loc, un deal gol de pădure, cel puțin în parte. – Chestionarul din Fundul Moldovei: Numirea runc înseamnă, după închipuirea și socotința poporului, un deal gol din vechime, care trebuie, după forma lui, să fie lung trăgănat.

⁵⁵ Chestionarul vâmean: Curățitură, unde s-a tăiat pădurea, ca să se facă pășunat. – Chestionarul din Gura Humorului: Numirea curătură este cunoscută și ei numesc astfel

arșița, în sens de pădure prefăcută în câmp, prin foc⁵⁶.

Din citațiunile scoase din documentul din 1768, rezultă că uzul limbii puneă cuvântul runc indistinct pentru amândouă speciile de locuri lăzuite⁵⁷. Runculire este tot atât de mult arderea pădurii, în scop de-a o preface câmp, pe cât și curățirea ei cu securea. Indicatul dualism faptic n-a rămas fără sedimente lingvistice. El a născut termeni specifici. Pe lângă abstractul runc, limba a activat în substantivele curățitură (curătură) și arșița creațiuni diferențiate. Acestea au anihilat, tot mai desăvârșitor, uzanța celui dintâi. După lupte seculare, runcul a căzut.

Este misiunea cuvântului pentru eternitate încheiată?

Limba literară nu va simți îndemnul de a reabilita pe acest deposedat nobil, de pur sânge?

George POPOVICI

(*Convorbiri Literare*, Anul XXV, No. 9,
București, 1 decembrie 1891, pp. 705-716)

o parte de loc, pe care a fost, odinioară, pădure, care însă s-a curățat. – Chestionarul din Fundul Moldovei: Locurile ce se stărpesc de pădure, prin instrumente, se numesc curățituri.

⁵⁶ Chestionarul din Fundul Moldovei: Locurile de pădure care se ard cu foc, pentru a se preface în câmp, se numesc arșiță.

⁵⁷ Ca și în basmul poporan, unde curățirea și focul contribuie, amândouă, pentru lărgirea runcului.

Apare la 1 a fiecărei luni.

CONVORBIRI LITERARE

No. 12. **București, 1 Martie 1891.** **Anul XXIV.**

CRONICA LUI URECHE DESPRE OCOALELE IUGAENE

caunul Moldovei, înainte de a se urca în el, Alexandru cel Bun pentru a inaugura domnia sa cuvioasă, era ocupat de Iuga Vodă⁽¹⁾.

Despre acesta, cronicarul Ureche scrie un faimos ca-

Cronica lui Ureche despre ocoalele iugaene

Scaunul Moldovei, înainte de a se urca în el Alexandru cel Bun, pentru a inaugura domnia sa cuvioasă, era ocupat de Iuga Vodă⁵⁸. Despre acesta, cronicarul Ureche scrie un faimos capitol, în

⁵⁸ Persoana și filiațiunea lui Iuga Vodă al anelelor moldovene sunt puncte de vie controversă. Trebuie însă recunoscut că, în cercul strâmt și laconic al datelor până acum adunate, chestiunea nu este deplin rezolvabilă. Din el reiese, cu probabilitate numai, neidentitatea lui Iuga cu Iurg Coriatovici și un nex familiar între cel dintâi și dinastia Mușateștilor. Xenopol încearcă a preciza legătura de înrudire dintre Iuga și Mușatești, susținând că voievodul este un fiu (natural) al lui Roman I și, sprijinindu-și teza pe un document din 1399, Nov. 28 (*Despre Iuga Vodă*, în *Revista pentru istorie, arheol. și filol.* an. II. vol. IV. pag. 714-717). Dar locurile invocate ale acestui document (cunoscut numai din o traducere română, lipsicioasă) nu conduc cu necesitate la rezultatul pretins. Căci admisă de frăția lui Iuga cu fiul lui Roman I, ea poate să fi fost uterină și astfel rămâne deschisă posibilitatea că voievodul a putut numi (în doc. din 1399) frați pe Alexandru și Bogdan, fără a fi, totodată, fiul lui Roman. De altă parte, formula în care documentul accentua serviciile prestate înaintașilor lui Iuga, permite corectura după care acest pasaj al uricului sau își pierde valoarea informativă în chestiunea descendenței lui Iuga, sau contravine pozitiv afirmațiunii lui Xenopol. O eventualitate a cazului din urmă, prezentă prin lectura conjuncturală, a slujit, mai înainte, „întru sfinți odihniților, părintelui nostru (cu dreaptă și credincioasă slujbă și) lui Petru Voievod și lui Roman Voievod i Ștefan Voievod, dar acum ne slujește nouă”. Dacă citim astfel (cf. formula corespondentă în doc. din 1435, Sept. 19, publicat în *Archiva istorica a Romaniei*, I, 2, pag. 18), părintele lui Iuga este voievodul precedent lui Petru Mușat, este litvanul Iurg Coriatovici. Menținând frăția lui Iuga cu Alexandru și Bogdan, ni s-ar impune aici combinația că Iurg Coriatovici a avut de soție pe Anastasia, fiica lui Lațco (viitoarea consoartă a lui Roman I), și că Iuga a odrăslit din scurta lor căsătorie. Nu este în desfavorul ultimei variațiuni a romanului de filiațiune, dacă relevăm că un Iuga, fiu

care pune talentului organizator al eroului său un simplu, dar plastic monument literar.

„Iuga Vodă întrecut-au pre domnii cei trecuți, de mai înainte de dânsul, că au trimis la patriarhia de Ohrida și au luat blagoslovenie i au pus mitropolit pe Teoctist i au descălecat orașe prin țară, tot la locuri bune, și a ales sate și le-au făcut ocoale pinpregiur. Și au început a dărui ocini prin țară la voinici, ce făceau vitejii la oști”.

Avem înaintea noastră unul din acele îndoit de prețioase locuri ale croniciei urechiene, în care apar indicațiuni asupra vechilor întocmiri ale țării.

Ar fi de un interes eminent și multilateral a distila, din știrea analistului moldovean, elementele istorice.

Dar această problemă se poate dezlega numai după rezolvarea altora, mai preliminar.

Excursul ulterior ne va arăta cum, cel puțin la un punct al capitoului citat, cuvintele cronicarului au fost luate într-un sens străin textului și cum rezultatul acestei interpretări greșite au fost o serie de deducțiuni nemotivate.

Primul pas, deci, ce trebuie făcut este a restabili înțelesul textului, a preciza ceea ce cronicarul a voit să transmită prin el.

Mărginim studiul nostru la cuvintele: „(și au descălecat orașe – și ales sate) și le-au făcut ocoale pinpregiur”.

De o claritate străvezie, până la partea privitoare la ocoale, notița lui Ureche acolo se întuneacă.

Ce sunt ocoalele, despre care analistul ne spune că Iuga s-a grăbit a încinge cu ele locurile nou descălecate?

al unui Iurg, se afla documentat drept o persoană de rang excelent, trăitoare la curtea lui Roman I (v. doc din 1392, Marte 30, publicat în Arch. Ist., I. 1, pag. 18 sq, doc din 1392, Nov, 18, publicat în Wickenhauser, Geschichte der Kloster Homor, Sct. Onufrii Horodnik, u Petrauz, Czernovitz, 1881, pag. 170 sq).

În 1804, Engel publica, în anexă la introducerea „literară” a istoriei sale⁵⁹ o frântură din cronica lui Ureche, în traducere latină⁶⁰. Fraza ce ne interesează primește, în fragmentul engelian, următoarea tălmăcire: „et plurima oppida condidit in locis opportunis eademque muris cinxit”⁶¹.

Oppida muris cinxit. Iuga a înconjurat orașele cu ziduri. Ocoalele sunt, deci, întăriturile murale, cu care își înzelează voievodul târgurile nou întemeiate.

Ideea traducătorului latin, cum că prin notița despre facerea ocoalelor ar fi indicate măsuri luate pentru întărire se perpetuă.

Picot o introduce în „Chronique de Moldavie, par Gregoire Urechi”. Aflăm înrăurirea ei atât în textul francez al cronice, cât și în glosar. Laboriosul autor se încearcă a o da, în modificările reclamate prin textul mai explicit al edițiilor Cogălniceanu, după care și în alăturare cu care el își publică traducerea. Nu reușește însă a oferi decât parafraza: „il fonda des villes, qu’il batit sur les meilleurs emplacements, et choisit, pour les fortifier les villages (les plus faciles a defendre)”⁶².

Și Xenopol se află sub impresia acestui mod de-a înțelege locul. După el, facerea de ocoale, relatată de Ureche, înseamnă o întocmire de întărituri și știrea cronice devine, pentru el, deosebit de interesantă prin faptul că satele sunt arătate ca prevăzute cu asemenea cercuiri de pază. „Au descălecat orașe și au ales sate și le-au făcut ocoale prin prejur” s-ar putea deci transcrie prin: „au întemeiat târguri și mai ales sate, pe care le-a îngrădit cu apărături”.

În contra părerii tradiționale, că ocoalele iugaene ar fi întocmiri

⁵⁹ Engel, *Geschichte der Moldau u. Walachey*, I. Halle. 1804, pag 121.

⁶⁰ Lecțiunea sa este făcută pe baza a două traduceri, puse lui la dispoziție una din partea canonicului Samuil Vulcan, iar alta din partea basilianului Samuel Micul.

⁶¹ În conformitate cu varianta română: „și au descălecat orașe prin țară, pre la locuri bune, și le-au făcut ocoale prinprejur”, cf. Șincai, *Chronica Românilor*, ed. 2., București 1886, I, pag. 589.

⁶² Picot, *Chronique de Moldavie par Grigoire Urechi*, Paris, 1878, pag. 29; 650.

fortificative, susținem că ele sunt forme de organizare teritorială. Ocoalele iugaene sunt un fel de arondismente. Luăm ocol în înțeles de cerc cuprinzând mai multe sate. Iuga Vodă descălecă orașe, iar mai ales sate, constituind acestea drept arondismente împrejurul celor dintâi.

Acesta este, după noi, cuprinsul locului întunecos din capitolul cronice⁶³.

Glăsuirea textuală a întregii sume de variante existente îngăduie într-o interpretare propusă⁶⁴.

Relevantă este, mai departe, împrejurarea că, în limba epocii cronicarului, termenul „ocol” este adevărat ca fiind în întrebuințare pentru a însemna o diviziune teritorială, un

complex ce închide în cuprinderea sa mai multe locuri, cu un cuvânt un fel de arondisment. Timpul lui Ureche a întrebuințat

⁶³ Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol II, Iasi, 1889, pag. 139: „Facerea de ocoale împrejurul satelor, însemnată de Ureche ca ceva neobișnuit, nu este decât sistemul slavon de întemeiere a așezărilor omenești, toate prevăzute cu asemenea întărituri”.

⁶⁴ I. Textul publicat în Cogălniceanu, *Letopisișile Moldovii*, I, Iași, 1852, pag. 102: „și au descălecat orașe prin țară tot la locuri bune și ales sate și le-au făcut ocoale pen pregiur”.

II. Textul tipărit în Cogălniceanu, *Cronicele României*, I, București, 1872, pag 103: „și au descălecat orașe prin țară tot la locuri bune și au ales sate și le-au făcut ocoale pen pregiur”.

III. Textul publicat în Ioanid, *Istoria Moldo-României*, București, 1858, pag 103: „și a descălecat orașe prin țară pe la locuri bune și le-a ales sate și le-a făcut ocoale prin pregiur”.

IV. Citațiunea la Șincai, l. c.: „și au descălecat orașe prin țară, pre la locuri bune și le-au făcut ocoale prin pregiur”.

V. Manuscript aflat în Muzeul Național (scris ceva după 1710): „și au descălecat orașe prin țară pre la locuri bune și le-au ales sate și au făcut ocoale prin prejur”.

Variantele întregului cap. III se află confruntate în Tocilescu, *Studii critice asupra cronicelor române*, publicate în Revista pentru istorie, arheologie și filologie, An. II, Vol. III, pag. 254. (cf. și Columna lui

Traian, An VII, noua serie, I, pag. 397). Amândouă edițiile ale acestui remarcabil studiu reproduc inexact („alese”) textul Cogălniceanu 1852.

cuvântul în acest înțeles tehnic, el l-a moștenit din vremi anterioare, dimpreună cu întocmirea indicată prin el. Ocoalele erau, în Moldova, cunoscute din vechime ca niște forme de organizațiune teritorială.

Câteva excerpte documentale vor pune aceasta în evidență.

Doc. 1589, Iunie 20⁶⁵. Petru Vodă Șchiopul dă un sat în schimb: „un sat din satele noastre domnești, cu numele Volovăț, în ținutul Sucevei, care sat Volovăț a fost sub ascultarea ocolului Bădăuți”.

Doc. 1592, Septembrie 5⁶⁶: „satul Pleșeniț, în ținutul Sucevei, care sat a fost drept domnesc și ascultător de ocolul Bădăuți”.

Doc. 1615, Martie 13⁶⁷. Hărăzirea lui Ștefan Vodă Tomșa mănăstirii Solca: „am miluit cu cinci sate, în ținutul Sucevei, anume Bădăuți cu mori pe Suceava, Drăgănești, Crinicești, Ivancești și Părlășeni, sate foste domnești și numite ocolul de Bădăuți”.

Doc. de confirmare a hărăzirii tomșene de la Radu Mihnea.

Doc. 1625, Februarie 20⁶⁸. Carte de judecată de la Radu Mihnea: „Bădăuți, Drăgănești, Crinicești, Ivancicăuți și Părlășeni, în ținutul Sucevei, toate aceste sate au fost mai nainte domnești, cuprinse sub numirea ocolul de Bădăuți”.

Reiese lămurit ca ocolul din intercalatele texte documentale

⁶⁵ Publicat (în traducere germană) în Wickenhauser, *Geschichte u. Urkunden des Klosters Solka*, Czernowitz, 1877, pag. 64-66.

⁶⁶ Publicat (în traducere germană) în Wickenhauser, *Geschichte u. Urkunden des Klosters Woronet u Putna*, I, 2, Heft Czernowitz, 1877, pag. 199.

⁶⁷ Publicat (în traducere germană) în Wickenhauser, *Geschichte u. Urkunden des Klosters Solka*, Czernowitz, 1877, pag. 72

⁶⁸ Publicat (în trad. germ.) în Wickenhauser, op. cit., pag 92., cf. și doc. pag. 81., nr. XIII.

trebuie luat în înțeles de cerc teritorial. Ocolul de Bădăuți este un arondisment. Periferia lui include o întindere pe care sunt așezate mai multe locuri; el se alcătuiește din un număr de sate.

Numirea ocol „de Bădăuți” arată unde avem a căuta centrul complexului, punctul de cristalizare al închegării teritoriale.

Părțile integrante ale ocolului bădăuțean, întâlnite de noi, sunt sate domnești. Le vedem astfel caracterizate în documentele studiate și vedem voievozi dispunând de ele, dându-le în schimb și în dar. Observăm, mai departe, că prin alienare satul respectiv nu pierde numai calificativul de loc domnesc, dar iese, totodată, și din legătura ocolnică. Ocolnicia lui rămâne o reminiscență.

Periferia ocolului bădăuțean devine din ce în ce mai îngustă. Ea este redusă, în urmă, la o cuprindere de cinci sate; încetând și acele a fi locuri domnești, cercul își pierde cuprinsul, ocolul este desfăcut.

Întrevedem, cu lămurire, natura agregatelor din ale căror alcătuire se compunea ocolul de Bădeuți. Întreaga lor sumă consta din locuri domnești. Ieșind unul din proprietatea voievodală, complexul se micșorează și, înstrăinându-se ultima rămășiță, scurtata legătură unitară dispare.

Ocolul de Bădeuți a fost, așadar, o cuprindere de domenii; a fost un cerc domenal, un ocol domnesc.

Centrul acestei unități îl aflăm la Bădeuți. Satele ocolului erau dependente de curtea voievodală, situată acolo.

În 8 Iunie 1583⁶⁹, Petru Vodă Șchiopul dăruiește mănăstirii Sucevița: „un sat din satele noastre, care a fost drept domnesc, aparținând curții din Bădăuți și care se numește Suceavița”. Pentru purtarea agendelor rezidau în Bădeuți dregători de ocol.

Calitatea domenală a pământurilor teritoriului atins este

⁶⁹ Document inedit, aflător, în trad. germ., în arhiva Tabulei bucovinene din Cernăuți, actele mănăstirii Sucevița, nr. 89.

străveche. Alexandru cel Bun constituie, domniței Ringala, fostei sale soții, un uzufruct viager asupra arondismentului. Numai centrificarea era, pe atunci, alta. Locul capital era Volovățul, Doc. 1421: „târgul Siret și Volhovețul cu satele și cătunele, cu mori și heleștee, vămi, datorii, produse și cu toate veniturile”.

Începuturile organizațiunii curților de la Volovăț vor trebui, deci, căutate mai adânc, în vreme. Tradițiunea ne iartă să presupunem aici un teritoriu palatial de contemporaneitate dragoșiană. Cuvântul, ce se trage din om în om, ca o biserică de lemn, la Olovăț, să fie făcută de Dragoș Vodă și acolo să fie îngropat Dragoș Vodă⁷⁰, ajutat de împrejurarea că tocmai în preajma numitului sat vedem întinzându-se domenii, ce rivalizează timpuriu, acum, cu cele de la Siret, vorbește convingător în favoarea unei asemenea admiteri. Poate am reafiat, așadar, un domeniu al familiei Dragoșești, trecut apoi, împreună cu sceptrul Moldovei, în mâinile dinastiilor ce au urmat.

Recapitulăm. Din înșiratele citațiuni documentale, contemporane cu Ureche, reiese neîndoios existența de ocoale, în Moldova, în înțeles de cercuri teritoriale.

Părerea enunțată că ocoalele iugaene ar fi arondismente deci nu rămase rezemată numai pe singurul fapt că glăsuirea textuală a tuturor variantelor concede, fără greutate, un asemenea înțeles.

Pentru a o face desăvârșit probabilă lipsește numai arătarea ce o dăm în cele următoare.

Târgurile moldovene erau, în adevăr, încinse de un brâu de sate, ce constituiau un arondisment, numit, în documente, ocol. Raportul dintre târg și ocol nu era numai o megieșie, o atingere confiniară. În târg era situat centrul ocolului, era fixat punctul către care ocolul era ascultător. Epoca lui Ureche a moștenit, în ocoalele orașelor, o instituție veche, rămasă în ființă în timpul cronicarului și supraviețuindu-i.

⁷⁰ Cogălniceanu, Cron. Rom., I. pag. 133 sub 1), Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, II, București, 1888, pag. 173 sq.

Fie documentată aici existența unor ocoale de oraș:

Ocolul Bârlad:

Doc. 1602, Iunie 9⁷¹: „o seliște, anume Zorlenii la Bârlad și cu loc de moară în Bârlad, din sus de târgul nostru Bârladul, care această seliște Zorlenii au fost dreaptă domnească de ocolul târgului Bârladului”.

Ocolul Botușeni:

Doc. 1588, Dec. 20⁷². Petru Vodă hărăzește mănăstirii Moldavița un sat: „Onceni, care sat a fost drept domnesc, ascultător de ocolul de la Botușeni”.

Doc. 1615, Mart. 13⁷³. Hărăzirea lui Ștefan Tomșa mănăstirii Solca: „Costești cu moară în Sirete și Mănăstireni, care sate au fost sub ascultarea curții domnești din Botușeni”.

Doc. de confirmare de la Radu-Mihnea⁷⁴: „confirmăm sfintei monastiri Solca două sate, Mănăstireni și Costești, care au fost ascultătoare de ocolul de la Botușeni”.

Doc. de confirmare de la Gheorghe Ștefan, mănăstirii Dragomirna⁷⁵: „pe satul Nicșenii, în ținutul Hârlău, ce-i sub ascultarea ocolului Botoșenilor”.

Ocolul Cernăuți:

Doc. 1656, Sept. 7⁷⁶. Raportul pârcălabului de la Suceava: „au giurat toți cum acel sat (Mihalcea) (au) fost tot domnesc, de ocol

⁷¹ Publicat (în trad. Rom.) în Hăjdeu, *Archiva istorică a României*, III, București, 1867, pag. 80.

⁷² Publicat, după un exerpț, de condica română (în trad. germ.), în Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldawiza*, Wien, 1862, pag. 93, nr. 71.

⁷³ Publicat (în trad. Germ.) în Wickenhauser, *Solka*, pag. 72. nr. 6, 88 sq.

⁷⁴ Publicat (în trad. Germ.) în Wickenhauser, *Solka*, pag. 72. nr. 6, 88 sq.

⁷⁵ Publicat (în trad. rom.) în Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, II, pag. 539 sq.

⁷⁶ Publicat în Hăjdeu, op. cit., III. pag. 233;

la Cernăuți”.

Doc. 1657, Febr. 10⁷⁷. O mărturie de la divan: „pentru sat, pentru Mihalciu, ce-i în ținutul Cernăuților, în ocolul târgului”; „satul Mihalciul, ce scrie mai sus, fiind sat domnesc de ocolul Cernăuților”; „cum ei din moșii lor și din părinții lor au apucat, acel sat Mihalciu, tot sat de ocol și pre sama domnească”.

Ocolul Cotnar:

Doc. 1597, Aug. 2⁷⁸. Ieremie Movilă confirmă mănăstirii metocul Sinaților. satul Ulmii.

Ocolul Dorohoi:

Doc. de confirmare de la Radu Mihnea mănăstirii Solca⁷⁹: „confirmăm un sat cu numele Iobanești, în ținutul Dorohoi, care sat mai înainte a fost ascultător de ocolul Dorohoi”.

Ocolul Fălciu:

Doc. de hărăzire de la Ștefan, fiul lui Tomșa, mănăstirii Solca⁸⁰: „un iazăr, care acel iazăr au fost drept domnesc, ascultător către ocolul nostru al târgului Fălciu”.

Ocolul Galați:

Miron Costin, Leatopisetul țării Moldovei, cap. IX, zac. 37⁸¹: „de atunce sunt luați Renii, cu câteva sate, ocolul Galaților”.

Ocolul Hârlău:

Doc. 1624, Marte 15⁸². Radu Voda confirmă diecilor George

⁷⁷ Publicat în Hăjdeu, op. cit., III, pag. 238.

⁷⁸ Publicat în Hăjdeu, op. cit., III, p. 76.

⁷⁹ Publicat (în trad. germ.) în Wickenhauser, *Solka*, pag. 88 sq.

⁸⁰ Publicat (în trad. rom.) în Codrescu, *Uricariul*, V, Iași, 1862, pag. 267-269.

⁸¹ *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, I, pag. 501; Cogălniceanu, *Cron. Rom.*, I, pag. 283.

⁸² Inedit, aflător în Archiva mănăstirii Putna.

și Iurașco Bațotă satele Tătărești și Sbereni, „din ocolul Hârlăul”.

Ocolul Huși:

Doc. de la Ieremie Movilă pentru dania mai multor sate, făcută de el episcopiei de Huși⁸³: „aceste mai sus scrise sate au fost drepte ale domniei mele și sub ascultare la ocolul târgului nostru Hușului”.

Doc. 1619, Mai 4⁸⁴. Ordin de la Gașpar Vodă către podvodarii „cotorii hodiati po trăg Huși i po ocol Hușcovo”.

Ocolul Iași:

Doc. 1554, Marte 17⁸⁵. Hărăzire de la Alexandru Vodă Lapușneanu: „Ivoeștii și Văleșanii, care acele sate amândouă sunt ascultătoare de ocolul curții noastre de la Iași”.

Doc. 1670, Iunie 24⁸⁶: „pentru satul pentru Ciorbești, ce au fost de ocolul târgului Iașului”.

Doc. 1677, Mai 3⁸⁷: „pentru satul Ciorbeștii, ce au fost de ocolul târgului Iașilor”.

Ocolul Neamț:

Doc. 1599, Marte 30⁸⁸. Carte de judecată, de la Ieremie Movilă: „Petru Vodă le-a dat în schimb satul Petricani din ocolul de la Neamț –Aron (Vodă) l-a luat însă înapoi la ocol”.

Doc. 1609⁸⁹. Carte de confirmare de la Constantin Vodă Movilă pentru: „moșia Versești, care au fost supusă de ocolul din târgul Neamțului”.

⁸³ Melchisedek, *Chronica Hușilor*, București, 1869, pag 69 sq.

⁸⁴ Publicat în Melchisedek, op. cit., pag. 105.

⁸⁵ Publicat (în trad. Rom.) în Codrescu, *Uricariul*, X, pag. 128 sq.

⁸⁶ Publicat în Codrescu, *Uricariul*, V, pag. 233 sq.

⁸⁷ Publicat în Codrescu, *Uricariul*, I, ed 2, Iași, 1871, pag. 132.

⁸⁸ Publicat (în trad. Germ.) în Wickenhauser, *Geschichte der Kloster Homor, Sct. Onufri Horodnik u. Petrauz*, Czernowitz, 1881, pag. 106-109.

⁸⁹ Publicat (în excerpt trad. rom.) în Miron Costin, *Opere complete*, I, pag. 73 nr. 15.

Ocolul Orhei:

Doc. cit. de confirmare de la Radu Mihnea pentru mănăstirea Solca: „un sat, cu numele Ustia, care sat a fost ascultător de ocolul Orhei”.

Ocolul Piatra:

Doc. 1577, Iuliu 9⁹⁰. Petru Vodă Șchiopul miluiește mănăstirea Pângărații „din ocolul Piatra”.

Doc. 1595, Ianuarie 4⁹¹. Ordin al lui Ieremie Vodă Movilă pentru cei din „ocolul Piatra”.

Doc. 1606, April 2⁹². Ieremie Movilă dă: „un sat anume Negriteștii, care au fost drept gospod, ascultător către ocolul târgului Petrei”.

Doc. 1608, Oct. 10⁹³. Constantin Vodă Movilă hărăzește un sat din ocolul Pietrei.

Doc. 1617, Febr. 1⁹⁴: „un sat anume Vânătorii care au fost al nostru drept domnesc sub stăpânirea ocolului târgului Pietrii”.

Doc. 1634, Marte 15⁹⁵. Carte de judecată de la Moise Vodă Movilă: „fiindcă acel sat (Vânătorii) de multă vreme au fost drept al Domniei, sub ascultarea ocolului târgului Pietrii, și s-au vândut de Constantin Moghilă voevod lui Chiriță Dumitrachi”.

Ocolul Roman:

Doc. 1606 Mai 12⁹⁶. Ieremie Movilă hărăzește mănăstirii Secul două sate, Săbăoani și Berendești, din „ocolul Roman”.

⁹⁰ Publicat în Hajdeu, op. cit., I, 2, pag. 27.

⁹¹ Publicat în Hajdeu, op. cit., I, 2, pag. 7.

⁹² Publicat în Hajdeu, op. cit., III, pag. 70.

⁹³ Publicat în Hajdeu, op. cit., I, pag. 78 nr. 95.

⁹⁴ Publicat (în trad rom.) în Codrescu, *Uricariul*, V, pag. 218-221.

⁹⁵ Publicat (în trad rom.) în Codrescu, *Uricariul*, V, pag. 224-228.

⁹⁶ Publicat în Melchisedek, *Chronica Romanului*, I, București, 1874, pag. 22-26.

Ocolu1 Suceava:

Doc. 1507 Martie 4⁹⁷. Bogdan Vodă întărește cumpărarea satului Berindești: „hotarul sus numitului sat Berendești să fie despre satele domniei noastre ce sunt ascultătoare de curtea scaunului nostru Suceava, Costina, iar din celelalte părți să rămână hotarul așa precum a fost din vechime”.

Doc. nedatat de la Petru Șchiopul⁹⁸: „am miluit sluga noastră, diacul Ilie Crimcoviți cu un loc pustiu care a fost a domniei noastre din cuprinsul moșiilor noastre domnești de la Suceava”.

Doc. 1632 Mai 9⁹⁹: „un loc de moară în ținutul Sucevei, care loc a fost mai înainte ascultător de Suceava și drept domnesc”.

Ocolul Târgul-Frumos:

Doc. 1673 Aprilie 2¹⁰⁰. Mărturie de judecată de la Miron Costin, vornic al Țării de jos: „Adus-au și uricul Târgului Frumos, carele scrie în semne, din movile, în movile. Pentru care lucru arată că Ruscanii au fost de ocolul Târgului Frumos”.

Ocolul Vaslui:

Doc. 1628, Decembre 12¹⁰¹. Miron Barnoschi hărăzește mănăstirii Bârnova mai multe sate și dări: „și iar satul Muntenii pe Bârlad, care sat au fost drept domnesc, ascultător de târgul Vasluiului”.

Doc. 1652, April 14¹⁰². Act confirmativ de la Vasile Lupu: „și iar satul Muntenii, care sat au fost drept domnesc ascultător de târgul Vasluiului”.

⁹⁷ Inedit, păstrat, în traducere germană, în archiva Tabulei bucovinene din Cernăuți (Fascicula Dorf. Berendestie)

⁹⁸ Inedit, păstrat u. s. (fascicula *Die Kloster St. Ilie u. Dragomirna*).

⁹⁹ Inedit, păstrat u. s. (actele mănăstirii de călugărițe de la Ițcani).

¹⁰⁰ Publicat în Miron Costin, *Opere complete*, I, pag. 149, nr. 158.

¹⁰¹ Publicat în Hajdeu, op. cit., I, 2, pag. 6, nr. 277.

¹⁰² Publicat în Hajdeu, op. cit., I, 2, pag. 6, nr. 190 sq.

Punând locul croniciei în lumina datelor de mai sus, este imposibil de a nu recunoaște în ocoalele iugaene complexul satelor dimprejurul orașelor, constituit în arondisment.

Să urmărim pe Ureche, din cuvânt, în cuvânt. Întâi apare povestita descălecăre de orașe. Împrejurul acestor locuri de centru voievodul înființează sate, prinzându-le în raporturi ocolnice.

Că ne aflăm pe calea adevărată presimțim și din varianta păstrată la Șincai.

Citațiunea la Șincai cuprinde numai frazele despre întemeierea de orașe și facerea de ocoale primprejur. Mențiunea satelor lipsește total. „Și au descălecat orașe prin țară, pre la locuri bune, și le-au făcut ocoale prin pregiur”.

Să presupunem, pentru un moment, că interpretarea tradițională, privitoare la textul mai complet al ediției Cogălniceanu, este corectă. Atunci, fragmentul trebuie considerat ca defectuos. El retace o știre din cele mai interesante.

Dar dacă varianta șincaiană cuprinde mai fidel păstrată redacțiunea originală, iar cele mai explicite prezintă interpolațiuni postume?

Admisă însă interpretațiunea noastră, textul frânturii nu se deosebește prin altceva, decât numai fiind cel mai concis. Satele formând substratul real al ocoalelor sunt subînțelese, acum, prin aceste din urmă. Fragmentul nu este lacunar, el prezintă numai o contracțiune stilistică, care a lăsat intactă suma de notițe, ce avea a fi transmisă. Contracțiunea arată vederile copiatorului asupra locului din Ureche, vederi ce sunt pe deplin identice cu modul nostru de a-l înțelege.

Am accentuat, acum, că interpretării noastre nu i se împotrivesc, textualmente, nici una din variante și am putea adăuga c, din toate lecțiunile existente, afară de Cogălniceanu, 1852, înțelesul pretins de noi reiese în uniformă identitate. Diferența remarcată dintre

Cogălniceanu, 1852, și celelalte texte este provocată prin dicțiunea frazei privitoare la sate.

În contextul întâi, ni se pare că întrevădem¹⁰³ o întemeiere de sate și, în consecință, o constituire de ocoale, nu numai împrejurul târgurilor nou descălecate.

„Alege” al celorlalte texte poate fi luat numai în înțeles de delimitare, hotărâre¹⁰⁴. După aceste redacțiuni, Iuga Vodă a descălecat orașe și a delimitat, la periferia hotarului orașenesc, teritorii sătești, făcând din ele, totodată, arondismente.

Se știe că, în privința faptelor organizatorice, înregistrate în capitolul de care ne ocupăm, știința a ridicat un „iudicium finium regundorum” între Iurg Coriatovici și Iuga. Predominantă este ideea că meritele, atribuite de pana analistului lui Iuga, au a fi revindicate principelui litvan.

Trebuie admis că o asemenea chestiune se poate pune, și anume mai întâi privitor la hărăzirea de moșii pentru drept și credincios serviciu. Dacă „au început a dăruire”, înseamnă că „au fost cel dintâi” și nu „au prins a dăru”, atunci avem îndemn a socoti că știrea dată de Ureche a fost, în origine, o știre relativă la Iurg Coriatovici. Și aceasta, pentru două motive.

1. Primul caz documental al unei astfel de hărăziri ne întâmpină din vremea domniei litvanului¹⁰⁵;

2. Formularul documentelor moldo-slavone, întrebuințate pentru a atesta hărăzirile domnești este, în cele mai multe puncte, analog cu formulele litvano-rusești¹⁰⁶.

¹⁰³ Din „și ales”.

¹⁰⁴ Rezultă din împrejurarea că satele de ocol încingeau hotarul târgului în șir nemijlocit și continuu.

¹⁰⁵ Doc. din 1374, Iunie 3, publicat de Hasdeu în „Foița de istorie și literatură”, Iași, 1860, nr. 2, pag. 41; reprodus în Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, vol. I, București, 1874, pag 89.

¹⁰⁶ „Că diplomatica moldovenească s-a dezvoltat, la început, sub influența celei litvano-rusești” a observat, foarte just, acum Bogdan, în „Io din titlul domnitorilor români”

Cu privire la descălecarea de orașe, îndemnul este mult mai slab. Este simplul motiv că fondarea de orașe e un semn caracteristic al familiei Coriatovici.

În sine, faptul că știri privitoare la Iurg Litvanul au putut fi înregistrate sub firma lui Iuga Vodă ar fi ușor explicabil.

În vechile însemnări călugărești¹⁰⁷, care sunt baza cronicelor noastre, Coriatovici nu este pus în seria domnilor Moldovei. Cronicarul va fi aflat, în tradițiune sau în o însemnare aparte, amintirea despre întocmirile lui Iurg Vodă. Numele lui Iuga prezentând o asemănare și chiar unică în întreaga listă a vechilor domnitori moldoveni, cronistul n-a putut pregeta să adauge la domnia acestuia notița aflată.

George POPOVICI

(*Convorbiri Literare*, Anul XXIV, nr. 12,
1 martie 1891, pp. 1009-1023)

– Convorbiri literare, An. XXIII, pag. 734.

¹⁰⁷ Miron Costin, *Opisanie ziemle mold i mult: „Zywoty et annales gospodarow po monasterach Moldawskich y Multanskich”*, Opere complete, ed Urechia, tom. II, pag. 80.

Cuprins

Nicolae IORGA: O lacrimă pentru George Popovici	6
Finis.....	12
Un mort	13
În zadar.....	14
Alcovul e în umbră.....	15
Romanță	16
Nufărul	17
Drăguță pierdută.....	18
De când te-ai dus.....	19
Cântec vechi.....	20
Azi.....	22
Voievodul	23
La crășma verde	24
În umbra de gardine	25
Dă-mi floarea albă.....	29
Istorie de noapte.....	30
Fantasie	32
La izvorul din pădure	36
Tu, palidă și tristă floare.....	37
Strofe Carpatine	38
În ger, pe troienita stradă.....	39
În bolta de la „Craiul Negru”	41

Cântece.....	43
Novela de Castel	45

Alte textele recuperate:

Blondă ca grâul	50
Icoana Maicii Domnului	51
Agnes	53
Fragment	56

Șt. O. IOSIF: Notiția biografică și bibliografică.....	58
---	----

T. Robeanu. Poezii Postume	62
---	----

Ion GRĂMADĂ: Răsfoind corespondența lui Gheorghe Popovici	67
---	----

George FOTINO: George Popovici, un istoric uitat al vechiului drept românesc	72
--	----

Ion DRĂGUȘANUL: T. Robeanu, trăitor și trăit de poezie	128
--	-----

Tabel cronologic	137
-------------------------------	-----

Ion DRĂGUȘANUL: Argumentul George Popovici	143
---	-----

George POPOVICI: RUNC. Glosă la o colecțiune inedită de documente moldo-câmpulungene	151
--	-----

George POPOVICI: Cronica lui Ureche despre ocoalele iugaene	167
---	-----